

ISSN (print): 2415-8801
ISSN (online): 2707-6164

Інтелект

XXI

№ 1 '2021

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ГО «ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ КОНКУРЕНЦІЇ»**

НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ ХХІ»

Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19206-9006 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України 5 липня 2012 року.

**Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань (категорія «Б»),
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р.)**

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування,
072 – Фінанси, банківська справа та страхування,
073 – Менеджмент, 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність.

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus**

Засновники:

Національний університет харчових технологій,
ГО «Інститут проблем конкуренції»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна	– <i>головний редактор, доктор економічних наук, професор</i>
Солоха Дмитро Володимирович	– <i>відповідальний секретар, доктор економічних наук, професор</i>
Корінько Микола Данилович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Сафонов Юрій Миколайович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Борщ Вікторія Ігорівна	– <i>доктор економічних наук, доцент</i>
Макаренко Сергій Миколайович	– <i>кандидат економічних наук, доцент</i>
Головко Олег Павлович	– <i>кандидат економічних наук</i>
Шеремет Олег Олексійович	– <i>доктор економічних наук, доцент</i>
Віргінія Юренісне	– <i>доктор наук, професор (Литва)</i>
Мусіна Аміна Аміржановна	– <i>доктор економічних наук, професор (Казахстан)</i>

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Редакційна колегія матеріали не повертає. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів. У разі перекладу посилання на журнал «Інтелект ХХІ» обов'язково. Друкується за погодженням редколегії журналу.

Технічний секретар – Петрова О.В.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Офіційний сайт www.intellect21.nuft.org.ua
E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 12,79.
Підписано до друку 31.03.2021 р. Замов. № 0421/159. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Новоставська О.І. МІЖНАРОДНИЙ ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	5
П'ятковська О.Р. МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ ДО ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК МОЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ.....	10
Почерніна Н.В. КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ КРАЇН ЄС У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	15

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Верховод І.С., Леушина О.А. ГЕНДЕРНИЙ СКЛАДНИК РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ	20
Гльїна М.В., Шпильова Ю.Б. СОЦІАЛЬНІ ЕФЕКТИ ПЛАТФОРМЕННОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ТА РИНКОВОГО ЦИКЛІВ РОЗВИТКУ.....	27
Ковальов В.М., Атаєва О.А. ПРОЯВ ЗАГАЛЬНОПЛАНЕТАРНОЇ КРИЗИ НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ.....	32
Косович Б.І. ПІДПРИЄМНИЦТВО У РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	38
Ліпич Л.Г., Хілуха О.А., Кушнір М.А. ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ІННОВАЦІЙНОСТІ ТА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ	43
Лукашова Л.В. АДАПТАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	48
Луценко І.С. ДЕТЕРМІНАНТИ VUCA-СВІТУ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК В УМОВАХ COVID-19.....	55
Самойленко В.В. УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	59
Чиж Л.П., Хотєєва Н.В. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АУТСОРСИНГУ УПРАВЛІНСЬКИХ ФУНКЦІЙ.....	64
Чинчик А.А. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ.....	68

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Волохова Л.Ф. ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ У СФЕРУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	72
Гуткевич С.О., Занозовська О.Г. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ.....	78
Компанець К.А., Литвишко Л.О., Артемчук В.О. ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	82

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Лінькова О.Ю. НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	87
Кетеван Шенгелія ВПЛИВ БІЗНЕСУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА МАЙБУТНЮ ОСВІТНЮ СИСТЕМУ.....	91
Іванчов П.В. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДИЧНОЇ СИСТЕМИ ЗА ОЦІНКАМИ «ІНДЕКСУ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНА».....	94
Кучук А.О. ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЕВАКУАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	101

ІНФОРМАЦІЯ

110

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Novostavska Oksana INTERNATIONAL HOTEL BUSINESS IN A CONDITION OF GLOBAL INSTABILITY.....	5
Pyatkovska Oksana MIGRATION FROM UKRAINE TO THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA AS A POSSIBLE FACTOR IN THE TRADE DEVELOPMENT.....	10
Pochernina Nataliya COMPETITIVE ADVANTAGES OF EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF TOURISM PROMOTION POLICY IN UKRAINE.....	15

NATIONAL ECONOMY

Verkhovod Iryna, Leushyna Olena THE GENDER COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF THE SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE.....	20
Ilina Mariia, Shpyliova Yuliia SOCIAL EFFECTS OF THE PLATFORM INTERACTIONS BETWEEN NATURAL RESOURCE USE AND MARKET CYCLES.....	27
Kovalyov Valeriy, Ataeva Olena THE MANIFESTATION OF A GENERAL PLANETARY CRISIS AT THE BEGINNING OF THE THIRD MILLENNIUM.....	32
Kosovych Bohdanna ENTREPRENEURSHIP IN IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS.....	38
Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava INTERDEPENDENCE BETWEEN ENTREPRENEURSHIP, INNOVATION AND COMPETENCIES.....	43
Lukashova Liudmyla ADAPTATION DOMINANTS OF NATIONAL SMALL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT.....	48
Lutsenko Iryna DETERMINANTS OF VUCA-WORLD IN THE FORMATION OF STABILITY AND RELIABILITY OF SUPPLY CHAINS UNDER COVID-19	55
Samoilenko Viktoria MANAGEMENT COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE IN MODERN CONDITIONS.....	59
Chiz Ludmila, Khotyeyeva Natalia THE ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT FUNCTIONS OUTSOURCING.....	64
Chynchyk Anatolii TAX POLICY AND MECHANISM OF ITS FORMATION AND IMPLEMENTATION.....	68

INVESTMENT AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Volokhova Liudmyla PRIORITIES AND CHALLENGES OF INTRODUCTION OF DIGITAL INNOVATIONS IN THE FIELD OF FINANCIAL SERVICES.....	72
Gutkevych Svitlana, Zanozovska Oksana THEORETICAL ASPECTS OF BUSINESS PLANNING	78
Kompanets Kateryna, Lytvyshko Liliya, Artemchuk Valentina FEATURES OF INNOVATIVE STRATEGIC ENTERPRISE MANAGEMENT DURING THE COVID-19 PANDEMIC.....	82

BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Linkova Olena PERSONNEL TRAINING AS AN EFFECTIVE TOOL OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT.....	87
Ketevan Shengelia IMPACT OF THE INFORMATION TECHNOLOGY BUSINESS ON FUTURE EDUCATIONAL SYSTEM.....	91
Ivanchoy Pavlo RESULTS AND PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF MEDICAL SYSTEM ASSESSED BY "HEALTH INDEX. UKRAINE"	94
Kuchuk Anna ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF EVACUATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES.....	101

INFORMATION

110

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.48.2:640.412/339.9.012

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.1>

Новоставська О.І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри менеджменту та комерційної діяльності,

Львівський інститут економіки і туризму

МІЖНАРОДНИЙ ГОТЕЛЬНИЙ БІЗНЕС В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті розглянуто міжнародний готельний бізнес в умовах глобальної нестабільності. Зазначено, що функціонування готельного бізнесу та економіки у цілому напряму залежить від стану розвитку туризму в тій чи іншій країні. Представлено аналіз ТОП-20 країн світу, економіка яких залежить від розвитку туризму та готельні мережі Європи за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи. На основі здійсненого аналізу визначено низку основних чинників, які змушують готельні господарства постійно підвищувати ефективність своєї діяльності. Однак світова практика показує, що навіть на тлі глобальної нестабільності готельні господарства залишаються надійним джерелом надходжень до бюджетів країн, у тому числі й України. Також визначено світові тенденції у розвитку готельного бізнесу, основними з яких є інтеграція та глобалізація готельної індустрії, індивідуальний підхід у потребах обслуговування клієнтів та широке впровадження нових форм інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: міжнародний готельний бізнес, туристичний ринок, туристичні підприємства, світові виклики, глобальна нестабільність, COVID-19.

INTERNATIONAL HOTEL BUSINESS IN A CONDITION OF GLOBAL INSTABILITY

Novostavska Oksana

Lviv Institute of Economics and Tourism

The article considers the international hotel business in the conditions of global instability. It is noted that the functioning of the hotel business and the economy as a whole directly depends on the state of tourism development in a country. An analysis of the TOP-20 countries whose economies depend on the development of tourism is presented. It is determined that the leading place in the world hotel industry is occupied by the European continent, the hotel fund makes more than 55% of all world hotel fund (171 thousand hotels). The hotel fund in European countries, without losing leadership throughout history, is growing annually by an average of 2-2.5%. Thus, the European market is of strategic importance for both leading international and national hotel companies. For example, their activities in the region form the main trends in the hotel services market. The hotel chains of Europe are also presented according to the list of TOP-100 hotel brands of Europe. It is noted that if you combine the mega brand Ibis hotel brands – Ibis, Ibis Styles and Ibis Budget, they will take first place even in the number of chain hotels in Europe. Based on the analysis, a number of key factors have been identified that force hotel facilities to constantly increase the efficiency of their activities. However, world practice shows that even against the background of global instability, the hotel industry remains a reliable source of revenue for the budgets of countries, including Ukraine. Also identified global trends in the development of the hotel business, the main of which are: the development of the hotel business in the context of close cooperation with enterprises in other industries; intensification of the hotel business, which will increase the availability of hotel services for consumers; strengthening the specialization of the hotel business, which allows a clearer focus on certain segments of consumers, taking into account various characteristics; integration and globalization of the hotel industry; individual approach to customer service needs; wide introduction of new forms of information and communication technologies, which allows mobile integration into the world space.

Keywords: international hotel business, tourist market, tourist enterprises, world challenges, global instability, COVID-19.

Постановка проблеми. Спалах коронавірусу COVID-19 та запроваджені обмеження, які тією чи іншою мірою у більшості держав світу діють для стримування його поширення, спричинили зниження ділової активності підприємств, скорочення ВВП країн, зменшення туристичних потоків, а також значні фінансові проблеми як на рівні суб'єктів підприємницької діяльності, так і на рівні урядів. Готельний бізнес так чи інакше перебуває у стані динамічного розвитку,

створюється дедалі більше і більше доповнень та мережевих рішень, за допомогою яких усе частіше підприємницька діяльність у традиційних сегментах економіки пристосовується до вимог «нової економіки» та глобальної нестабільності.

Безумовно, примусова глобальна ізоляція внаслідок COVID-19 спричинила безпрецедентні економічні, політичні, соціально-культурні загрози сталому розвитку людства. Так, за оцінками Міжнародного валютного

фонду (МВФ), коронавірусна пандемія спричинить другу за масштабами після Великої депресії світову фінансово-економічну кризу. Сьогодні понад 60% промислових компаній фіксують зменшення обсягів виготовлення продукції, близько 20–25% малих та середніх підприємств або вже збанкрутіли, або перебувають на межі ліквідації. Саме тому актуальними постають дослідження, які дають змогу прогнозувати та вчасно реагувати на нові виклики пандемії COVID-19, а також надають рекомендації щодо вчасного застосування дієвих заходів, спрямованих на пом'якшення негативних економічних утрат від карантинних обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти функціонування готельного бізнесу в умовах глобальної нестабільності під впливом пандемії COVID-19 знайшли відображення в багатьох працях таких науковців, як М.Г. Бойко, Г.А. Балашова, В.О. Василенко, В.Г. Герасимчук, Г.О. Горіна [1], С.В. Кальченко, В.А. Квартальнова, Т.В. Кудлай [3], А.А. Мазаракі, М.П. Мальська, Ю.Я. Опанащук, П.Р. Пуцентейло, В.О. Носенко [4], О.В. Шишкіна [7; 8], Г.А. Яковлев та ін. Однак сучасні зміни, зумовлені глобальними викликами, вимагають поглибленого аналізу та подальших науково-практичних досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку міжнародного готельного бізнесу в умовах глобальної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Привабливість готельної індустрії полягає у швидкій окупності вкладених коштів та отриманні доходу у валюті. У багатьох країнах готельна індустрія розвивається швидкими темпами та має велике соціальне й економічне значення, оскільки збільшує місцеві доходи, створює нові робочі місця, розвиває соціальну та виробничу інфраструктуру, збільшує валютні надходження та ін., тому значення готельного бізнесу постійно зростає [4]. Це пов'язано з тим, що готельна індустрія є ефективним та надійним джерелом валютних надходжень до державного бюджету. Вона є дієвим чинником підвищення престижу країни в міжнародному співтоваристві та ділових колах, оскільки конкурентна перевага готелю лежить в основі його успішної діяльності на ринку.

Сьогодні світова індустрія гостинності знаходиться у жорстких умовах конкурентної боротьби за кожного клієнта і змушена вкрай стрімко реагувати на зовнішні виклики, які посилюються ще й пандемією. Однак, незважаючи на те що COVID-19 сьогодні активно продовжує поширюватися світом, розвиток готельного бізнесу не припиняється.

Сучасна готельна індустрія є однією з тих галузей, що найбільш швидко розвивається, на неї припадає 6% світового внутрішнього валового продукту і близько 5% усіх податкових надходжень у світі. Розвиток готельного бізнесу активно стимулює й розвиток інших галузей і напрямів діяльності: міжнародного бізнесу, транспортної індустрії, торгівлі, інформаційних технологій, будівництва, сільського господарства, сфери послуг у сфері краси та здоров'я, виробництва товарів народного споживання, розвитку технологій у сфері екології безпеки, інновацій та багатьох інших [9].

Резюмуючи перспективи від ефективного розвитку та гармонізації готельних господарств, уряди розробляють певні програми підтримки бізнесу. Такі

програми викликають необхідність поєднання спеціальних знань з організації надання готельних послуг. Існує низка основних чинників, які змушують готельні господарства постійно підвищувати ефективність своєї діяльності:

- посилення конкуренції серед готелів категорії 4–5 зірок у зв'язку зі значним обсягом нової пропозиції, що з'являється на ринку за останні роки;

- зниження показників доходності готелів елітного сегменту на тлі збільшення пропозиції;

- збільшення попиту на низькобюджетні готелі та, відповідно, підвищення зацікавленості інвесторів до сегменту.

За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), у світі зареєстровано понад 308 тис готельних підприємств. Основна їх кількість – 171 тис готелів – зосереджена у Європі (лідером є Італія), 88 тис – у США. Показником забезпеченості готелями визнано кількість готельних місць на одну тисячу мешканців країни. Наприклад, у Австрії цей показник дорівнює 86, у Швейцарії – 42, в Україні – 2,3 [2]. Як свідчать статистичні дані, у середньому за рік світовий готельний фонд збільшується на 3–5%. Такі країни світу, як Італія, Іспанія, Греція, Франція й низка інших туристично розвинених країн, від індустрії гостинності отримують 70% валового національного доходу.

Функціонування готельного бізнесу та економіки у цілому напряму залежить від стану розвитку туризму в тій чи іншій країні. Так, експерти Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC) провели дослідження за внеском туризму в економіку країн та його впливу на готельний бізнес. У глобальному масштабі на сектор припадає 10,4% світового ВВП, однак цей показник для низки країн значно вище. Як виявилось, найбільш «туризмозалежним» регіоном у світі є Мальдіви: тут частка туристичної галузі в ВВП країни становила 39,6%. Для порівняння: внесок туризму у ВВП Великобританії оцінюється в 3,7%, у США цей показник ще нижчий – 2,6% [10].

У цілому, як показує звіт WTTC, економіка саме екзотичних острівних напрямків найбільш уразлива від стану туристичної галузі та стану розвитку готельного підприємництва. Сектор підтримує істотну частину ВВП Сейшельських Островів (26,4%), Багамських Островів (19%), Сент-Люсії (15%), а також Белізу, Фіджі, Барбадосу і низки інших невеликих острівних держав (табл. 1).

Економіка, зокрема готельний бізнес, країн Європи не настільки сильно «зав'язана» на туризмі, як екзотичні острови. Найбільше в європейському регіоні залежать від туризму Мальта (14,2% ВВП), Чорногорія (11%), Хорватія (10,9%) і Грузія (9,3%). Деякі з напрямків, які увійшли в топ-20, уже диверсифікують свою економіку, оскільки COVID-19 змушує уряди країн вносити свої корективи як в економіку, туризм, так і в готельну індустрію зокрема.

Отже, провідне місце у світовому готельному господарстві займає Європейський континент [6, с. 26]. На його частку у 2018 р. припадало 670,4 млн туристів (50,6%) із загальної кількості 1 323,0 млн туристів у всьому світі [11]. Відповідно, і готельний фонд становить понад 55% усього світового готельного фонду (171 тис готелів зосереджено в Європі) [7, с. 169]. Готельний фонд у країнах Європи, не поступаючись

Таблиця 1

ТОП-20 країн світу, економіка яких залежить від розвитку туризму

№	Назва країни	Питома вага туризму в ВВП країни, %	№	Назва країни	Питома вага туризму в ВВП країни, %
1	Мальдіви	39,611	11	Сент-Люсія	15,0
2	Британські Віргінські Острови	35,4	12	Беліз	15,0
3	Макао	29,3	13	Фіджі	14,4
4	Аруба	28,1	14	Мальта	14,2
5	Сейшельські Острови	26,4	15	Камбоджа	14,1
6	Кюрасао	23,4	16	Американські Віргінські Острови	13,3
7	Англія	21,1		Антигуа і Барбуда	13,08
8	Багамські Острови	19,0	18	Барбадос	13,09
9	Вануату	18,2	19	Домініка	12,4
10	Кабо-Верде	17,8	20	Чорногорія	11

Джерело: складено за [5]

лідерством протягом усієї історії, зростає щорічно в середньому на 2–2,5%. За даними сайту Statista, із найдорожчих 20 міст для ділових поїздок по всьому світу за щоденними витратами на готель 10 відносилися до країн Європи [11]. Так, Лондон зайняв 2-е місце (269,8 дол. США), Цюрих – 3-є місце (264,7 дол. США), Женева – 6-е місце (239,4 дол. США), Базель – 8-е місце (232,8 дол. США), Париж – 10-е місце (223,1 дол. США), Копенгаген – 11-е місце (221,2 дол. США), Дублін – 12-е місце (219,3 дол. США), Люксембург – 14-е місце (214,6 дол. США), Мілан – 16-е місце (212,0 дол. США), Київ – 19-е місце (205,1 дол. США). Високі ціни на розміщення у Європі мають мотивуючу дію на появу міжнародних готельних мереж.

Якщо ж аналізувати дані лідируючих готельних мереж Європи у 2018 р. за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи [12], у першу десятку входять чотири європейські готельні мережі: Accor, Inter Continental Hotels Group, Louvre Hotel Group (нещодавно куплена китайською Shanghai Jin Jiang), Whitbread, при цьому

кількість брендів і номерів у мережах сильно відрізняється (табл. 2).

Так, лідером за кількістю номерного фонду є готельна мережа Accor (країна походження – Франція), якій більше ніж 40 років та за цей час було відкрито 4 283 готелю у 95 країнах світу [8, с. 148]. Однією з особливих характеристик Accor, що виділяють її серед інших готельних операторів, є той факт, що мережа працює в усіх сегментах готельного бізнесу – від найбільш економних до п'ятизіркових готелів. При цьому сама компанія повністю володіє майже третиною готелів, 35% узяті в лізинг, 19% управляється компанією, 15% готелів працюють за договором франчайзингу з Accor [3]. Із 30 брендів мережі Accor 11 ввійшли до переліку ТОП-100 готельних брендів Європи з переважною кількістю номерного фонду у сегменті економ-класу.

Лідерами серед представлених у ТОП-10 мереж Європи були ті, що започатковані у США, – це загальносвітова тенденція. Агресивна експансія мереж США зумовлена більшим досвідом існування (вони були

Таблиця 2

Лідируючі готельні мережі Європи у 2018 р. за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи

№	Компанія	Кількість брендів у Європі	Місце компанії у світі	Кількість номерного фонду	Перелік брендів
1	Accor Hotels	11	6	303847	Ibis, Mercure, Ibis Budget, Novotel, Ibis Styles, HotelF1, Pullman, Sofitel, Adagio, M Gallery, Fairmont
2	Marriott International	15	1	114864	Marriott Hotels, Sheraton, Design Hotels, Courtyard by Marriott, AC Hotels by Marriott, Renaissance Hotels, Westin Hotels & Resorts, The Luxury Collection, Le Meridien, Autograph Collection Hotels, The Ritz Carlton, Four Points by Sheraton, JW Marriott, WHotels, St Regis
3	IHG	4	3	106889	Holiday Inn, Holiday Inn Express, Crowne Plaza Hotels & Resorts, InterContinental Hotels & Resorts
4	Best Western Hotels & Resorts	1	11	82000	Best Western
5	Louvre Hotel Group (ввійшов у склад Shanghai Jin Jiang)	5	5	74435	Campanile, Premiere Classe, Kyriad, Golden Tulip, Tulip Inn
6	Carlson Rezidor Hotel Group	3	13	69859	Radisson Blu, Park Inn by Radisson, Park Plaza
7	Hilton World wide	4	2	4269547	Hilton Hotels & Resorts, Doubletree by Hilton, Hilton Garden Inn, Hampton by Hilton
8	Whitbread	1	24	69297	Premier Inn
9	Wyndham Hotel Group	4	4	51224	Ramada Worldwide, Tryp by Wyndham, Days Inn, Wyndham Hotels & Resorts
10	Choice Hotels International	4	7	50789	Clarion, Quality, Comfort Inn, Ascend

Джерело: складено за [12; 13]

Таблиця 3

Лідуючі готельні бренди Європи у 2018 р. за переліком ТОП-100 готельних брендів Європи

№	Бренд	Компанія	Місце бренду у світі	Кількість номерного фонду в Європі	Питома вага європейського сегменту у загальній кількості, %
1	Ibis	Accor Hotels	13	82342	58
2	Best Western	Best Western Hotels & Resorts	11	82000	27
3	Premier Inn	Whitbread	33	69297	96
4	Mercure	Accor Hotels	23	63945	66
5	Holiday Inn	IHG	44	6024	22
6	Radisson Blu	Carlson Rezidor Hotel Group	31	45600	80
7	Novotel	Accor Hotels	25	44469	49
8	Ibis Budget	Accor Hotels	37	44916	80
9	Hilton Hotels & Resorts	Hilton Worldwide	64	2500	21
10	Scandic Hotels	Scandic Hotels	-	40750	100

Джерело: складено за [13, с. 14]

одними з перших сучасних готельних мереж у світі) та необхідністю розширювати свою компанію за рахунок франшиз, що значно знижує ризики [1, с. 108]. Звичайно, найбільш відомі ті готельні ланцюги, що оперують у багатьох державах, а не обмежуються контролем готелів однієї країни. Багато готельних мереж прагнуть територіально розширити свою діяльність.

У табл. 2 наведено готельні бренди Європи з переліку ТОП-100, що мали найбільший номерний фонд у 2018 р. На першому місці знов знаходиться мережа Accor Hotels із готельним брендом Ibis, що відноситься до економ-класу [13]. Цей бренд є широко розповсюдженим на європейському ринку – 58% від загальної кількості у світі.

Якщо ж об'єднати у мегабренд Ibis готельні бренди Ibis, Ibis Styles та Ibis Budget, то в 2018 р. вони займатимуть перше місце навіть за кількістю мережевих готелів у Європі.

Таким чином, європейський ринок має стратегічне значення для провідних міжнародних та національних готельних компаній. Їхня діяльність у регіоні формує

основні тенденції ринку готельних послуг. Для лідерів національного та регіонального ринків характерне посилення конкуренції. Для утримання лідируючих позицій на регіональному ринку готельні підприємства використовують методи сегментації та створення інноваційного готельного продукту, а також розширення і диверсифікації бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основними світовими тенденціями у розвитку готельного бізнесу в умовах глобальної нестабільності є: розвиток готельного бізнесу в контексті тісної взаємодії з підприємствами інших галузей; активізація готельного бізнесу, що сприятиме підвищенню доступності готельних послуг для споживачів; посилення спеціалізації готельного бізнесу, що дає змогу більш чітко орієнтуватися на певні сегменти споживачів з урахуванням різних ознак; інтеграція та глобалізація готельної індустрії; індивідуальний підхід у потребах обслуговування клієнтів; широке впровадження нових форм інформаційно-комунікаційних технологій, що дає змогу мобільно інтегруватися у світовий простір.

Список використаних джерел:

1. Горіна Г.О. Сутність та специфіка мережевої організації міжнародного готельного бізнесу. *Економіка та держава*. 2011. № 3. С. 107–109.
2. Всесвітня туристична організація : сайт. URL: <http://www2.unwto.org/en>
3. Кудлай Т.В. Контрактне управління готельними мережами : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 ; Київ. нац. торг. економ. унт. Київ, 2015. 223 с.
4. Носенко В.О., Ладиженська Р.С. Тенденції розвитку готельного господарства України в умовах побудови інформаційного середовища. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11331689.pdf>
5. Циганов С.Я., Бунтова Н.В. Розвиток міжнародних туристичних послуг як важлива домінанта економічного зростання. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3715/3390>
6. Шикіна О.В., Гончаренко Я.Є., Козловський Р.С. Динаміка показників міжнародного туризму. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 27. С. 24–28.
7. Шикіна О.В., Нездоймінов С.Г. Моніторинг туристичного потоку в контексті стратегії регіонального розвитку. *Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global : conferinta internationala știintifico-practica* (2016; Chisinau). Conferinta internationala știintifico-practica «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global», 29 februar. 2016, Chisinau. Chisinau, 2016. P. 167–171.
8. Шикіна О.В. Світовий досвід створення готельних мереж. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та вчених ; Одеський національний економічний університет. Одеса, 2019. С. 144–149.
9. Krulj Gh.Ja. (2011). *Osnovy ghotel'noji spravy*. Kyiv: Centr uchbovoji literatury. URL: http://pidruchniki.com/14170120/turizm/teoretichni_osnovi_gotelnoho_gospodarstva (in Ukrainian)
10. WTTC Global Economic Impact and Issues-2018 : вебсайт. URL: <https://www.wttc.org/economic-impact/>
11. Statista. Статистичний портал : вебсайт. URL: <http://www.statista.com/>

12. 325 hotels. URL: http://www.marketingandtechnology.com/repository/webFeatures/HOTELS/H1807_SpecialReport_Intro.pdf

13. The hotel brands report 2018. [hotelanalyst.co.uk](http://www.hotelanalyst.co.uk). URL: www.hotelanalyst.co.uk

References:

1. Gorina G.O. (2011) The essence and specifics of the network organization of international hotel business. *Economy and State: Coll. Science*. Kyiv: KNEU, vol. 3, pp. 107–109.

2. World Tourism Organization. Retrieved from: <http://www2.unwto.org/en>

3. Kudlay T.V. (2015) Contract management of hotel chains: dis. Cand. econ. Sciences: 08.00.04. Kyiv. nat. auction. econom. univ. Kyiv, 223 p.

4. Nosenko V.O., Ladyzhenska R.S. Trends in the development of the hotel industry of Ukraine in terms of building an information environment. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/11331689.pdf>

5. Tsiganov S.Ya., Buntova N.V. Development of international tourism services as an important dominant of economic growth: website. Retrieved from: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/3715/3390>

6. Shikina O.V., Goncharenko Ya.Ye., Kozlovsky R.S. (2019) Dynamics of international tourism indicators. *Market infrastructure*, vol. 27, pp. 24–28.

7. Shikina O.V., Nezdoiminov S.G. (2016) Monitoring of tourist flow in the context of regional development strategy / «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global», conferința internațională științifico-practică (2016; Chisinau). Conferința internațională științifico-practică «Dezvoltarea sistemelor sociale și economice într-un mediu competitiv la nivel global», 29 februar. 2016, Chisinau. Chisinau, pp. 167–171.

8. Shikina O.V. (2019) World experience in creating hotel networks / Tourism and hotel and restaurant business: world experience and development prospects for Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference of students, graduate students and scientists; Odessa National Economic University. Odessa, 881 p.

9. Krulj Gh. Ja. (2011). *Osnovy ghotel'noji spravy*. Kyiv: Centr uchbovoji literatury. Retrieved from: http://pidruchniki.com/14170120/turizm/teoretichni_osnovi_gotel'nogo_gospodarstva (in Ukrainian)

10. WTTC Global Economic Impact and Issues-2018. Retrieved from: <https://www.wttc.org/economic-impact/>

11. Statista. Retrieved from: <http://www.statista.com/>

12. 325 hotels. Retrieved from: http://www.marketingandtechnology.com/repository/webFeatures/HOTELS/H1807_SpecialReport_Intro.pdf

13. The hotel brands report 2018. Retrieved from: www.hotelanalyst.co.uk

E-mail: noi73@i.ua

УДК 331.556.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.2>

П'ятковська О.Р.

кандидат економічних наук,
заступниця директора Міжнародного інституту
освіти, культури та зв'язків з діаспорою,
Національний університет «Львівська політехніка»

МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ ДО ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК МОЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ

У статті на основі досліджень зарубіжних учених виявлено вплив української міграції до ПАР на зростання торгівлі товарами з України до Південної Африки, а також чинників, які це можуть зумовлювати. Розглянуто динаміку міграції з України до ПАР, а також експорт торів та послуг. Аналіз даних методом апроксимації із застосуванням програмного забезпечення CurveExpert дав змогу прослідкувати кореляційний зв'язок між динамікою міграції з України до ПАР та зростанням експорту: виявлено квадратичну залежність між ними з коефіцієнтом кореляції $R = 0.9345$. Проведений аналіз товарної структури експорту дав змогу пояснити причину такої залежності: експорт представлений переважно продуктами харчування, які користуються попитом, насамперед, серед українських мігрантів. Додатковим чинником, що може в подальшому стимулювати зростання торгівлі з України до ПАР, є підприємницька діяльність українських мігрантів у цій країні та їх велике зацікавлення у налагодженні торговельного обміну між країною походження та країною призначення.

Ключові слова: міграційні потоки, торговельне сальдо, товарна структура експорту, українські мігранти в ПАР, торгівля між Україною і ПАР.

MIGRATION FROM UKRAINE TO THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA AS A POSSIBLE FACTOR IN THE TRADE DEVELOPMENT

Pyatkovska Oksana

Lviv Polytechnic National University

For the last decade external migration flows from Ukraine increased from 5.4 million (2010) to 5.9 million (2019) while, according to author's calculations, Ukrainian migration to Africa has tripled during the same period. Due to the war of the Russian Federation against Ukraine, and the corresponding changes in priorities in the international political arena, the development of trade and diversification of foreign economic partners have become crucially important for Ukraine. Many empirical non-Ukrainian studies prove the positive impact of international migration on trade between the country of origin and the destination of migrants. In this situation the issue of involving Ukrainian migrants in establishing economic cooperation between Ukraine and country of Ukrainian migrants' residence, especially in the trade sphere, is very actual. According to the UN migration data, in the beginning of 2020 the number of Ukrainian migrants among all African countries was the highest in the Republic of South Africa, making 6.7 thousand people. Therefore, the aim of the article is to identify the possible impact of Ukrainian migration to South Africa on the growth of trade in goods from Ukraine to South Africa, as well as the factors that may cause it. The author of the article considers the dynamics of migration from Ukraine to South Africa, as well as the dynamics of exports of goods and services for the period 2000–2019 years. Analysis of data by approximation using CurveExpert software allow to trace the correlation between the dynamics of migration from Ukraine to South Africa and export growth: a quadratic relationship with a correlation coefficient $R = 0.9345$. The ratio of the share of exports of goods and services from Ukraine to South Africa of the 2000–2019 period is analyzed, and a conclusion is made about the significant dominance of goods in the overall structure of exports. The analysis of the commodity structure of exports of goods allows to explain the reason for the positive impact of migration on it: predominance of food products, which are in great demand among Ukrainian migrants in South Africa. An additional factor that may further stimulate the growth of trade from Ukraine to South Africa is the entrepreneurial activity of Ukrainian migrants in this country and their great interest in establishing and promotion of trade exchanges between their country of origin and the country of destination.

Keywords: migration flows, trade balance, commodity structure of exports, Ukrainian migrants in South Africa, trade between Ukraine and South Africa.

Постановка проблеми. В умовах активізації глобальних торговельних зв'язків, а також у зв'язку з війною, яку розв'язала Російська Федерація проти України, та відповідних змін пріоритетів на міжнародній політичній арені розвиток торгівлі та диверсифікація зовнішньоекономічних партнерів для України стали ще більш актуальними. Ситуація ускладнена й

переважанням від'ємного сальдо у зовнішньому товарообороті, яке спостерігається впродовж більше ніж 20 років [1].

Як зазначено в Експортній стратегії України на 2017–2021 р., останні кілька років Україна концентрує свої зусилля на створенні сприятливих умов для торгівлі на ринках ЄС; питання про освоєння великих

потенційних ринків із високими показниками зростання (Азія, Африка) або найближчих ринків (країни СНД) ще не стоїть на порядку денному [2].

Загалом у континентальному розрізі зовнішнього експорту товарами країни Африки займають у середньому 9–10%, і за останні 10 років спостерігається зростання цієї частки з 5,9% у 2010 р. до 9,9% у 2019 р. [1].

Зважаючи на активізацію зовнішніх міграційних потоків з України у світі загалом (з 5,4 млн у 2010 р. до 5,9 млн у 2019 р.) та до країн Африки зокрема (за нашими розрахунками, з 2010 до 2019 р. кількість українських мігрантів в Африці зросла більше ніж утричі) [10], важливим постає питання залучення українських мігрантів до налагодження економічної співпраці між Україною та країною їх проживання, насамперед у торговельній сфері. Якщо розглядати Африканський континент загалом, то, згідно з даними ООН, станом на початок 2020 р. чисельність українських мігрантів з-поміж усіх країн була найвищою у Південно-Африканській Республіці – 6,7 тис осіб [10], тому у цій публікації ми зосередимося на міграційній активності українців до цієї країни та можливості залучення їх до розвитку торговельної співпраці між Україною та ПАР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активізація зарубіжних наукових досліджень позитивного впливу міжнародної міграції на забезпечення розвитку торговельного обміну між країнами – учасницями міграційного процесу розпочалася ще у 80-ті роки і активно продовжується й досі (див., наприклад, [5; 8]). Зокрема, деякі емпіричні дослідження доводять, що для країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку у 2000 р. один додатковий мігрант створював близько 2 700 дол. додаткової вартості в торгівлі [6]. Загалом мігранти з різних країн мають різний вплив на активізацію торговельних відносин між країнами. Так, наприклад, було доведено, що один додатковий мігрант із Сінгапуру має найбільший потенціал для розширення торгівлі: 29 359 дол. США в експорті та 47 708 дол. США в імпорті, натомість найменший вплив здійснюють мігранти з Філіппін: 6 дол. – в імпорті та 4 дол. США – в експорті [9].

Вагому роль в оцінці впливу мігрантів на фасилітацію торговельного обміну між двома країнами відіграють також рівень кваліфікації цих мігрантів та сфери

їхньої зайнятості. Так, зокрема, М. Алексинська та Дж. Пері виявили, що високоосвічені особи, що займаються бізнесом, є тими, хто найбільше сприяє експорту [4]. Інші ж доводять, що вплив мігрантів на торгівлю між країною походження та країною призначення залежить також від виду товару (продукції), що імпортується чи експортується [7].

Постановка завдання. Зважаючи на те, що подібних досліджень в українському науковому дискурсі практично не існує, а також беручи до уваги досвід, висновки та здобутки зарубіжних учених, метою нашого дослідження є виявлення впливу української міграції до ПАР на зростання торгівлі товарами з України до Південної Африки, а також чинників, які це можуть зумовлювати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з офіційними статистичними даними, впродовж останніх двадцяти років зовнішня торгівля товарами між Україною та ПАР розвивається з певною хаотичністю. Щодо експорту, то ми спостерігаємо більш-менш його рівномірне зростання до 2010 р., різке поліпшення з 2010 до 2012 р. та поступове падіння обсягів експорту після 2014 р. (рис. 1).

Загалом станом на 2018 р. Україна вийшла приблизно на той рівень експорту до ПАР, який був у 2008 р., що свідчить про те, що протягом останніх 10 років, незважаючи на певне поліпшення ситуації у 2012–2013 рр., торгівля товарами між Україною та ПАР розвивається недостатньо. Негативним є й те, що протягом усього цього періоду за винятком 2002, 2012 та 2013 рр. спостерігається від'ємне сальдо торговельного балансу.

Трохи схожа ситуація у сфері торгівлі послугами між Україною та ПАР, за винятком лише того, що пік експорту припадає на 2008 р., після чого спостерігається поетапне падіння до 2012 р. та коливання (зростання-спадання) до 2018 р. (рис. 2). Позитивне сальдо торговельного балансу послугами за період із 2000 р. спостерігалось у 2005 р., 2009 р., 2016–2017 рр. та 2019 р.

Співставивши загалом дані динаміки чисельності українських мігрантів у ПАР, суми експорту товарів і послуг з України до аналізованої країни, помітимо, що після 2000 р. динамічне зростання міграції супроводжується зростанням експорту за винятком 2019 р. (рис. 3).

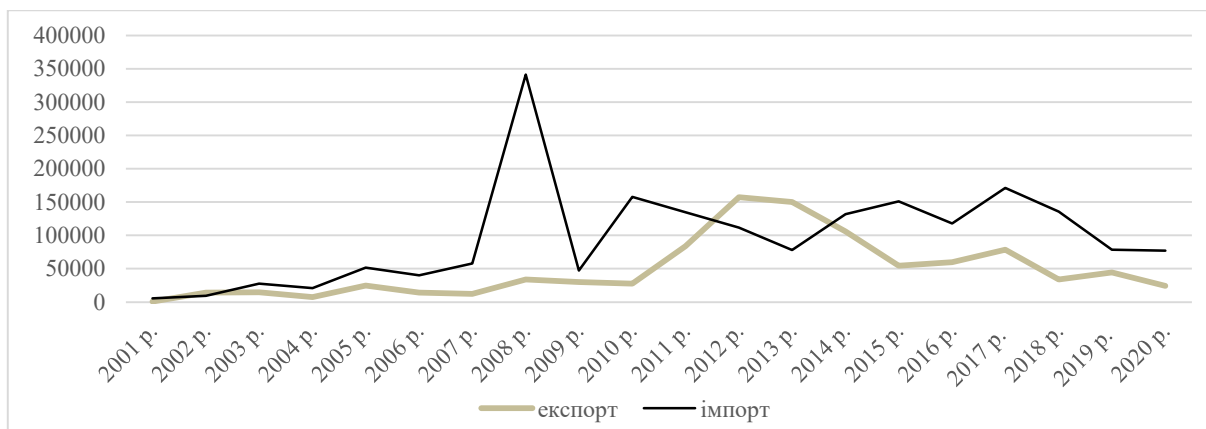

Рис. 1. Динаміка торгівлі товарами між Україною та ПАР, тис. дол. США, 2001–2020 (січень-листопад) рр.

Джерело: складено за [1]

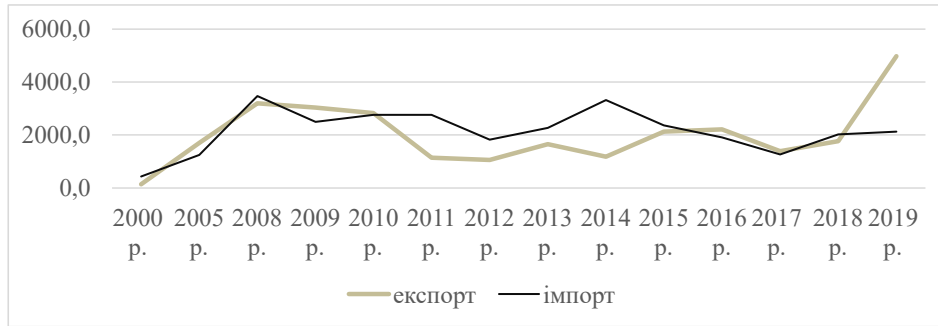

Рис. 2. Динаміка торгівлі послугами між Україною та ПАР, тис дол. США, 2008–2019 рр.

Джерело: складено за [1]

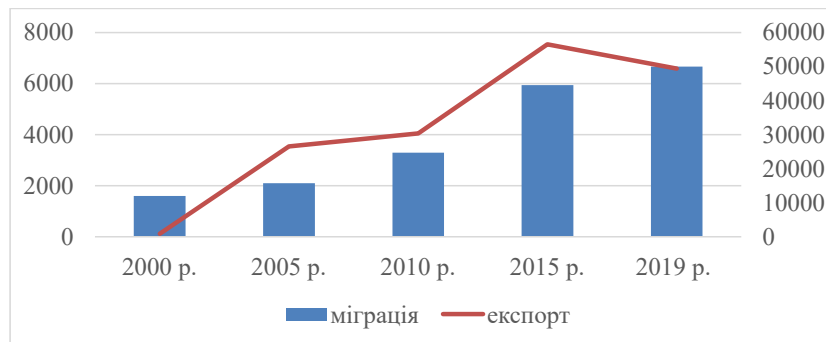

Рис. 3. Динаміка чисельності українських мігрантів у ПАР (кількість осіб), суми експорту товарів та послуг (тис дол. США), 2000–2019 рр.

Джерело: складено за [1; 10]

Проаналізувавши ці дані методом апроксимації із застосуванням програмного забезпечення CurveExpert, де X (Asis) – кількість українських мігрантів у ПАР, Y (Asis) – експорт товарів та послуг з України до ПАР, аналізований період 2000–2019 рр. (рис. 4), ми виявили

квадратичну залежність між ними з високим коефіцієнтом кореляції $R = 0.9345$.

Зважаючи на незначні показники питомої ваги послуг у торгівлі між Україною та ПАР (табл. 1), у межах цієї публікації ми зосередимо основну увагу лише на поставці товарів з України до Південної Африки.

Як було зазначено, емпіричні дослідження в інших країнах доводять, що вплив міграції на експорт товарів залежить від виду експортованої продукції [7], а також від кваліфікації мігрантів та їхньої схильності до започаткування і розвитку бізнесу [4]. Тому розглянемо детальніше товарну структуру зовнішньої торгівлі України з Південно-Африканською Республікою, вибравши товари, чистий експорт яких був додатним у 2019 р., та розрахуємо їхню питому вагу у загальному експорті протягом аналізованого року (табл. 2).

Таким чином, ураховуючи питому вагу деяких товарів у загальному експорті з України до Південної Африки (табл. 2), основними товарами, які Україна експортує до ПАР, є зернові культури, жири та олії тваринного і рослинного походження, молоко та молочні продукти, а також продукція борошномельно-круп'яної промисловості. Якщо проаналізувати динаміку експорту цих вибраних товарів за останні десять років, можна помітити, що цифри істотно коли-

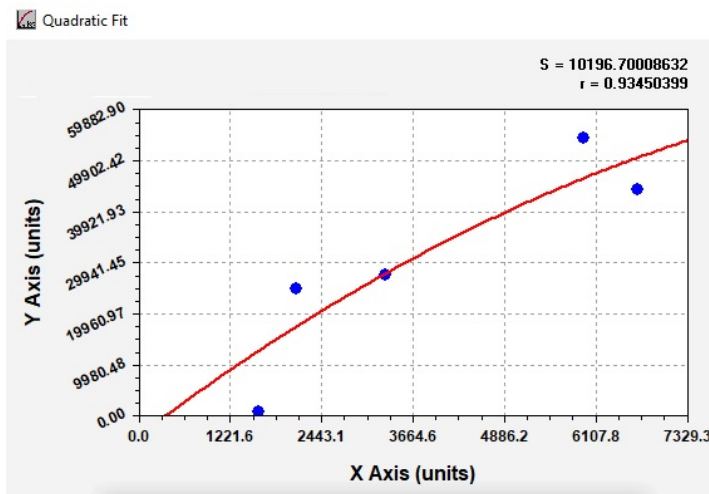

Рис. 4. Графічне зображення функціональної залежності Y (Asis) – експорту товарів та послуг з України до ПАР від X (Asis) – кількості українських мігрантів у ПАР (період аналізу – 2000–2019 рр.)

Таблиця 1

Динаміка експорту товарів та послуг з України до ПАР, 2000–2019 рр.

Вид експорту	Роки				
	2000	2005	2010	2015	2019
Товари					
(тис дол. США)	762,64	24842,32	27550,9	54439,8	44412,8
%	84,9	93,6	90,7	96,2	89,9
Послуги					
(тис дол. США)	135,2	1702,9	2831,5	2123,2	4978,3
%	15,1	6,4	9,3	3,8	10,1
Сума (тис дол. США)	897,8	26545,3	30382,4	56563,0	49391,1

Джерело: складено за [1]

Таблиця 2

Вибрані товари експорту з України до ПАР, 2019 р.

Найменування продукції	Експорт, вартість, тис дол. США	Питома вага у загальному експорті з України до ПАР, %
молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	2 627,3	5,92
овочі	972,5	2,19
зернові культури	18 671,5	42,07
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	1 974,8	4,45
жири та олії тваринного або рослинного походження	15 390,4	34,68
цукор і кондитерські вироби з цукру	123,7	0,28
какао та продукти з нього	63,6	0,14
готові продукти із зерна	707,8	1,59
різні харчові продукти	181,2	0,41
тютюн і промислові замітники тютюну	110,1	0,25
деревина і вироби з деревини	14,4	0,032
папір та картон	76,4	0,17
друкована продукція	45,0	0,10
бавовна	0,1	-
вата	7,4	0,02
текстильні матеріали	0,4	-
одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	11,8	0,27
взуття	3,0	-
головні убори	0,2	-
вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,8	-
цинк і вироби з нього	0,2	-
інші вироби з недорогоцінних металів	204,5	0,46
залізничні локомотиви	14,8	0,033
літальні апарати	60,9	0,14
меблі	93,2	0,21
іграшки	45,4	0,10

Джерело: розраховано та складено за [1]

ваються, зокрема це стосується жирів та олії тваринного та рослинного походження (поставки цих товарів скоротилися протягом 2015–2018 рр.), цукру і кондитерських виробів (максимальні обсяги експорту спостерігалися у 2016 р. та 2018 р.) [1]. Окрім цього, є товари, експорт яких істотно зріс, наприклад продукція борошномельно-круп'яної промисловості демонструє зростання майже у 500 разів, натомість інших – істотно скоротився, наприклад вартість зернових культур, експортованих з України в ПАР у 2012–2013 рр., майже у сім разів вища, ніж у 2019 р. [1].

Отже, попри істотні коливання деяких товарів основною продукцією експорту з України до ПАР є товари харчової промисловості, тобто саме ті товари, які входять до першої позиції топ-експортних товарів з Укра-

їни та в 2019 р. становили 44,2% зовнішнього експорту [1]. Водночас вважаємо, що залежність динаміки міграції та експорту можна пояснити якраз його структурою, адже зростання кількості українців в Африці стимулює зростання попиту на українські продукти харчування. Для підтвердження цієї позиції застосуємо також результати соціологічного дослідження Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків із діаспорою НУ «Львівська політехніка», де респонденти якраз підкреслюють, що за можливості намагаються купувати товари саме українського виробництва [3, с. 197–198]. Водночас результати цього ж дослідження доводять, що специфіка умов працевлаштування для українських іммігрантів у ПАР [3, с. 83–104] сприяє започаткуванню ними власного бізнесу та значному зацікав-

ленню щодо налагодження торговельної співпраці між Україною та Південною Африкою [3, с. 191–196, 199].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати проведеного дослідження доводять існування впливу зовнішньої міграції з України до ПАР на зростання експорту українських товарів до Південної Африки, який можемо пояснити, насамперед, товарною структурою

експорту – домінуванням продуктів харчування, на які існує попит серед українських мігрантів у ПАР. Додатковим чинником, що може в подальшому стимулювати зростання торгівлі з України до ПАР, є підприємницька діяльність українських мігрантів у цій країні та велике їх зацікавлення у налагодженні торговельних обмінів між країною походження та країною призначення.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Про схвалення Експортної стратегії України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки : Розпорядження КМУ від 27.12.2017 № 1017-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>.
3. Українці Південно-Африканської Республіки: суспільство, ідентичність, майбутнє. Результати дослідження / І. Ключковська та ін. URL: https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/research_south_africa.pdf
4. Aleksynska M., Peri G. Isolating the Network Effect of Immigrants on Trade. *IZA Discussion Paper* No. 6941 October 2012. URL: <http://ftp.iza.org/dp6941.pdf>
5. Canavire-Bacarreza G. The Impact of Migration on Foreign Trade: A Developing Country Approach. URL: https://www.researchgate.net/publication/24112362_The_Impact_of_Migration_on_Foreign_Trade_A_Developing_Country_Approach
6. Felbermayr G.J., Jung B. The Pro-Trade Effect of the Brain Drain: Sorting out Confounding Factors. *Economics Letters*. 2009. № 104:2. P. 72–75.
7. Genç M., Gheasi M., Nijkamp P., Poot J. The Impact of Immigration on International Trade: A Meta-Analysis. *IZA Discussion Paper*. 2011. № 6145. URL: <http://ftp.iza.org/dp6145.pdf>
8. Genç M. The Impact of Migration on Trade. *IZA World of Labor*. 2014. № 82. DOI: 10.15185/izawol.82 URL: <https://wol.iza.org/articles/impact-of-migration-on-trade/long#izawol.82-biblStruct-000010>
9. Gould D.M. Immigrant links to the home country: Empirical implications for United States bilateral trade flows. *Review of Economics and Statistics*. 1994. № 76:2. P. 302–316.
10. International Migrant Stock 2019 / UN Department of Economic and Social Affairs Population Division. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimatesmaps.asp?0t0>

References:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Pro shvalennya Exportnoi strategii Ukrainy na (“doroznoi karty” strategichnogo rozvytku torgivli) 2017–2021 roky. Rozporyadzennya KМУ vid 27.12.2017, № 1017-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80>
3. I. Kliuchkovska, O. Pyatkovska, Y. Marusyk, V. Goisan, H. Zhylych, D. Kachur (2021) *Ukrainci Pivdenno-Afrykanskoi Respubliky: suspilstvo, identychnist, majbutne. Resultaty doslidzhennya*. URL: https://miok.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/research_south_africa.pdf
4. Aleksynska M., Peri G. (2012) *Isolating the Network Effect of Immigrants on Trade*. IZA Discussion Paper No. 6941 October 2012. URL: <http://ftp.iza.org/dp6941.pdf>
5. Canavire-Bacarreza G. (2006) *The Impact of Migration on Foreign Trade: A Developing Country Approach*. URL: https://www.researchgate.net/publication/24112362_The_Impact_of_Migration_on_Foreign_Trade_A_Developing_Country_Approach
6. Felbermayr G. J., Jung B. (2009) *The Pro-Trade Effect of the Brain Drain: Sorting out Confounding Factors*. *Economics Letters*, 104:2, pp. 72–75.
7. Genç M., Gheasi M., Nijkamp P., Poot J. (2011) *The Impact of Immigration on International Trade: A Meta-Analysis*. IZA Discussion Paper No. 6145 November 2011. URL: <http://ftp.iza.org/dp6145.pdf>
8. Genç M. (2014) *The Impact of Migration on Trade*. IZA World of Labor 2014: 82 doi: 10.15185/izawol.82 URL: <https://wol.iza.org/articles/impact-of-migration-on-trade/long#izawol.82-biblStruct-000010>
9. Gould D.M. (1994) *Immigrant links to the home country: Empirical implications for United States bilateral trade flows*. *Review of Economics and Statistics*, 76:2, pp. 302–316.
10. International Migrant Stock 2019 / UN Department of Economic and Social Affairs Population Division. URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/estimates2/estimatesmaps.asp?0t0>

E-mail: o.pyatkovska@gmail.com

УДК 339.137:338.48-87(477+061.1ЭС)
DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.3>

Почерніна Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-консалтингу та міжнародного туризму,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ КРАЇН ЄС У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ СПРІЯННЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті здійснено порівняльний аналіз конкурентних переваг країн Європейського Союзу в експорті туристичних послуг до України. Об'єктом дослідження є сфера виїзного організованого туризму. Аналіз здійснено за період 2006–2019 рр. Методологічною основою дослідження є теорія конкурентних переваг у зовнішній торгівлі. Як методичний інструмент використано індекс виявлених конкурентних переваг експорту Хілмана, за результатами обрахунку якого здійснено групування країн ЄС із метою деталізації для кожної групи пріоритетних напрямів політики стимулювання підприємництва у сфері туризму України. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в процесі розроблення програм антикризових заходів із метою подолання наслідків пандемії в туристичній галузі та у процесі стратегічного планування розвитку сектору подорожей та туризму як на рівні окремого регіону України, так і на рівні країни у цілому.

Ключові слова: конкурентні переваги, організований туризм, експорт, індекс Хілмана, порівняльний аналіз, Європейський Союз.

COMPETITIVE ADVANTAGES OF EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF TOURISM PROMOTION POLICY IN UKRAINE

Pochernina Nataliya

Dmytro Motorny Tavria State University

The pandemic has become a major challenge for the economies of all countries. Travel and tourism are one of the areas most affected. Restrictions on travel both within and outside the country have led to a sharp decline in tourist flows. The challenge of maintaining a business has become paramount for businesses in the hospitality industry. At the same time, the goal of reviving the sphere of tourism has become very important for the economic policy of the state both at the regional and national levels. This is due to the fact that the field of travel and tourism has a significant multiplier effect on the development of other sectors of the economy, plays an important role in achieving the goals of sustainable development and promotes interculturalism. One of the tasks of the anti-crisis policy for the tourism sector is to consolidate the efforts of business, the state and society to preserve the existing potential. In the field of international tourism, this task concerns the restoration of tourist flows and the preservation of competitive advantages that were gained before the pandemic. Therefore, quantifying the identified competitive advantages in the long run is relevant. The article provides a comparative analysis of the competitive advantages of the European Union in the export of tourist services to Ukraine. The object of research is the field of outbound organized tourism. The analysis was performed for the period 2006-2019. The theory of competitive advantages in foreign trade is the methodological basis of the study. The index of identified competitive advantages of Hillman's exports is the main tool of the methodology. The division of EU countries into groups was based on the results obtained. Priority areas of the policy of stimulating entrepreneurship in the field of tourism in Ukraine have been identified for each group of EU countries. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their use in the process of developing anti-crisis programs to overcome the effects of the pandemic in tourism, as well as in the strategic planning of the travel and tourism sector at the level of Ukraine and the country as a whole.

Keywords: competitive advantages, organized tourism, export, Hillman index, comparative analysis, European Union.

Постановка проблеми. Руйнівний вплив COVID-19 на економіку актуалізував дослідження у спектрі антикризового регулювання. Надзвичайно важливим воно стало для тих видів економічної діяльності, які прийняли на себе основний удар пандемії. Сфера подорожей та туризму (travel and tourism – T&T) належить саме до таких видів. Тому виявлення «магнітів стабілізації» (або в термінах категорій синергетики – аттракторів) є важливим завданням антикризових програм. Одним із таких аттракторів є усталені туристичні потоки, які на протязі довгострокового періоду забезпечували реалізацію конкурентних переваг суб'єктам туристичного

бізнесу держав-партнерів. Приймаючи до уваги проєвропейський вектор розвитку України, аналіз конкурентних переваг країн ЄС у наданні послуг організованого туризму вітчизняним споживачам є актуальним і доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція порівняльних переваг у міжнародній торгівлі широко використовується як у вітчизняних, так і в закордонних дослідженнях. Еволюція класичного рикардівського розуміння переваг на основі технологічних відмінностей виробництва призвела до формування багатofакторного підходу до трактування

переваг макрорівня. Одним із видатних дослідників цього питання є М. Портер, який не лише запропонував чотирифакторну модель конкурентних переваг, а й акцентував увагу на потребі консолідації зусиль щодо їх досягнення. Він писав: «Сучасні конкурентні реалії вимагають лідерства. Керівники вірять у зміни; вони активізують свої організації для постійних інновацій; вони визнають важливість своєї країни як невід'ємної частини їхнього конкурентного успіху і працюють над її вдосконаленням... Це має бути метою як для країн, так і для компаній: не просто вижити, а досягти міжнародної конкурентоспроможності» [1]. Часто порівняльні переваги розглядаються як база експортного потенціалу країни. Такий підхід використано А. Зубрицьким [2]. Специфіка формування конкурентних переваг у туристичній галузі розкривається в дослідженнях Ю. Кирилова, В. Грановської, Л. Алещенко [3], С. Кальченка, В. Демко [4], М. Ханафія, М. Хемді, І. Ахмад [5] та багатьох інших. На потребі переосмислення ролі туризму в подоланні наслідків пандемії наголошує М. Мостафанежад [6], а нове бачення дорожньої карти конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні представлено у звіті аналітично-дослідницької організації Hotel & Destination Consulting (HDC) [7].

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка конкурентних переваг країн Європейського Союзу у наданні послуг організованого туризму громадянам України. Дана мета конкретизувалася у виконанні таких завдань: розрахунок індексу виявлених компаративних переваг експорту за методикою Хілмана для країн ЄС за період 2006–2019 рр.; групування країн на основі порівняльного аналізу переваг; визначення для кожної групи пріоритетних напрямів державної політики стимулювання туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові підходи до оцінки конкурентних переваг у міжнародній торгівлі є досить різноманітними, але кожен із них зводиться до розрахунку певного індексу, який узагальнює результативність участі суб'єкта в експортно-імпортних операціях. Індекс, запропонований Ар'є Л. Хілманом, є модифікацією індексу виявлених конкурентних переваг експорту Балла Баласса з урахуванням внеску конкретної країни в галузь та світовий експорт [8, с. 320]. У межах даного дослідження він характеризується так:

$$IH = \frac{1 - \frac{X_{ij}}{X_{iU}}}{\frac{X_{ij}}{X_{rj}} \left(1 - \frac{X_{rj}}{X_{rU}} \right)}, \quad (1)$$

де IH – індекс Хілмана;

X_{ij} / X_{iU} – ступінь ринкової влади певної країни j на ринку організованого туризму України i ; X_{ij} / X_{rj} – рівень спеціалізації експорту послуг організованого туризму країни j на ринку виїзного туризму України;

X_{rj} / X_{rU} – частка країни j у виїзному туризмі України.

За умови $IH > 1$ індекс виявлених конкурентних переваг є релевантним.

Динаміка чисельності громадян України, які виїжджали до країн ЄС з метою організованого туризму, суттєво відрізняється за двома періодами: 2006–2011 та 2012–2017 рр. У періоді 2006–2011 рр. випадки відсутності організованого туризму досить обмежені:

до Данії (2006 р.), Ірландії (2006, 2010 рр.), Люксембургу (2007, 2008, 2011 рр.). Індекс Хілмана для цих випадків не застосовувався. З урахуванням значень, де $IH < 1$ (Данія, 2007 р. та Мальта, 2008 р.), виявлені конкурентні переваги країн ЄС за цей період виявилися релевантними на 95%. Деталізацію результатів обрахунку представлено на рис. 1

За даними рис. 1 видно, що до країн із найвищим рівнем конкурентних переваг із надання послуг організованого туризму громадянам України належали Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія, тобто сусідні країни.

Період 2012–2017 рр. для організованого туризму України до ЄС є несприятливим: із 27 країн лише шість користувалися стабільним попитом із боку українських туристів. Для всіх інших країн випадки нульового організованого туризму мали місце. Розрахунок індексу Хілмана продемонстрував релевантність конкурентних переваг країн ЄС по організованому туризму за 2012–2017 рр. на рівні 39,5%, що у 2,4 рази менше першого досліджуваного періоду. Ця ситуація зумовлена як економічними (криза 2012 р.), так і неекономічними (соціально-політичні потрясіння в Україні 2013 р., російське вторгнення 2014 р.) чинниками. Однак на тлі зменшення сталості потоку виїзного організованого туризму звертає на себе увагу поступова переорієнтація українців і на неприкордонні країни, про що свідчать розрахункові значення індексу Хілмана. Приймаючи до уваги значну його волатильність, для зручності порівняння результатів здійснено трансформацію індексу за формулою:

$$SIN = (IH - 1) / (IH + 1), \quad (2)$$

де SIN – симетричний індекс Хілмана.

Графічне відображення цих обрахунків представлено на рис. 2.

За даними рис. 2 видно, що конкурентні переваги неприкордонної Німеччини дали їй змогу увійти в трійку лідерів після Польщі та Румунії у сфері організованого туризму України у 2012–2017 рр. Стійкі переваги на протязі цього періоду демонстрували також Австрія, Греція та Болгарія.

Протягом 2018–2019 рр. питома вага неприкордонних країн ЄС у виїзному туризмі України зростала. За даними рис. 3 видно, що до ТОП-5 увійшли Іспанія, Греція, Болгарія, Італія, Кіпр.

Такий перерозподіл конкурентних переваг між країнами ЄС у сфері організованого виїзного туризму України зумовлює потребу відповідних змін і в механізмі державної політики. Так, у стимулюванні суб'єктів туристичного ринку до співпраці з країнами ЄС, які на протязі довгострокового періоду утримували суттєві порівняльні переваги, головним цільовим орієнтиром є диверсифікація послуг за видами туризму, зокрема збільшення частки освітнього, культурного, екологічного туризму тощо. Натомість цільовим орієнтиром для активізації взаємозв'язків із країнами, що демонстрували циклічний характер конкурентних переваг, є нормативно-правове та інфраструктурне забезпечення. Щоб заохотити представників туристичного бізнесу України до налагодження відносин із партнерами у країнах, які не реалізували свої конкурентні переваги на ринку виїзного туризму України, державна політика повинна носити більш агресивний та системний

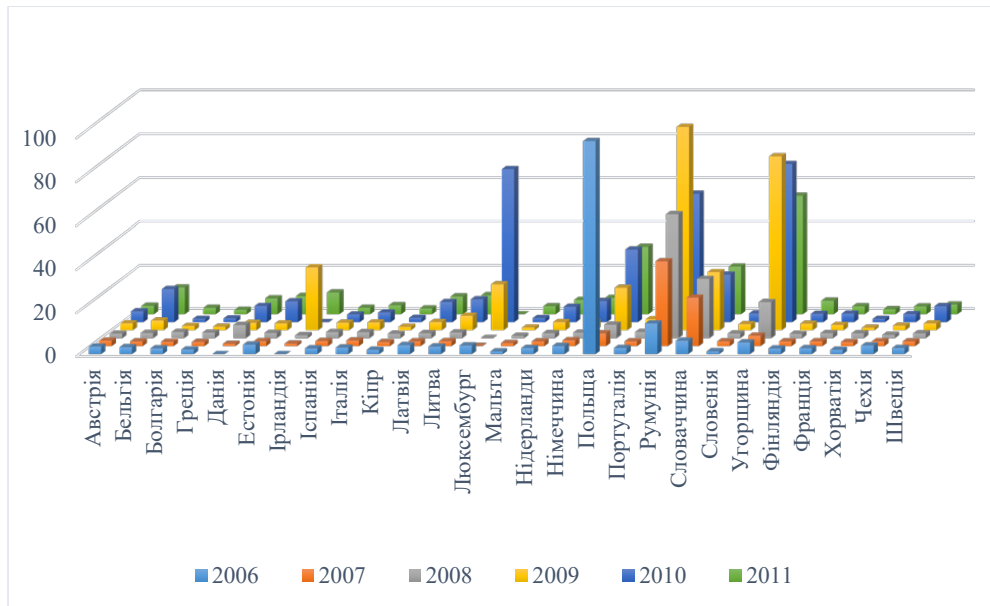

Рис. 1. Індекс Хілмана по виїзному організованому туризму України в розрізі країн ЄС за 2006–2011 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків за даними [9]

Рис. 2. Індекс Хілмана для країн ЄС – лідерів організованого туризму з України за 2012–2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків за даними [9]

характер. Особливої ваги тут набувають інформаційно-комунікативна, освітньо-просвітницька, маркетингова та інституційна політики.

Приклад класифікації засобів та інструментів політики стимулювання організованого виїзного туризму України наведено в табл. 1.

Визначені напрями зосереджені на підвищенні конкурентних переваг для кожної групи країн окремо. Однак слід зупинитися і на тих напрямках, які важливі для стимулювання туристичної співпраці України з ЄС у цілому. На нашу думку, до них слід віднести: гармонізацію вітчизняного законодавства у сфері туризму зі стандартами Європейського Союзу; затвердження та практичну реалізацію «Дорожньої карти конкуренто-

спроможного розвитку сфери туризму в Україні» (розробленої за підтримки Європейського банку реконструкції і розвитку наприкінці 2019 р.); підвищення професійних вимог до кадрового забезпечення галузей туристичної індустрії та вдосконалення системи підготовки фахівців; підтримку та участь у будь-яких двосторонніх і багатосторонніх угодах ЄС, що стосуються міжнародного туризму та туристичної мобільності; розвиток неординарних форм туризму (медичного, пригостинського, дегустаційного, релігійного, екологічного тощо); формування держзамовлення на консалтинг, маркетинг, наукові розробки у сфері інновацій у туризмі; сприяння соціальному підприємництву у сфері подорожей та туризму; впровадження

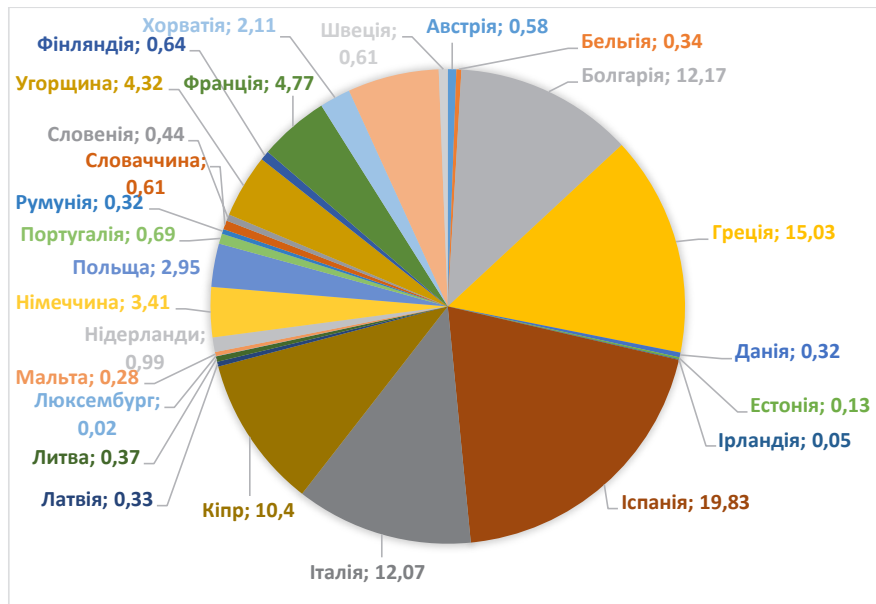

Рис. 3 Структура виїзного туризму України, обслуговуваного туropераторами та турагентами у 2019 р. за країнами ЄС, %

Джерело: побудовано автором на основі даних [10]

ІТ-технологій; заохочення культури діалогу та мобільності, формування культури подорожей; обмін досвідом антикризового менеджменту у туристичній сфері.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз конкурентних переваг країн ЄС у сфері виїзного організованого туризму України на протязі 2006–2019 рр. виявив суттєві відмінності між ними. За отриманими результатами країни Європейського Союзу були розподілені на чотири групи: країни зі стійкими довгостроковими конкурентними перевагами; країни із циклічною динамікою переваг; країни з тривалою втратою переваг; країни з короткостроковими перевагами. Для кожної групи були конкретизовані цільові орієнтири туристичної співпраці з Європейським Союзом задля підвищення конкурентних переваг і визначено основні засоби та інструменти механізму їх досягнення. Також деталізовано напрями державної політики сприяння туризму України.

Під час формування політики підтримки сфери подорожей та туризму пріоритет, безумовно, матиме в'їзний та внутрішній туризм. Однак сфера виїзного туризму не повинна опинитися поза увагою, оскільки внутрішній його складник є для України є важливим (прибуток суб'єктів туристичного ринку, зорієнтованих на міжнародний туризм, митні доходи, робочі місця, розвиток суміжних галузей тощо). Окрім того, виїзний туризм є об'єктом споживчих уподобань українців передусім через вищий рівень якості послуг, тому після завершення пандемії його обсяги поступово відновлюватимуться. Отже, політика сприяння даному сегменту туристичного ринку залишатиметься актуальною в Україні. Результати даного дослідження можуть мати практичне значення під час розроблення стратегій розвитку туризму на регіональному та національному рівнях.

Таблиця 1

Напрями державної політики стимулювання туризму України у співпраці з країнами ЄС із різним рівнем конкурентних переваг

Групи країн за рівнем конкурентних переваг	Мета співпраці у сфері виїзного туризму	Основні засоби та інструменти державної політики
I група – стійкі переваги протягом усього періоду 2006–2019 (Австрія, Болгарія, Греція, Німеччина, Польща, Румунія, Чехія)	утворення туристичних союзів	спільні проєкти, у т. ч. на засадах державно-приватного партнерства, довгострокові угоди щодо реалізації цілей сталого розвитку
II група – із циклічною динамікою конкурентних переваг (Данія, Естонія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Португалія, Словаччина, Франція)	надання співпраці ознак сталості	створення мережі локальних туристично-інформаційних центрів у регіонах, стимулювання е-комерції, активна співпраця на рівні спеціалізованих установ
III група – з утратою переваг у періоді 2012–2017 рр. (Бельгія, Іспанія, Мальта, Нідерланди, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Хорватія, Швеція)	відновлення обсягів туристичних потоків	комплексний аналіз цільового ринку, взаємодія з дипломатичними та бізнес-представництвами та діаспорою, зустрічна Інтернет- та медіареклама
IV група – з короткостроковими перевагами (Ірландія, Люксембург)	активна промоція	візова лібералізація, спільне створення туристичного продукту, двосторонній бренд-менеджмент за засадах міжмуніципального співробітництва

Список використаних джерел:

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*. 1990. URL: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations> (дата звернення: 07.03.2021).
2. Зубрицький А.І. Дослідження порівняльних переваг як бази експортного потенціалу економіки України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. Вип. 2. № 57. С. 61–70.
3. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Алещенко Л.О. Формування конкурентних переваг суб'єктів туристичної галузі. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 45–55. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005045> (дата звернення: 07.03.2021).
4. Кальченко С.В., Демко В.С. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2019. № 1(39). С. 121–128.
5. Hanafiah M.H., Hemdi M.A., Ahmad I. Reflections on Tourism Destination Competitiveness (TDC) Determinants. *Advanced Science Letters*. Vol. 21. P. 1571–1574. DOI: <https://10.1166/asl.2015.6104>
6. Mostafanezhad M. COVID-19 is an unnatural disaster: Hope in revelatory moments of crisis. *Tourism Geographies*. 2020. Vol. 22. № 3. P. 639–645. DOI: <https://10.1080/14616688.2020.1763446>
7. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Оновлення до документу «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні» / Hotel & Destination Consulting (HDC). URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).
8. Hillman A. Observations on the Relation between “Revealed Comparative Advantage” and Comparative Advantage as Indicated by Pre-Trade Relative Prices. *Review of World Economics* (Weltwirtschaftliches Archiv). 1980. Vol. 116. P. 315–321. DOI: <https://10.1007/BF02696859>
9. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали. *Державна служба статистики України*. URL: ukrstat.gov.ua (дата звернення: 05.03.2021).
10. Туристична діяльність в Україні у 2018–2019 рр. *Державна служба статистики України*. URL: ukrstat.gov.ua (дата звернення: 05.03.2021).

References:

1. Porter, M.E. (1990) The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*. (electronic journal), vol. March-April. Available at: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations> (accessed 7 March 2021).
2. Zubritskiy, A. (2015) Doslidzhennia porivnialnykh perevah yak bazy eksportnoho potentsialu ekonomiky Ukrainy [The study of comparative advantage as a basis of the export potential of Ukrainian economy]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, vol. 2, no. 57, pp. 61–70.
3. Kyrylov, Yu.Ye., Hranovska, V.H. & Alieshchenko, L.O. (2020) Formuvannia konkurentnykh perevah sub'ektiv turystychnoi haluzi [Formation of competitive advantages of tourism industry entities]. *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 45–55. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005045>
4. Kalchenko, S.V. & Demko, V.S. (2019) Stratehichni napriamky rozvytku turystychnoi haluzi v Zaporizkii oblasti [Strategic directions of the tourist industry development in the Zaporizhyya region]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnologichnoho universytetu imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky)*, vol. 1(39), pp. 121–128.
5. Hanafiah, M. & Hemdi, M.A. & Ahmad, I. (2015) Reflections on Tourism Destination Competitiveness (TDC) Determinants. *Advanced Science Letters*, vol. 21, pp. 1571–1574. DOI: 10.1166/asl.2015.6104
6. Mostafanezhad, M. (2020) COVID-19 is an unnatural disaster: Hope in revelatory moments of crisis. *Tourism Geographies*, vol. 22:3, pp. 639–645. DOI: 10.1080/14616688.2020.1763446
7. Hotel & Destination Consulting (HDC) (2020) Pandemiia COVID-19 ta yii naslidky u sferi turyzmu v Ukraini. Onovlennia do dokumentu «Dorozhnia karta konkurentospromozhnogo rozvytku sfery turyzmu v Ukraini» [COVID-19 pandemic and its consequences in the field of tourism in Ukraine. Update to the document "Roadmap for competitive development of tourism in Ukraine"]. Available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (accessed 7 March 2021). (in Ukrainian)
8. Hillman, A. (1980) Observations on the Relation between “Revealed Comparative Advantage” and Comparative Advantage as Indicated by Pre-Trade Relative Prices. *Review of World Economics* (Weltwirtschaftliches Archiv), vol. 116, pp. 315–321. DOI: <https://10.1007/BF02696859>
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vyizd hromadian Ukrainy za kordon za krainamy, do yakykh vony vyizhdzhaly [Departure of Ukrainian citizens abroad to the countries to which they traveled]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: ukrstat.gov.ua (accessed 5 March 2021). (in Ukrainian)
10. Turystychna diialnist v Ukraini u 2018 rotsi [Tourist activity in Ukraine in 2018]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: ukrstat.gov.ua (accessed 5 March 2021). (in Ukrainian)

E-mail: nataliia.pochernina@tsatu.edu.ua

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.523(477):305

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.4>**Верховод І.С.**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Леушина О.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

**ГЕНДЕРНИЙ СКЛАДНИК РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
В УКРАЇНІ**

У статті аналізуються чинники функціонування системи соціального захисту населення як відкритої, розгалуженої, багаторівневої й багатофункціональної системи, спрямованої у своїй діяльності на підтримання індивідуально-суспільної рівноваги, активізацію соціально-економічного потенціалу й запобігання негативним наслідкам трансформаційних процесів та мінімізацію соціальних ризиків у суспільстві шляхом законодавчого, економічного, організаційного, управлінського та освітнього забезпечення гендерної рівності. Обґрунтовано використання для соціально-економічного аналізу системи соціального захисту низки категорій, в яких відображено сутність взаємовпливу економічної, соціальної, політичної, організаційної та правової підсистем системи соціального захисту населення та їхню роль у розвитку сталих суспільних відносин. На матеріалах законодавчих, правничих та інших галузевих джерел досліджено засади інтегрування гендерного підходу в державну політику України на міждержавному, національному і місцевому рівнях та дано оцінку дієвості державних та галузевих заходів щодо першочергової імплементації Директиви 79/7/ЄЕС про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення. Виявлено основні проблемні аспекти впровадження механізмів соціального забезпечення, політики зайнятості, охорони здоров'я, що чинять суттєвий вплив на стан гендерної рівності в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, гендерна рівність, гендерний підхід, система соціального захисту, гендерна соціальна політика.

**THE GENDER COMPONENT OF THE DEVELOPMENT
OF THE SYSTEM OF THE SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE****Verkhovod Iryna, Leushyna Olena***Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University*

The factors of the functioning of the system of the social protection of the population have been analyzed in the article as the open, the ramified, the multilevel and the multifunctional system aimed at the maintenance of the individual-social balance in its activity, the activation of the socio-economic potential and the prevention of the negative consequences of the transformational processes and the minimization of the social risks in the society by means of legislative, economic, organizational, managerial and educational support of the gender equality. The use for the social-economic analysis of the system of the social protection of the numbers of the categories has been grounded, where the essence of the interaction of economic, social, political, organizational and legal subsystems of the system of the social protection has been reflected and their role in the development of the sustainable social relations. The principles of the integration of the gender approach into the state policy of Ukraine at the interstate, the national and the local levels have been researched on the basis of legislative, legal and other branch sources and the marks of the effectiveness of the state and the branch measures has been given as for the priority implementation of Directive 79/7/EEC about gradually implementation of the principle of the equal attitude for the men and the women in the sphere of the social providing, the main problematic aspects of the implementation of the mechanisms of the social providing, the policy of the employment, health care have been revealed, which have the significant impact on the state of the gender equality in Ukraine. The ways of the increase of the level of the compliance of the principle of the gender have been determined equality in terms of the improvement of the normative-legal base, the accounting of the gender components in the programs of the economic and the social development, the improvement of the mechanism of the realization of the gender-legal expertise, the improvement of the realization of the mechanisms of the right to the

protection from the discrimination on the basis of sex, making the gender component to the programs of the social reforms with the involvement of the public authorities, the local self-governments and the public organizations and the associations, the activities are aimed at the providing of the equal rights and the opportunities of the women and the men.

Keywords: social protection, gender equality, gender approach, system of social protection, gender social policy.

Постановка проблеми. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у системі соціального захисту нашої країни є одним із нагальних завдань ефективної трансформації суспільної системи цінностей для забезпечення розвитку демократії та подолання всебічної залежності людини від держави. Одним з основоположних принципів Статуту ООН, прийнятого в 1945 р., є «рівноправність чоловіків і жінок». Принцип гендерної рівності був визнаний у Загальній декларації прав людини у 1948 р., що стала відправною точкою для подальшого зміцнення міжнародних зобов'язань, що стосуються прав жінок. У найбільш повному обсязі ці права були закріплені в Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. Досягнення рівності між жінками та чоловіками є однією з головних цілей і невід'ємною частиною національного та міжнародного порядку денного у сфері соціально-економічного розвитку. Принцип гендерної рівності втілює здійснення прав людини на гарантовані рівні права, обов'язки і можливості. Цей принцип закріплений у численних міжнародних договорах, національних конституціях і законодавчих актах держав усього світу, у тому числі й України. У цьому вимірі соціальна захищеність як специфічний параметр суспільного устрою визначається, насамперед, рівноправністю всіх суб'єктів суспільного життя у всіх суспільних сферах, зокрема в системі соціально-трудових відносин. У контексті сьогодення зазначимо також рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я враховувати гендерну проблематику під час здійснення протиепідемічних заходів щодо COVID-19, щоб у процесі реалізації стратегій і заходів у сфері охорони здоров'я, спрямованих на стримування епідемії, бралися до уваги гендерні аспекти та їх взаємозв'язок з іншими проявами нерівності.

Отже, актуальність звернення до цієї проблеми визначається тим, що існує як нерівність у розподілі економічних ресурсів між чоловіками та жінками через гендерний поділ праці і реальний внесок у матеріальне забезпечення добробуту сімей, домогосподарств, який підтримується за допомогою конструювання відповідних соціальних чоловічих і жіночих ролей, так і недостатньо системно опрацьованим є обґрунтування перспектив розширення соціально-економічних можливостей представників обох статей у професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі, репродуктивній поведінці тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні гендерна політика в Україні ґрунтується на низці основних міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, та регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівності між жінками й чоловіками, зокрема Конвенцією ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» та Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6], скеровується й координується на даному етапі Державною соціальною програмою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р., затвердженою

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273 [2], метою якої є вдосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності.

Гендерні аспекти державної політики сьогодні активно опрацьовані такими науковцями, як Т. Мельник, Н. Світайло [8], Л. Пірог, Н. Грицяк та ін. Питання гендерного інтегрування – впровадження гендерного підходу у всі сфери політики та засади гендерної політики в системі державного управління – ґрунтовно досліджують М. Білинська, Л. Воронько, Л. Гонюкова, В. Дерага, С. Євченко [3], О. Москаленко, О. Остапчук [3], О. Приходько та ін. Разом із тим гендерні дослідження проблеми соціального захисту й соціальної захищеності Е. Лібанової, Л. Пірог, М. Руженського, Л. Суислової, О. Туленкова [9], матеріали соціологічних досліджень, громадських практик упровадження недискримінаційних норм, зокрема Директиви NN 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р. «Щодо імплементації принципу рівноправності осіб незалежно від расової або етнічної приналежності», засвідчують потребу більш детального аналізу її чинників та подальшого експертного супроводу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз законодавчого, правового та соціально-економічного супроводу розвитку гендерних аспектів системи соціального захисту в Україні та обґрунтування перспектив розширення соціально-економічних можливостей забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків у системі соціального захисту нашої країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українське суспільство на сучасному етапі набуває змін як у системі політичних перетворень, нових технологій, способів організації економіки, так і стосовно усталених уявлень щодо ролевої участі жінки й чоловіка в сучасних суспільних трансформаціях. Україна зобов'язується поступово «наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» [10, с. 18]. Свідченням визнання державою важливості гендерних питань було прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» у 2005 р., на сучасному етапі – прийняття Державної програми гендерного розвитку (2018 р.). Уперше за майже 40 років із моменту ратифікації Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (КЛДЖ) прийнято «Національний план дій із виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок» на період до 2021 р. Реалізація заходів Плану сприятиме подоланню найбільш гострих проявів дискримінації щодо жінок і дівчат, зниженню рівня гендерно зумовленого насильства, розширенню економічних можливостей жінок, забезпеченню рівного доступу до правосуддя, участі у прийнятті рішень у політичному та суспільному житті тощо [4].

Однак, як зазначають С. Євченко та О. Остапчук, юридична рівність не завжди зумовлює рівність фак-

тичну і рівність економічну [3, с. 14]. Тому, визначаючи систему соціального захисту населення як відкриту, розгалужену, багаторівневу й багатофункціональну систему, дія якої спрямована на підтримання індивідуально-суспільної рівноваги, активізацію соціально-економічного потенціалу й запобігання негативним наслідкам трансформаційних процесів та мінімізацію соціальних ризиків у суспільстві шляхом законодавчого, економічного, організаційного, управлінського та освітнього забезпечення, яке базується на двосторонньому зв'язку із соціумом, окремими соціальними верствами населення [9], зазначимо, що гендерна критика соціальної політики в багатьох міждисциплінарних дослідженнях спрямовується переважно «на виявлення тих механізмів соціального забезпечення, політики зайнятості, охорони здоров'я, які впливають на погіршення становища жінок, посилюють або відтворюють гендерну нерівність» [8]. Саме тому постає нагальне завдання вивчення засад інтегрування гендерного підходу в державну політику України як на національному, так і на місцевому рівні, а також визначення ролі дієвості заходів у соціальній політиці на матеріалах законодавчих, правничих та інших галузевих компонент соціальної захищеності населення.

Теоретичним підґрунтям упровадження гендерного підходу слугує низка категорій, що використовуються для аналізу структури і змістовних компонент процесу інтегрування гендерного підходу в соціальній політиці сучасної України. Насамперед це категорія соціальної захищеності населення, що визначається як результат дії складників системи соціального захисту населення як економічної, соціальної, політичної, організаційної та правової підсистем суспільних відносин. Ці підсистеми тісно між собою взаємопов'язані, і тільки їх взаємодія постає у вигляді інтегрованого утворення – соціальної захищеності населення [7]. Таким чином, гендерний підхід виконує роль діагностичного інструментарію подолання неефективного розподілу соціальних та економічних ресурсів між статями, визначає ситуацію з позиції критичного осмислення, відкриває інверсійність соціальної політики стосовно чоловічої й жіночої суспільних страт для можливої деконструкції чинної ієрархії статей на всіх рівнях усіма суб'єктами політичної діяльності в процесі реорганізації, реформування й оновлення, зміни і розвитку суспільства, визначення напрямів і оцінки політичних перетворень. Як складова частина соціальної справедливості гендерний паритет відображає принцип реального визнання рівноваги в суспільному житті між статями у праві вибору, використанні можливостей, гендерній самоідентифікації й особистій самореалізації, а рівність прав означає наділення однаковими правами де-юре осіб жіночої та чоловічої статей у всіх сферах життя та забезпечення де-юре рівних умов утілення у різних сферах життєдіяльності. Часто використовуване поняття рівності можливостей змістово означає наявність системи засобів, підкріплених правовими гарантіями досягнення де-факто рівних умов щодо доступу, розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, тобто вказує не лише на правові, а й на соціально-економічні та соціально-культурні аспекти проблеми [3, с. 53]. Отже, соціальна практика сьогодні підтверджує потребу переходу державної політики від забезпечення пев-

них функцій – освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства та соціального захисту – до інтегрованих форм політики соціального розвитку [10].

Як можемо констатувати з огляду чинних документів, згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, в Україні відбувається активний процес реформування законодавства у соціальній сфері. Упродовж останніх років робота спрямовується на проведення імплементації директив ЄС у соціальній сфері та виконання положень Підрозділу 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» Розділу V Угоди про асоціацію. Урядом ратифіковано низку документів і нормативно-правових актів, серед яких відзначимо Конвенцію Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 (березень 2016 р.), Європейський кодекс соціального забезпечення (листопад 2016 р.). У рамках проекту 2017 р. «Практики роботи Міністерства соціальної політики України із забезпечення рівності жінок і чоловіків на ринку праці в контексті імплементації відповідних директив ЄС» представлено дослідження «Гендерна дискримінація у доступі до праці й послуг: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних директив Ради ЄС» [1, с. 6].

Рекомендації за результатами проекту були також представлені на міжнародній конференції «Уряд і бізнес: чи є перспективи впровадженню недискримінаційних норм на українському ринку праці?» за участю представників Міністерства соціальної політики України, Державної служби зайнятості, Державної служби України з питань праці, науковців НДІ праці і зайнятості населення, міжнародних експертів Ради Європи та країн Східного партнерства (Молдова, Грузія, Вірменія), фахівців Центру проблем імплементації європейського соціального права.

За підсумками конференції було прийнято резолюцію, в якій учасники надали пропозиції щодо посилення недискримінаційної політики на українському ринку праці. Було дано оцінку результатам упровадження в Україні шести «недискримінаційних» директив Ради ЄС, які стосуються рівних можливостей для українських громадян незалежно від статі поєднувати сімейне життя з професійним, будувати систему соціального забезпечення з урахуванням принципу рівності, запроваджувати принцип гендерно рівного ставлення в доступі до товарів та послуг, а також у сфері ЗМІ, реклами та освіти.

У 2018 р. ГО «Бюро соціальних та політичних розробок» у співпраці з партнерами в рамках виконання проекту «Практики роботи Міністерства соціальної політики України щодо посилення експертної роботи з імплементації «антидискримінаційних» директив Ради ЄС» проведено аналіз стану імплементації, відповідності нормам вітчизняного законодавства та дієвості механізмів регулювання рівності та недискримінації у доступі до праці, послуг та соціального забезпечення щодо директив, визначених до першочергової імплементації в згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (Директиви № 92/85/ЄЕС про вжиття заходів з поліпшення безпеки та охорони здоров'я на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили або годують (десята індивідуальна Директива у значенні статті 16 (1) Дирек-

тиви 89/391/ЄЕС); Директиви № 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р. «Про поступову імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення»; Директиви Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 р. про імплементацію принципів рівності чоловіків і жінок у доступі до товарів і надання послуг) [10].

Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. засвідчив досягнення значного прогресу в соціальній сфері та трудових відносинах, а сьогодні Україна продовжує роботу з упровадження принципів гендерної рівності (затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. і Національний план дій із виконання заключних зауважень Комітету ООН із ліквідації дискримінації щодо жінок).

Разом із тим результати Національного опитування щодо рівності чоловіків та жінок [5] констатують значний суспільний запит на тематику гендерної рівності (77% українців стверджують, що рівність між чоловіками та жінками важлива для них. Більше ніж дві третини українців бачать, що нині в політичному житті країни домінують чоловіки, але лише 36% вважають, що так має бути), засвідчують актуальність звернення до цієї проблеми перспектив розширення соціальних можливостей обох статей у професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі, репродуктивній поведінці тощо. Нижче наводимо аналіз стану імплементації «Директиви 79/7/ЄЕС про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення», що охоплює державні системи обов'язкового соціального забезпечення, які передбачають захист від таких ризиків, як хвороба, інвалідність, старість, безробіття, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання.

Частково положення Директиви стосуються і соціальних допомог, якщо вони спрямовані на доповнення чи заміну названих вище систем соціального забезпечення. Загалом, згідно з Директивою 79/7/ЄЕС, під принципом рівного ставлення розуміється відсутність будь-якої прямої чи непрямой дискримінації за ознакою статі, зокрема щодо шлюбного або сімейного статусу щодо:

а) сфери застосування режимів соціального забезпечення й умов доступу до них;

б) зобов'язань здійснювати внески й обчислення їх розміру;

в) визначення розміру соціальних виплат, умов, які регулюють строки виплат і збереження права на їх отримання.

При цьому у ст. 4 Директиви наголошено, що принцип рівності у ставленні існує без шкоди для положень про захист матерів, тобто, встановлення додаткових гарантій у сфері соціального забезпечення для жінок у зв'язку з материнством може бути виправданим та не вважатиметься дискримінацією.

Так, в Україні цей виняток стосується соціальних допомог для жінок у зв'язку з вагітністю та пологами. Регламентуючи принцип рівного ставлення до чоловіків та жінок, Директива 79/7/ЄЕС визначає можливість державам-членам за її імплементації зберегти виключення зі сфери її дії, що стосуються обмеженого кола питань, зокрема:

а) визначення пенсійного віку для звернення з проханням отримувати пенсії при виході на пенсію й осо-

бам похилого віку, а також для пов'язаних із цим інших грошових виплат;

б) переваги щодо програм задоволення прохання про виплату пенсій особам похилого віку, які виховували дітей; здобуття права на грошову допомогу під час перебування у декретній відпустці;

в) задоволення прохання про виплату грошової допомоги непрацездатним особам або людям похилого віку на основі прав, похідних від дружини;

г) задоволення прохання про збільшення грошової допомоги дружині, яка перебуває на утриманні, за довготривалої інвалідності, у разі нещасних випадків на виробництві, професійних хвороб і для осіб похилого віку.

У цілому положення Директиви 79/7/ЄЕС, що визначають її цілі, завдання та сферу дії, враховано в національному законодавстві. Передбачено загальні норми, що регламентують рівність чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення: Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6]. Водночас у спеціальних законодавчих актах, що регламентують окремі види та форми соціального забезпечення, зокрема Основах законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, законах України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про соціальні послуги» тощо, принцип рівності загалом, та гендерної рівності зокрема не закріплено. Це, на нашу думку, є одним з основних недоліків поточного стану імплементації Директиви 79/7/ЄЕС. Законодавство України передбачає створення рівних умов для жінок і чоловіків щодо отримання соціальних та пенсійних виплат. Громадяни незалежно від статі мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46 Основного Закону). Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування здійснюється за принципом рівноправності застрахованих осіб щодо отримання пенсійних виплат.

Особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років на відміну від попереднього законодавства, що передбачало розрив у п'ять років між чоловіками та жінками щодо пенсійного віку. При цьому сьогодні законодавство передбачає поступове (до 2021 р.) підвищення пенсійного віку жінкам із 55 до 60 років.

Національне законодавство визначає та гарантує соціальний захист (у вигляді соціального страхування) для всіх страхових випадків, передбачених ст. 2 Директиви. Зокрема, визначено законодавчо соціальне страхування на випадок безробіття, нещасного випадку, тимчасової непрацездатності, а також старості (пенсійне страхування). Законодавчо гарантується надання соціального страхування усьому працюючому населенню, у тому числі самозайнятим особам, які є застрахованими особами. Проте існують окремі прогалини у чинному соціально-забезпечувальному законодавстві, які потребують удосконалення згідно з вимогами Директиви, у тому числі стосовно регламентації дієвих механізмів захисту особи від дискримінації у сфері соціального забезпечення.

На основі детального порівняння положень Директиви 79/7/ЄЕС та національного соціально-забезпечувального законодавства (порівняльна таблиця аналізу відповідності національного законодавства нормам Директиви 79/7/ЄЕС – на www.bureau.in.ua) можна визначити основні проблемні аспекти щодо стану її імплементації в Україні:

а) відсутність закріплення принципу гендерної рівності у спеціальному законодавстві щодо соціального забезпечення. Принцип рівності, зокрема рівності за ознакою статі, закріплено лише в загальних нормах: Конституції України, законах України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Водночас спеціальні законодавчі акти окремо не регламентують принцип гендерної рівності щодо надання окремих видів соціального забезпечення, що потребує виправлення з метою повного врахування положень Директиви;

б) розбіжності у застосуванні термінів щодо визначення соціальних ризиків. Національне законодавство регламентує соціальний захист чоловіків та жінок щодо всіх соціальних ризиків, визначених ст. 3 Директиви. При цьому, частково терміни щодо соціальних ризиків, які є підставою для надання окремих видів соціального забезпечення, відрізняються в Україні. Так, замість такого ризику, як хвороба, законодавство України регламентує тимчасову непрацездатність, що, крім безпосередньо хвороби, включає також період вагітності та пологів. Стосовно такого соціального ризику, як старість, окремо він також у національному законодавстві не визначений. Так, Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає підставами для надання пенсії за віком необхідність наявності таких юридичних фактів, як досягнення пенсійного віку та наявність відповідного страхового стажу. Якщо наявний лише один із указаних юридичних фактів – вік, особа не має права на отримання пенсії. Водночас із досягненням 63 років право на отримання соціальної допомоги набувають особи, які не мають права на пенсію відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю». Тобто фактично старість як соціальний ризик, відповідно до національного законодавства, передбачає надання соціального забезпечення (оскільки досягнення пенсійного віку – 60 років можна відносити до старості відповідно до класифікації Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я: старіння (похилий вік) триває у чоловіків з 61 до 74 років, у жінок – з 55 до 74 років, із 75 років настає старість (похилий вік)). При цьому в Україні саме старість як підстава для надання соціального забезпечення не отримала закріплення. Інші види соціальних ризиків, визначені ст. 3 Директиви, передбачено й у законодавстві України: інвалідність, безробіття, нещасні випадки на роботі і професійні хвороби (щодо останнього отримав назву «нешасні випадки, пов'язані з виробництвом, та професійні захворювання»). У разі хвороби (тимчасової непрацездатності), нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань передбачено матеріальну допомогу та соціальні послуги в рамках загальнообов'язкового державного соціального страхування; при інвалідності та старості – у рамках загальнообов'язкового державного пенсійного страху-

вання; щодо безробіття – загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Додатково в законодавстві України передбачено державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію (за відсутності відповідного страхового стажу);

в) наявність дискримінаційних норм за ознакою статі у соціально-забезпечувальному законодавстві.

У цілому національне законодавство передбачає здійснення соціального забезпечення за настання визначених Директивою 79/7/ЄЕС соціальних ризиків незалежно від статі. Так, виплати та соціальні послуги в межах загальнообов'язкового державного соціального страхування, регламентовані відповідним Законом, однаковою мірою надаються чоловікам та жінкам.

Законом України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми» встановлено рівні права та можливості на призначення допомоги сім'ям із дітьми для жінок та чоловіків (окрім соціальної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами, право на яку мають лише жінки). Тобто відповідні положення законодавства відповідають принципу гендерної рівності. Під час визначення розмірів відповідних виплат із соціального страхування до уваги беруться лише тривалість страхового стажу та розмір заробітної плати (доходу). Такий принцип відображено в усіх законодавчих актах щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування. Водночас слід відзначити наявність дискримінаційних за гендерною ознакою норм щодо призначення мінімальної пенсії за віком та пенсії з інвалідності непрацюючим особам II групи.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» в окремих випадках надання соціального забезпечення передбачає різні вимоги до страхового стажу для чоловіків та жінок, хоча загалом сьогодні в Україні внаслідок пенсійної реформи страховий стаж, як і пенсійний вік, для призначення пенсійних виплат визначено однаковим для чоловіків та жінок.

Зазначені положення статей 28, 33 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» вважаємо дискримінаційними. Ці норми не відповідають вимогам Директиви 79/7/ЄЕС та положенням національного законодавства, що гарантують рівність, у тому числі й за ознакою статі, та потребують зміни шляхом установлення однакових вимог до страхового стажу для чоловіків та жінок.

Оскільки ст. 7 Директиви 79/7/ЄЕС передбачає можливість врахування окремих обставин для визначення різних умов соціального забезпечення чоловіків та жінок, положення національного законодавства щодо дострокового виходу на пенсію в окремих випадках, лише чоловіків або жінок, не порушують принципу рівності ставлення.

Такі положення, що нормативно закріплюють гендерну нерівність, не є обґрунтованими та потребують внесення змін;

г) відсутність механізму протидії непрямій дискримінації у соціально-забезпечувальному законодавстві.

Згідно зі ст. 4 Директиви 79/7/ЄЕС, принцип рівності у ставленні означає, що не існує ні прямої, ні непрямой дискримінації за ознакою статі, зокрема щодо шлюбного або сімейного статусу. В Україні законодавством у цілому гарантовано рівність від прямої дискримінації. Необхідність забезпечення рівності у ставленні шля-

хом заборони непрямой дискримінації в національному законодавстві фактично не відображено. Так, лише поняття «непряма дискримінація» закріплено в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», механізму реальної протидії непрямій дискримінації не визначено. Поняття «непряма дискримінація» взагалі не застосовується у Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків». При цьому, оскільки існує дискримінаційна практика у сфері праці, часто чоловіки займають більш оплачувані посади, і загалом, наявний розрив у сфері оплати праці, жінки отримують близько 70% від оплати праці чоловіків, у тому числі внаслідок непрямой дискримінації. Відповідно, це призводить і до непрямой дискримінації у сфері соціального захисту, оскільки, крім страхового стажу, другим ключовим показником для визначення розміру пенсій, інших соціальних виплат у межах загальнообов'язкового державного соціального страхування є розмір заробітної плати (доходу). Тому необхідно на законодавчому рівні визначити механізм протидії непрямій дискримінації за ознакою статі у сфері соціального забезпечення;

г) недосконалість механізму проведення антидискримінаційної та гендерно-правової експертизи нормативно-правових актів.

Законодавство України визначає необхідність проведення антидискримінаційної та гендерно-правової експертизи як проєктів нормативно-правових актів, так і уже чинних нормативно-правових актів. Указані положення сприяють реалізації ст. 5 Директиви 79/7/ЄЕС, що визначає: «Держави-члени вживають заходів, необхідних для забезпечення того, що будь-які закони, підзаконні акти й адміністративні положення, які не відповідають принципу рівності у ставленні, були скасовані». Відповідно, це сприяє можливості виявлення та усунення норм, що порушують принцип рівності у сфері соціального захисту.

Висновки з проведеного дослідження. Основним завданням функціонування відкритої, розгалуженої, багаторівневої й багатофункціональної системи соціального захисту населення є підтримання суспільної рівноваги, активізація соціально-економічного потенціалу всіх соціальних страт, запобігання негативним наслідкам трансформаційних процесів та мінімізація соціальних ризиків у суспільстві шляхом законодавчого, економічного, організаційного та управлінського забезпечення гендерної рівності.

Українська держава послідовно впроваджує основні елементи нормативно-правової бази сталого розвитку

на засадах євроінтеграційного руху, сприяючи гендерній рівності й протидіючи дискримінації за ознакою статі, однак на практиці в українському суспільстві констатується значний запит на вдосконалення механізмів дотримання принципів гендерної рівності, що потребує активізації наукового супроводу та координації зусиль.

Аналіз законодавчої бази, матеріалів науково-дослідницьких джерел, звітів реалізації чинних міжнародних та державних програм соціального захисту засвідчує взаємовплив функціонування економічної, соціальної, політичної, організаційної та правової підсистем системи соціального захисту населення, виявляє певні проблеми та недоліки інтегрування гендерного підходу в державну політику України на міждержавному, національному і місцевому рівнях та дієвості механізмів державних та галузевих заходів у соціальній політиці та потребує їх удосконалення для розвитку сталих суспільних відносин.

Аналіз дієвості державних та галузевих заходів щодо першочергової імплементації Директиви 79/7/ЄЕС про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення, що охоплює державні системи обов'язкового соціального забезпечення, що передбачають захист від таких ризиків, як хвороба, інвалідність, старість, безробіття, нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання на матеріалах законодавчих, правничих та інших галузевих джерел, засвідчує низку невідповідностей, які суттєво обмежують ефективність гендерних програм на практиці.

Проведений аналіз реалізації чинної законодавчої бази та державних програм останніх років дає змогу визначити основні напрями розвитку механізмів підвищення рівня соціального забезпечення, політики зайнятості, охорони здоров'я, що чинять суттєвий вплив на стан гендерної рівності в Україні:

– підвищення рівня дотримання принципу гендерної рівності в аспектах удосконалення нормативно-правової бази;

– урахування гендерного компонента в комплексних програмах економічного та соціального розвитку;

– удосконалення механізму проведення гендерно-правової експертизи механізмів реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі;

– внесення гендерного складника до стратегій і програм реформ із залученням органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій і об'єднань, діяльність яких спрямовується на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Список використаних джерел:

1. Аналіз регулювання дотримання рівності та недискримінації у доступі до праці, послуг та соціального забезпечення: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних директив ЄС : аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ, 2019. 49 с.

2. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 273 від 11 квітня 2018 р.

3. Євченко С.В., Остапчук О.Л. Впровадження комплексного гендерного підходу в роботу органів державної виконавчої влади на регіональному рівні : методичні рекомендації. Житомир : ФОП Оржешівський А.О., 2018. 56 с.

4. Звіт про діяльність віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Івани Климпуш-Цинцадзе з реалізації політики гендерної рівності за 2017 р. – I півріччя 2019 р. URL: http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_po_genderu_-_19_07_2019.pdf (дата звернення: 11.11.2020).

5. Національне опитування щодо рівності чоловіків та жінок (липень 2018 р.). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ivanna-klimpush-cincadze-prezentovala-rezultati-pershogo-nacionalnogo-opituvannya-shchodo-rivnosti-cholovikiv-ta-zhinok> (дата звернення: 14.11.2020).

6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3308.html> (дата звернення: 10.11.2020).
7. Руженський М.М. Соціальна захищеність населення в умовах формування ринкової моделі економіки України : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.
8. Світайло Н., Павленко В., Костенко А. Гендерний портрет українського суспільства. Аналітичне дослідження. Суми : СумДУ, 2009. 81 с.
9. Туленков М.В., Шайгородський Ю.Ж. Політика соціального захисту : монографія. Київ : Центр соціальних комунікацій, 2011. 184 с.
10. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: соціально-трудоий вимір. Книга перша: збірник актів законодавства України та *acquis communautaire*. Львів : Суспільство і довкілля, 2015. 1144 с.

References:

1. Analiz rehulyuvannya dotrymannya rivnosti ta nedyskryminatsiyi u dostupi do pratsi, posluh ta sotsial'noho zabezpechennya: otsinka stanu vprovadzhennya Ukrayinoyu antydyskryminatsiynykh dyrektyv YES [Analysis of regulation of equality and non-discrimination in access to labor, services and social security: assessment of state of implementation of Ukraine's anti-discrimination directives] (2019). Kyiv. (in Ukrainian)
2. Derzhavna sotsial'na prohrama zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhinok i cholovikiv na period do 2021 roku (Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 273 vid 11 kvitnya 2018 r.) [State social program of providing of equal rights and opportunities for women and men for period up to 2021: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 273 of April 11] (2018). (in Ukrainian)
3. Yevchenko, S.V, Ostapchuk, O.L. (2018) *Vprovadzhennya kompleksnoho gendernoho pidkhodu v robotu orhaniv derzhavnoyi vykonavchoyi vlady na rehional'nomu rivni: Metodychni rekomendatsiyi* [Implementation of complex gender approach in work of state executive bodies at regional level]. Zhytomyr: FOP Orzhekhivsky A.O. (in Ukrainian)
4. Zvit pro diyal'nist' vitsepriyemky z pytan' yevropeys'koyi ta yevroatlantychnoyi intehratsiyi Ivanny Klympush-Tsyntsadze z realizatsiyi polityky gendernoyi rivnosti za 2017r. – I pivrichchya 2019 r. [Report about activities of Vice Prime Minister on questions of European and Euro-Atlantic Integration of Ivanna Klympush-Tsintsadze on implementation of gender equality policy for 2017. – the first half of 2019] (2019). Retrieved from: http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_po_genderu_-_19_07_2019.pdf (accessed 11 November 2020). (in Ukrainian)
5. Natsional'ne opytuvannya shchodo rivnosti cholovikiv ta zhinok (lypen' 2018 r.) [National survey on equality between men and women (July 2018)]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ivanna-klimpush-cincadze-prezentuvava-rezultati-pershogo-nacionalnogo-opituvannya-shchodo-rivnosti-cholovikiv-ta-zhinok> (accessed 14 November 2020). (in Ukrainian)
6. Pro zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrayiny vid 08.09.2005 r. № 2866- IV [About providing of equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine of 08.09.2005 № 2866-IV]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/3308.html> (accessed 10 November 2020). (in Ukrainian)
7. Ruzhenskyi, M.M. *Sotsial'na zakhyshchenist' naseleennya v umovakh formuvannya rynkovoyi modeli ekonomiky Ukrayiny* [Social protection of population in condition of formation of market model of the economy of Ukraine]. Kyiv: IPK DSZU. (in Ukrainian)
8. Svitailo, N. (2009) *Hendernyy portret ukrayins'koho suspil'stva. Analitychne doslidzhennya* [Gender portrait of Ukrainian society. Analytical research]. Sumy: Vyd-vo SumDu. (in Ukrainian)
9. Tulenkov, M.V. (2011) *Polityka sotsial'noho zakhystu* [Politics of social protection]. Kyiv: Center for Social Communications. (in Ukrainian)
10. Kozak, Z.Ya. (2015) *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YES: sotsial'no-trudovyy vymir* [Association Agreement between Ukraine and the EU: social and labor dimension]. Lviv: Resource and Analytical Center "Society and Environment". (in Ukrainian)

E-mail: verkhovod-ira@ukr.net

УДК:330.837

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.5>

Ільїна М.В.

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу екосистемного
оцінювання природно-ресурсного потенціалу,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»

Шпильова Ю.Б.

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник відділу проблем
економіки земельних і лісових ресурсів,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»

СОЦІАЛЬНІ ЕФЕКТИ ПЛАТФОРМЕННОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ТА РИНКОВОГО ЦИКЛІВ РОЗВИТКУ

У статті визначено ключові аспекти соціальних перетворень, що виникають як результат посилення взаємозв'язку між використанням природного ресурсу і функціонуванням ринків в умовах цифрової економіки. Обґрунтовано чинники впливу на процеси інтеграції системи використання природних ресурсів до зони впливу ринку. Розкрито соціальні ефекти платформенної взаємодії системи природокористування та ринку для населення й органів державної влади, які мають прояв як на рівні окремих територій, так і на рівні держави. Зроблено висновок, що забезпечення економічного розвитку країни на основі інтеграції системи використання природних ресурсів до ринкового середовища потребує диференційованого підходу до територіальних громад різного розміру та ступеня урбанізації, які мають різну кадрову, фінансову і технологічну потужність щодо цифровізації місцевої економіки. Запропоновано найбільш ефективні інструменти інтеграції системи використання природних ресурсів до зони впливу ринку на основі цифрових технологій.

Ключові слова: цифрова економіка, соціальний ефект, платформа взаємодії, природний ресурс, територіальна громада.

SOCIAL EFFECTS OF THE PLATFORM INTERACTIONS BETWEEN NATURAL RESOURCE USE AND MARKET CYCLES

Hlina Mariia, Shpyliova Yuliia

Public Institution «Institute of Environmental Economics and
Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine»

The paper identifies key aspects of social changes occurring as the result of strengthening the relations between natural resources' use and markets' functioning in the digital economy framework. The traditional model of the market's interaction with the system of natural resources use is transformed, and the new socio-economic place is established. Main indicators of the process are changes in GDP and employment in various sectors of the economy, modification of the knowledge and information sector into the important factor of production and economic growth, and emergence of the competitiveness. It is concluded the economy's digitalization is able to ensure more efficient use of natural resources and consequently provide more revenues – primarily due to better assessment and accounting of natural resources and their conservation. However, the digitalization can occur only if special investment and innovation policy, which presumes integration of the science and industry, development of an internal market of high technologies and application of financial instruments. Factors powering the process of integration of the system of natural resources use into the zone of market influence are substantiated. Social effects of the platform interaction of the nature management system and the market for the population, public authorities and the government have been discovered. The maximum effect of their implementation into the processes of market interaction with natural resources should be preceded by structural transformation of the economy, shifting approaches to management of relevant innovations, imperfection of the nature management model and adaptation of the education system. In order to ensure the country's economic development through integration of natural resources into the market framework the differentiated approach is needed to separate policies for local communities of different size and degrees of urbanization, since they have unlike human, financial and technological capacities to digitize local economies. The most effective tools for integrating the system of natural resources use into the market area on the basis of digital technologies have been proposed.

Keywords: digital economy, social effect, interaction platform, natural resource, territorial community.

Постановка проблеми. Стійке функціонування будь-яких систем (ринкової, використання природних ресурсів) повинно мати чіткий взаємозв'язок і взаємозалежність усіх їхніх складників, спрямованих на реалізацію поставлених цілей. Унаслідок таких взаємозв'язків між розвитком ринку і способами використання природних ресурсів виникають різноспрямовані ефекти, серед яких на особливу увагу заслуговують соціальні. Розвиток цифрової економіки нерозривно пов'язаний із формуванням інформаційного суспільства та платформенною взаємодією природно-ресурсного та ринкового циклів розвитку.

Суттю цифрової економіки є її функціонування з повсюдним використанням інформаційно-комунікаційних технологій, які трансформують традиційну економіку від тієї, що споживає ресурси, до такої, яка ресурси створює. Ключовим ресурсом цифрової економіки є інформація, яка генерується та забезпечує взаємодію між економічними суб'єктами завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем. Тому формування сучасної виробничої моделі інформаційного суспільства передбачає створення відповідної технологічної інфраструктури, унормування та врегулювання процесів використання баз даних, підготовку користувачів та фахівців, що, крім іншого, займатимуться організацією технологічних платформ. Перелічені процеси впливатимуть на взаємодію ринку із системою використання природних ресурсів, а також матимуть певні соціальні наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку цифрової економіки в Україні та практичні дослідження відповідної трансформації суспільства під впливом цифровізації відображено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема Т.І. Батракова, О.В. Карпенко, Н.М. Краус [1], К.М. Краус [2], В.П. Куприяновського, В.С. Куйбіди [3], Л.О. Матвейчук [4], А.О. Маслова [5], В.В. Наместник, О.В. Сакаль, С.А. Синягова, А.М. Сундука, М.А. Хвесика [6]. Але водночас багато питань щодо визначення соціальних ефектів платформенної взаємодії природно-ресурсного та ринкового циклів розвитку в умовах цифрової економіки залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних принципів формування інформаційного суспільства та цифровізації економіки України, встановлення соціально-економічних наслідків від інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку в умовах цифрової економіки. Незважаючи на зростання кількості праць, залишаються недостатньо дослідженими й потребують більш глибокого вивчення система ефектів та розроблення інструментів інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку на основі цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно засади функціонування, цілі та засоби ринкової економіки і природокористування як сфери виробничої діяльності є різноспрямованими, суперечливими та складно узгоджуваними між собою. Такі протиріччя мають певні соціальні (суспільно значущі) наслідки, що можуть загострюватися або, навпаки, нівелюватися в епоху цифрової економіки та технологічних змін.

В умовах інформаційного суспільства основними ознаками формування нового соціально-економічного

простору, де відбувається трансформація традиційної моделі взаємодії ринку із системою використання природних ресурсів, є: зміна структури ВВП та зайнятості в секторах економіки, зокрема зростання нематеріального виробництва та сфери послуг; перетворення знань та інформації на вагомий чинник виробництва на протигагу більш традиційним факторам (землі, засобів виробництва, капіталу). Важливими властивостями інформаційного чинника є його здатність проникати у традиційні, суттєво підвищуючи їх ефективність; перетворення інформації на вагомий чинник економічного зростання і конкурентоспроможності національної економіки; актуалізація потреби навчання громадян цифровій грамотності, у тому числі протягом життя. Інформаційна освіта стає видом інвестицій у людський капітал, здатним суттєво підвищувати ефективність виробництва і частку наукоємної продукції у структурі ВВП; сприяє виникненню нових професій (експертів з інформаційних технологій); зміні характеру праці, його деформалізації, гнучкості робочого графіку, поширенню часткової зайнятості та віртуальної форми організації праці; зростанню ролі інформаційних технологій і мереж у державному управлінні та виробництві (передача інформації за допомогою телекомунікацій, упровадження електронних платіжних систем, поява «віртуальних підприємств» – цифрових платформ).

Цифровізація економіки здатна забезпечити більш ефективне використання природних ресурсів та отримання від цього доходів, насамперед за рахунок оцінки й обліку природних ресурсів та їх охорони. Прикладом цього може слугувати передбачена законопроектом про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надкористування інтерактивна карта корисних копалин України – інформаційний ресурс, що відобразить відомості про державні фонди надр та родовища корисних копалин, межі земельних ділянок, запаси корисних копалин, спеціальні дозволи на користування надрами тощо. Така інформація, доступ до неї та її використання дають змогу зменшити протиріччя між ринковим та природно-ресурсним середовищем. Наприклад, за допомогою інформаційних технологій можна більш точно визначити поточні доходи від інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку та спрогнозувати потенційні наслідки. Однак таку цифровізацію може забезпечити лише цілеспрямована інвестиційно-інноваційна політика, що включатиме інтеграцію науки та виробництва, розвиток внутрішнього ринку високих технологій, фінансових інструментів.

Під інтеграцією природних ресурсів до зони впливу ринку слід розуміти їх раціональне, екологічно орієнтоване господарське використання з максимально можливим економічним ефектом, що забезпечуватиметься саме завдяки залученню до цього процесу цифрових технологій та враховуватиме сукупність чинників впливу (рис. 1).

Окрім економічних та екологічних ефектів такої інтеграції, мають бути враховані ще й соціальні. Соціальні ефекти платформенної взаємодії системи природокористування та ринку полягатимуть: для населення – у зростанні зайнятості (у високотехнологічних галузях), підвищенні якості життя та середовища проживання; для підприємств і організацій – у зростанні рівня доходів працівників завдяки підвищенню еко-

Рис. 1. Чинники впливу на процеси інтеграції системи використання природних ресурсів до зони впливу ринку

Джерело: розроблено авторами

номічної ефективності суб'єктів господарювання; для регіональних та місцевих органів державної влади – у зміцненні фінансової спроможності.

Перелічені соціальні ефекти, на нашу думку, є функцією не ринку, а держави, зокрема в частині реалізації політики цифровізації економіки. Такі соціальні ефекти від поліпшення взаємодії природно-ресурсного та ринкового циклів розвитку мають свій прояв як на рівні окремих територій, так і на рівні держави (табл. 1).

Соціально-економічні наслідки позитивного характеру від інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку в умовах цифрової економіки включають: тех-

нологічне зміцнення та пришвидшення виробничих зв'язків між підприємствами, суспільством та державою; гарантування безпеки електронного документообігу; підвищення рівня прибутковості підприємств завдяки прискоренню виробничих процесів та їх автоматизації; підвищення якості життя населення завдяки поліпшенню побутових умов, рівня освіти, урізноманітнення дозвілля.

Таким чином, соціальні ефекти від інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку значною мірою зумовлені процесами цифровізації економіки, стрімким накопиченням обсягів та поширенням інформації

Таблиця 1

Система ефектів інтеграції природних ресурсів до зони впливу ринку в умовах цифровізації економіки

Соціальні ефекти для системи природокористування		Інші ефекти
сфери ринку		
Охорона та захист довкілля завдяки участі в міжнародних екологічних проєктах	Залучення іноземних інвестицій для екологічних інновацій	Фінансові
Екологізація виробничих процесів завдяки впровадженню новітніх технологій	Зростання кількості та потужності виробництв у сфері екологічного підприємництва	Виробничі
Скорочення обсягів використання природних ресурсів та зменшення експорту сировини завдяки збільшенню виробництва готової продукції з високою доданою вартістю	Залучення невикористаних раніше природних ресурсів, у першу чергу земельних та водних, до економічної діяльності (зокрема, завдяки впровадженню геокадастрів)	Раціонального природокористування
Поліпшення стану довкілля завдяки підвищенню якості контролю використання природних ресурсів	Оптимізація обсягів рентних платежів завдяки підвищенню якості контролю використання природних ресурсів	Контролю

Джерело: розроблено авторами

за допомогою новітніх технологій. Отриманню максимального ефекту від їх упровадження у процеси взаємодії ринку з природними ресурсами мають передувати структурна перебудова економіки, зміна підходів до управління відповідними інноваціями, трансформація моделі природокористування, а також адаптація системи освіти населення. Із цією метою до рекомендованих заходів із модернізації вітчизняної економіки належать: захист майнових прав, у тому числі тих, що стосуються інформації (права на доступ до неї, володіння та авторство); створення сприятливого економічного середовища та впровадження відповідних фінансових інструментів для розвитку наукомістких галузей та інформаційних технологій; підвищення частки інженерно-технічних і науково-практичних працівників у структурі зайнятих; розширення доступу до спеціалізованої освіти та поширення серед громадян знань та навиків використання цифрових технологій.

Оскільки залучення до процесу природокористування суб'єктів економічної діяльності виявляється суттєво опосередкованим доступом до інформації, остання як ключовий чинник інтеграції системи використання природних ресурсів до ринкових структур завдає суттєвих змін у характері соціальних зв'язків та відносин. У цьому аспекті важливим питанням, яке має контролювати держава, є ступінь відчуженості (або залученості) населення (у першу чергу місцевих громад) від використання природних ресурсів. На нашу думку, у цьому відношенні вдосконалення вимагають насамперед: методику розрахунку платежів за використання природних ресурсів та порядку ліцензування; посилення відповідальності за несанкціонований видобуток та переробку природних ресурсів; упровадження додаткових фінансових інструментів стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності у сфері природокористування та забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Забезпечення економічного розвитку країни на основі інтеграції системи використання природних ресурсів до ринкового середовища потребує диференційованого підходу до територіальних громад різного розміру (великих, середніх, малих) та ступеня урбанізації (міських, сільських, заміських), які мають різну кадрову, фінансову і технологічну потужність щодо цифровізації місцевої економіки. Водночас потреба в опануванні навичок управління цифровими технологіями зростає по відношенню як до органів місцевої влади, так і членів громад. Наприклад, законопроектом про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин передбачено надання повноважень зі здійснення державного контролю над використанням та охороною земель виконавчим органам сільських, селищних, міських рад, а також перехід до розроблення документації із землеустрою та технічної документації з оцінки земель винятково в електронному форматі.

Більше того, концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища в Україні включає передачу окремих функцій природоохоронного контролю місцевим громадам, зокрема в частині контролю стану об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, полювання, браконьєрства, поведінки з відхо-

дами з відповідним звітуванням перед громадськістю. Тому першим етапом цифрової трансформації територіальних громад є підвищення цифрових навичок посадових осіб органів місцевого самоврядування з метою поліпшення ефективності їхньої роботи, збереження грошей платників та розвитку «розумних міст». Другий етап передбачає забезпечення рівного доступу громадян до електронних послуг, електронної демократії, підвищення цифрових навичок населення. Водночас для системи освіти основним завданням на шляху цифровізації економіки є її забезпечення відповідними кваліфікованими кадрами. Незадоволений попит на ринку праці на такі кадри свідчить про їх нестачу, а також про брак взаємозв'язку з фахівцями з економіки, соціальних наук, науковцями, що здійснюють міждисциплінарні дослідження.

Найбільш ефективним інструментом інтеграції системи використання природних ресурсів до зони впливу ринку на основі цифрових технологій нині є реалізація проектів регіонального та місцевого розвитку, зокрема за такими напрямками:

- диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності;

- створення індустріальних парків, які для свого функціонування потребують залучення інших підприємств, наприклад водо-, електро-, газопостачання, телекомунікацій;

- розроблення містобудівних кадастрів, що надають інформацію про стан і статус об'єктів землекористування та нерухомості, екологічні й інженерно-геологічні характеристики окремих територій та земельних ділянок, можливості провадження на них містобудівної діяльності з урахуванням обмежень на підставі екологічних, гідрометеорологічних, радіологічних, санітарно-гігієнічних досліджень, інженерно-геологічного, гідрогеологічного районування;

- створення інформаційних баз тепловтрат будівель комунального та житлового фонду міста за даними тепловізійних досліджень;

- створення інформаційних порталів районів (територій, громад) як інструменту залучення інвестицій;

- розбудова технологічних парків альтернативної енергетики (комунальних сонячних електростанцій);

- упровадження автоматизованих систем диспетчерського спостереження та управління обласними виробничими комунальними водопровідно-каналізаційними підприємствами;

- побудова моделей інтегрованого управління територією, що особливо актуально у разі планування реалізації масштабних проектів локального значення (наприклад, поетапної житлової забудови території, створення курорту), які потребують об'ємно-просторової візуалізації інфраструктури наміру, урахування наявних об'єктів, систем комунікацій, ландшафту, руху транспорту, дизайну;

- формування логістичної системи для місцевого аграрного виробництва (створення Інтернет-платформ для комунікації між споживачами продукції та сільгоспвиробниками, взаємодія останніх із кооперативними об'єднаннями, організація доставки продукції).

Висновки з проведеного дослідження. Перелічені й обґрунтовані заходи та інструменти здатні суттєво підвищити ефективність використання природних ресурсів, поліпшити соціальний стан та економічну

спроможність територіальних громад, їх взаємодію з ринковими інституціями й органами влади, а також покращити ситуацію із цифровізацією окремих сфер вітчизняної економіки загалом. Ключовими аспектами соціальних перетворень, що наступають як результат посилення взаємозв'язку між використанням природного ресурсу і функціонуванням ринків в умовах цифрової економіки, є якісно новий рівень життя населення (характер та умови праці, освіти, особливості дозвілля, побутові умови, соціально-психологічний клімат на

підприємствах та ін.); якість взаємозв'язків та взаємодії між підприємствами, суспільством та державою (принцип найбільш повного та своєчасного виконання обов'язків один перед одним, можливості надання нових послуг); безпека документообігу через автоматичні цифрові платформи; економія вільного часу індивідуумів («пом'якшення» трудового навантаження на працівників, підвищення рівня механізації й автоматизації виробництва, системна і комплексна модернізація та реформування системи охорони здоров'я, освіти).

Список використаних джерел:

1. Голобородько О.П., Краус Н.М., Краус К.М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 11.01.2021).
2. Краус Н.М., Краус К.М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект XXI століття*. 2018. № 1. С. 211–214.
3. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместник В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління»*. 2018. № 1. С. 5–10.
4. Матвейчук Л.О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4(40). С. 116–127.
5. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення : монографія. Київ : Аграр Медіа Гр., 2012. 432 с.
6. Хвесик М.А., Сундук А.М. Доки не пізно... (економіка – екологія – людина). *Дзеркало тижня*. 2017. № 41 (4–10 листопада). URL: https://dt.ua/ECOLOGY/doki-ne-pizno-ekonomika-ekologiya-lyudina-259082_.html (дата звернення: 07.02.2021).

References:

1. Holoborodko, O. P., Kraus, N. M., Kraus, K. M. (2018) "The digital economy: trends and prospects for the avant-garde nature of development". *Efektivna ekonomika* [Online], vol. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (accessed 11 Jan 2021).
2. Kraus, N.M., Kraus, K.M. (2018) "Digitalization in the context of the institutional transformation of the economy: the basic components and tools of digital technologies". *Intellect of the XXI century*, no. 1, pp. 211–214.
3. Kuybida, V.S., Karpenko, O.V., Namestnyk V.V. (2018) Digital government in Ukraine: principle definitions of the terms-and-categories list. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy ("Public administration" series)*, no. 1, pp. 5–10.
4. Matveychuk, L.O. (2018) Digital economy: theoretical aspects. *Visnyk Zaporizkogo natsionalnogo universytetu*, no. 4(40), pp. 116–127.
5. Maslov, A.O. (2012). Digital economy: establishment, structure and theoretical thinking. Kyiv : Agrar Media Gr., 432 p.
6. Khvesyk, M. & Sunduk, A. (2017) Doky ne pizno... (ekonomika – ekolohiia – liudyna) [It's not too late... (economics – environment – human)]. *Dzerkalo tyzhnia*, 41. Retrieved from: https://dt.ua/ECOLOGY/doki-ne-pizno-ekonomika-ekologiya-lyudina-259082_.html (in Ukrainian)

E-mail: maria_ilina@bigmir.net

E-mail: shpuleva_y@ukr.net

УДК 330.101.330.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.6>**Ковальов В.М.**

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств та менеджменту,
Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії (м. Бахмут)

Атаєва О.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств та менеджменту,
Навчально-науковий професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії (м. Бахмут)

ПРОЯВ ЗАГАЛЬНОПЛАНЕТАРНОЇ КРИЗИ НА ПОЧАТКУ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

У статті визначено мету життя людини як прояв її суспільності відповідно до вимог об'єктивних економічних законів людської еволюції. Розглянуто можливі напрями усунення чи то послаблення руйнівних наслідків планетарної кризи в контексті існування людства шляхом соціально-економічного перевлаштування в межах новітньої епохи, тенденції якої сьогодні мають прояв у соціально-економічному протистоянні. Розкрито основні положення методології кількісного визначення суспільних зрушень на шляху соціально-економічних перевлаштувань людства у майбутньому за показниками рівня трудового потенціалу, людського і фізичного капіталу, оплати праці як виразників існуючих у світі виробничих відносин. Зокрема, винайдено методи аналізу і розрахунку рівня оплати праці як економічної категорії перехідного періоду до безпосередньо суспільного ладу у майбутньому людства за такими її елементами, як мінімальна, додаткова і стимулююча заробітна плата.

Ключові слова: закони еволюції, соціальні моделі, економічні системи, продуктивність праці, трудовий потенціал.

THE MANIFESTATION OF A GENERAL PLANETARY CRISIS AT THE BEGINNING OF THE THIRD MILLENNIUM

Kovalyov Valeriy, Ataeva Olena*Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy*

The article reveals the essence and preconditions of the global crisis in nature and society at the beginning of the third millennium. The purpose of human life as a manifestation of its society is defined in accordance with the requirements of the objectively existing laws of human evolution on the way to extracurricular society. In particular, attention is paid to such cataclysms of the planet that interfere with human life in the present and future, such as earthquakes, devastating typhoons, temperature fluctuations, downpours, tsunamis, or, conversely, droughts that lead to vegetation, crop failures, forest fires and more, to eliminate which humanity has limited opportunities. A significant impact on the state of natural conditions of our planet is caused by changes in solar activity. Changes in the survival of mankind, such as the emergence of viral diseases, including plague, Ebola, coronavirus and others, which endanger human life and lead to changes in production and living conditions, which in turn forces people to join forces in the struggle for survival. Possible ways to eliminate or mitigate the devastating effects of the planetary crisis in the context of human existence through socio-economic restructuring within the modern era, the trends of which are currently manifested in the socio-economic confrontation of such countries, on the one hand as the United States, on the other – Russia and China, which are heading to the social and economic space. The main provisions of the methodology for quantifying social changes on the path of socio-economic restructuring of mankind in the future by indicators: the level of labor potential, human and physical capital, wages, as representatives of existing industrial relations in the world. In particular, methods have been invented to analyze and calculate the level of wages as an economic category of the transition period to the direct social order in the future of mankind on such elements as the minimum, additional and stimulating wages. The scientific approaches to determining the degree of social maturity of society in the present and future, which distort the progress of mankind to its ultimate goal – the restructuring of extracurricular, direct community structure, its existence on the planet.

Keywords: laws of evolution, social models, economic systems, labor productivity, labor potential.

Постановка проблеми. Історико-логічні дослідження еволюції людського розвитку засвідчили, що на початку третього тисячоліття виявилася глибока всеосяжна планетарна криза природи і суспільства, прояв якої визначився в протиріччях між людиною і природою, особою і суспільством та особи самої із собою, що

викривається у війнах за території, ресурси, багатства, панування над людиною чи навіть над суспільством.

Як відомо, вся історична дійсність свідчить про безперервні і суперечливі зміни природного й економічного існування людства. Та якщо на ранніх стадіях свого розвитку людина була обмежена жорсткими умовами свого

існування і дефіцитом засобів виробництва, то у сучасний період значних досягнень розвитку продуктивних сил та накопичення багатств людство за рівних витрат праці зіткнулося з нерівністю розподілу її результатів між безпосередніми виробниками і власниками засобів виробництва за класовими ознаками. Ці ознаки засвідчують постійні соціальні конфлікти та незадоволеність життям переважної частини населення планети. Найбільш помітним виявом цього стало майнове розшарування людей, що призводить до соціальних конфліктів та інших форм класового протистояння не лише за майновими, а й за національними, територіальними, етнічними та іншими ознаками.

Не менш впливовими виявилися саме національні ознаки, за якими у світі виникають територіальні негаразди і війни, тоді як закони людської еволюції спонукають людство до інтернаціональної єдності як громадян Земної кулі. До цієї тенденції нашої епохи людство, як не дивно, також виникнення коронавірусної інфекції, розповсюдження якої не визнає національних кордонів, а боротьба проти якої спонукає людство до інтернаціональної єдності. Та ця тенденція викликана не лише вірусними захворюваннями, а й іншими природними явищами, передусім кризовим станом екосистеми нашої планети. Особливо це стало помітним у 2020 р., що виявилось у нерівномірному розподілі дощів у літній період на нашій планеті (де від посухи зникає рослинність, а від паводків знищується людське житло, гинуть люди й їхнє майно). Розповсюджуються лісові пожежі, землетруси, відбувається танення вікових льодовиків накопичень, посилюються вітри та цунами. Учені-екологи дійшли висновку про можливі зміни полюсів планети.

До того ж існуюча здавна на планеті застаріла економічна система капіталізму через розподіл суспільного продукту між людьми за критерієм власності, а не трудових заслуг, чи то за потребами, за наявності приватної власності розшаровує міжнародне товариство проміж держав або соціальних груп населення. Саме ця економічна система знайшла засоби до своєї тимчасової непохитності, про що свого часу ще попереджував К. Маркс. Саме історичні події початку XXI ст. засвідчили справедливість його побоювань.

Саме про це свідчать історичні події, що відбуваються у світі сьогодні під впливом природних, техніко-технологічних, соціально-економічних змін еволюційним шляхом як історична неминучість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, проблема кризових явищ у природі і суспільстві супроводжує розвиток людства протягом усього життя. І якщо з початку свого існування людина повністю залежала від природних умов як матеріальної основи свого буття, то з розвитком продуктивних сил людство одержало засоби протистояння або пристосування до руйнівних проявів природи. Саме до такого сценарію розвитку подій спонукають природа й історія людства, що нашої епохи людство до наукового пошуку. Та вчені-екологи й економісти по-різному відносяться до кризових явищ на планеті, які до того ж начебто не взаємозалежні. Саме на стику явищ розвитку природи планети і людства стоїть новітня наука про людинознавство, зародження якої засновано в працях таких відомих учених, як В.І. Вернадський [3], М.Г. Білопольський [1], Г.В. Задорожній [6]. За нашим уявленням, передумовами виникнення науки про нову людину стало усупільнення праці, розуму, духовності і високого суспільного покликання [7].

Окремим аспектам зазначеної проблеми присвячено значну кількість наукових праць, в яких здебільшого висвітлюються шляхи соціального перевлаштування людства або окремо питання соціально-трудова відносин на підприємствах чи в державі. Як відомо, найбільш ґрунтовний аналіз соціального перевлаштування світу надав К. Маркс у праці «Капітал». Та з часом виявилася живучість капіталістичної економічної системи, яка вміло пристосовується до зміни умов її існування. Але історична дійсність свідчить про неминучість соціальних змін у світі, доля яких виявляється переважно еволюційним шляхом. Зокрема, такий напрям досліджень соціальних зрушень у країнах світу розкривають В. Геєць [5], А. Гальчинський [4], В. Буланов [2] та ін.

З одного боку, в їхніх наукових працях розкрито умови усупільненої праці як залишкової системи Радянського Союзу, з іншого – з'явилися наукові роботи про сучасну капіталістичну систему, системний характер праці якої визначається опосередковано через товарно-грошові відносини за наявності приватної власності на засоби виробництва (як матеріалізованої частки капіталу). Це праці Дж. Кейнса, Г. Беккера, які носять апологетичний характер відносно цієї системи.

Проте об'єктивному аналізу зрушень існуючої економічної системи капіталізму, яка просувається об'єктивно до безпосереднього суспільного її ладу, бракує методів кількісного визначення закономірностей такого просування в окремих країнах і світі у цілому.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення історично визначених тенденцій спрямування людства до усупільнення своєї праці й існування та просування до позакласового суспільства. Саме в такому контексті бракує методологічних настанов аналізу і кількісного вияву соціально-економічних тенденцій та зрушень у світі під впливом погіршення природних і суспільних умов існування людства на нашій планеті, вияв яких є також метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. За своєю економічною сутністю трудовий потенціал є кількісним виразником існуючих виробничих відносин і продуктивних сил на різних рівнях його оцінки. Доказом цієї істини стає винайдена нами формула визначення рівня трудового потенціалу $\Sigma_{ТПО}$, а саме:

$$\Sigma_{ТПО} = \left[\frac{B_{де}}{T} + \frac{B_{ве}}{I_{су}} + \Delta B_{ин} + \Sigma_{в.оф.} + \Sigma_{вер} \right], \quad (1)$$

де $B_{де}$ – витрати на формування людського капіталу на довиробничому етапі його утворення, тис грн;

T – середня кількість років до виробничого формування людського капіталу;

$B_{ве}$ – витрати на людський капітал на відтворювальному етапі, які утворюються за рахунок заробітної плати, доходів, соціальних відрахувань із заробітної плати тощо, тис грн;

$I_{су}$ – індекс споживчих цін відповідного року;

$\Delta B_{ин}$ – інноваційні витрати на людський капітал (професійне навчання, лікування, покращення побутових умов тощо), тис грн;

$\Sigma_{в.оф.}$ – середньорічні амортизаційні відрахування на засоби виробництва, тис грн/особа;

$\Sigma_{вер}$ – середньорічні витрати на енергетичні ресурси для технологічних потреб у розрахунку на одну особу, тис грн.

Отже, структурний аналіз формули 1 виявляє її подвійну сутність. З одного боку, вона вміщує засоби до існування у вартісному вигляді засобів споживання найманих працівників, тобто людського капіталу, з іншого – вартості засобів виробництва, тобто фізичного капіталу, який належить капіталістам як приватним його власникам, та виявляє ступінь експлуатації найманого працівника. Відповідно до такої структури, відбувається розподіл загального результату виробництва, тобто ефекту, який присвоюється власниками засобів виробництва.

Тому саме формула кількісного виразу рівня трудового потенціалу дає змогу виявити рівень продуктивних сил, виробничих відносин на об'єкті праці, ступінь експлуатації найманого працівника через індекси соціалізації суспільства ($I_{св}$) і його капіталізації ($I_{кв}$). Для виразу рівня цих показників нами запропоновано таку формулу:

$$I_{св} = \frac{L_k \times 100}{T_n}, \quad (2)$$

де L_k – рівень людського капіталу суспільства як вартісно визначеного показника, що належить найманим працівникам, млн грн;

T_n – трудовий потенціал суспільства, млн грн.

Для визначення індексу капіталізації виробничих відносин суспільства ($I_{кв}$) пропонуємо формулу:

$$I_{кв} = \frac{\Phi_k \times 100}{T_n}, \quad (3)$$

де Φ_k – фізичний капітал як вартісна субстанція, визначення засобів виробництва і технологічної енергії, що належить підприємцям, млн грн.

Проведений за цією методологією аналіз соціальних змін в українському суспільстві у 2017–2019 рр. засвідчив їх коливання та зміну в бік зростання коефіцієнта соціалізації, на що впливає і зміна системи управління економікою в Україні за принципами територіальних громад.

Практично вияв підвищення індексу соціалізації виробничих відносин людства досягається забезпеченням найманим працівникам нарівні з власниками капіталу законодавчо закріплених прав, свобод і рівних економічних можливостей до життя. Запорукою історичної неминучості такого сценарію людського розвитку виявляються зміни, які відбуваються у всесвіті, а саме небувалі якісне і кількісне зростання продуктивних сил, яке усуває дефіцит засобів до життя, інтелектуалізація людського капіталу та зростання свідомості й освіти мешканців планети як прояву і потреби людської матеріальної, духовної і суспільної людської природи.

Тому виходячи з оцінки історичного досвіду соціальних перетворень людства у минулому, визначаються шляхи їх здійснення у майбутньому. Саме відсутність ефективних економічних методів підприємницької зацікавленості у виробництві минулого СРСР, за яких виник дефіцит засобів до життя, спіткала до зникнення його соціалістичної моделі, як і самої держави. Саме в такому контексті можливо оцінювати лєнінську нову економічну політику (неп), яку її автор уважав зародком соціальної моделі розвитку радянської державності, яка могла гармонійно поєднувати методи соціалізації і капіталізації перехідного періоду людського суспільства у Росії того часу та спричинила би взаємодію розвитку продуктивних сил і виробничих відносин нової економічної системи. Та слід урахувати й те, що приватнопідприємницька ініціативність капіталізму здатна і до розширення бізнесу та знецінення

накопичених матеріальних цінностей унаслідок економічних криз і конкурентної боротьби, які прямують останнім часом від циклічності до безперервності.

Як відомо, порушення наукових принципів організації заробітної плати у суспільстві перехідного періоду є визначальними у соціальній перебудові людства в умовах загальнопланетарної кризи. Найбільш насущною проблемою організації оплати праці у капіталістичному суспільстві виявляється забезпечення її не лише на відтворювальному, а й на стимулюючому рівні та методологічні настанови відповідних розрахунків, які відсутні.

Отже, виникає потреба, перш за все, визначитися з об'єктивним економічним законом оплати праці. На нашу думку, таким законом сучасного суспільства стає закон, який визначається як рівновага між економічним потенціалом і порогом соціальної відчуженості оплати праці для працівників та їхніх родин. Практика використання цього закону створює механізм взаємодії елементів суспільних продуктивних відносин та соціальних наслідків праці.

Цей механізм поєднує як фізичний капітал (засоби виробництва, технологічну енергію та матеріальні ресурси, які належать підприємцю), так і людський капітал, трудові ресурси, які належать найманим працівникам і реалізуються через заробітну плату. Та слід урахувати, що в контексті методологій формування заробітної плати як виразника людського капіталу і соціальних перетворень виникає потреба розв'язання принципової проблеми, а саме визначення рівня мінімальної заробітної плати (у структурі основної заробітної плати, рівень якої прямує до зближення відносно темпів зростання заробітної плати на один відсоток зростання продуктивності праці).

Ми вважаємо, що при цьому варто враховувати перегляд рівня мінімальної заробітної плати, який пов'язано з переглядом рівня прожиткового мінімуму, методика виявлення котрого має свої особливості, пов'язані з визначенням фізіологічно обґрунтованих норм споживання та змінами економічних параметрів. Окрім того, під час аналізу важливо враховувати також динаміку співвідношення темпів зростання продуктивності праці. Та всі названі параметри регулювання рівня оплати праці потребують досконалого методологічного підходу, якому насправді не приділялося серйозної уваги з боку економічної науки.

Водночас в Україні виникло таке становище, коли регулювання мінімальної заробітної плати відбувається не за соціальними і фізіологічними параметрами, а за залишковим принципом у разі наявності коштів у бюджеті, що змушує державу надавати збіднілим верствам населення адресну допомогу.

Звертаючись до наукових підходів до вирішення проблем мінімальної заробітної плати, слід зазначити, що не частота перегляду мінімальної заробітної плати за рік, а темпи і рівень її зростання повинні перевищувати не лише зростаючі потреби працівників, а й темпи зростання споживчих цін.

Уважаємо за потрібне враховувати, окрім фізіологічного нормування людських матеріальних потреб, також інтелектуальні потреби, товари загального вжитку, заощадження, податкові платежі тощо. Отже, для розрахунку раціонального прожиткового мінімуму на майбутнє ($П_{мр}$), який створює рівень мінімальної заробітної плати, рекомендуємо таку формулу розрахунку:

$$P_{mp} = \sum_i^n q_i \times C_{oi} \times K_p, \tag{4}$$

де q_i – фізіологічно і соціально обґрунтовані норми споживання i -тих життєво необхідних продуктів харчування, товарів домашнього вжитку, послуг на одну особу (в натуральному виразі);

C_{oi} – базові ціни на окремі види продуктів харчування, предметів домашнього вжитку;

I_{ci} – індекс споживчих цін у конкретному році;

K_p – коефіцієнт реальності забезпечення нормованого рівня фізіологічних і соціальних потреб зайнятого населення країни.

Виходячи із цього:

$$K_p = \frac{P_{nф}}{(P_{mp} \times C_{zn})}, \tag{5}$$

де $P_{nф}$ – рівень прогнозованого фінансування, млн грн;
 C_{zn} – чисельність зайнятого населення, млн осіб.

Варто, однак, мати на увазі, що під час визначення мінімальної заробітної плати, еквівалентної вартості робочої сили, на основі чого формується відтворювальний її рівень, треба структурувати фонд оплати праці, встановлюючи оптимальну структуру її елементів, серед якої у складі основної заробітної плати слід надати персонального статусу. У результаті принципово нова структура фонду оплати праці ($\Phi_{оп}$) матиме такий вигляд (табл. 1).

Отже, за цією структурою можливе застосування методів розрахунку середньої заробітної плати (Z_c) і окремих її елементів за такою загальною формулою:

$$Z_c = B_{pc} + D_n + Z_o + K_o, \tag{6}$$

де B_{pc} – вартість робочої сили або відтворювальний рівень мінімальної заробітної плати, грн;

D_n – диференційовані надбавки до мінімальної тарифної ставки за відхилення від стандартів за такими показниками, як якість, напруженість, умови праці, грн;

Z_o – заохочувальні виплати за успішність і якість праці понад її норму, виконувану на 100%, грн;

K_o – компенсаційні виплати за успішність і якість праці, грн.

Отже, для визначення загального $\Phi_{оп}$ ($\Phi_{опзаг}$) відповідно до визначеної структури можливо рекомендувати таку формулу:

$$\Phi_{опзаг} = \Phi_{опос} + \Phi_{опдо} + \Phi_{опза}, \tag{7}$$

де $\Phi_{опос}$ – фонд основної заробітної плати, грн;

$\Phi_{опдо}$ – фонд додаткової заробітної плати, грн;

$\Phi_{опза}$ – фонд заохочувальних виплат, грн.

Тоді фонд основної заробітної плати можна розрахувати за такою формулою:

$$\Phi_{опос} = Z_{п.мін} \times \bar{K}_i \times \bar{K}_y \times \bar{K}_к \times 12 \times C_i, \tag{8}$$

де $Z_{п.мін}$ – мінімальна заробітна плата однієї особи, яку повинна встановлювати держава виходячи з науково обґрунтованих фізіологічних і соціальних потреб працівників, грн/міс.;

\bar{K}_i – середній коефіцієнт зростання мінімальної заробітної плати за інтенсивність праці (встановлюється за формами заробітної плати);

\bar{K}_y – середній коефіцієнт зростання мінімальної заробітної плати за умови праці (встановлюється відповідно до мінімальної тарифної ставки);

$\bar{K}_к$ – середній коефіцієнт зростання мінімальної заробітної плати за професійну майстерність працівників (встановлюється за тарифними коефіцієнтами);

C_i – чисельність працівників, осіб.

Можливості подальшого підвищення середньої заробітної плати або використання наявних для цього економічних резервів можуть бути встановлені за критерієм співвідношення еталонних і фактичних темпів зростання заробітної плати на один відсоток зростання продуктивності праці.

Методологічні підходи до відповідних розрахунків передбачають визначення індексу еталонного (нормативного) співвідношення темпів зростання заробітної плати на один відсоток зростання продуктивності праці ($I_{сн(е)}$) за такою формулою:

$$I_{сн(е)} = \frac{I_{нз} / [I_{ci} (I_{нз} - I_{фнз}) / 100 + 1]}{I_{mn} \left(1 + \frac{\Delta PPP}{100}\right)}, \tag{9}$$

де $I_{нз}$ – індекс зміни рівня номінальної заробітної плати;

I_{ci} – індекс споживчих цін;

$I_{нз}$ – нормативна частка заробітної плати у ВВП (за досвідом розвинених країн, установлюється як середня на рівні не менше 50%);

Таблиця 1

Прогнозована структура фонду оплати праці

Елементи структури $\Phi_{оп}$	Мета структуризації	Класифікаційні групи працівників	Результат структуризації
1. Основна заробітна плата	Відповідність рівня заробітної плати виконанню норм праці на 100%	Персонал підприємства	Забезпечення відповідності і рівня оплати праці критерію її соціальної відчутності для працівників та їхніх родин
1.1. Мінімальна заробітна плата	Забезпечення відтворювального рівня заробітної плати	Наймані працівники нижчої кваліфікації в нормальних умовах праці	Встановлення заробітної плати на рівні вартості робочої сили
1.2. Доплати, компенсації та надбавки до основної заробітної плати за інтенсивність праці, її умови, якість тощо	Компенсації за відхилення від стандартних умов і понаднормову працю	Основні і допоміжні робітники	Диференціація заробітної плати за кількістю, якістю та умовами праці
2. Додаткова заробітна плата і доплати за сумісництво, керівництво бригадою тощо	Компенсації за відхилення від стандартних умов і понаднормову працю	Основні і допоміжні робітники	Диференціація заробітної плати за кількістю, якістю та умовами праці
3. Заохочувальні виплати з різних джерел	Стимулювання ефективності та якості праці	Персонал підприємства	Стимулювання роботи понад норму, за її підвищення, ефективність і якість праці

$I_{фчз}$ – фактична частка заробітної плати у ВВП, %;
 I_{mn} – індекс фактично досягнутого рівня продуктивності праці порівняно з попереднім роком;

$\Delta ПП$ – приріст продуктивності праці за рахунок використання її виявлених резервів (усунення нераціональних витрат робочого часу тощо), %.

Отже, відношення фактичних темпів зростання заробітної плати на один відсоток зростання продуктивності праці за її еталонним рівнем дає змогу виявити резерви зростання реальної заробітної плати за соціально-економічних умов, які склалися у виробничій сфері, і визначити необхідний рівень підвищення реальної заробітної плати за соціально-економічних умов, які склалися у виробничій сфері, і визначити необхідний рівень середньої заробітної плати згідно з економічним законом оплати праці.

Потреба вивчення вимог об'єктивних законів природи і суспільства впливає безпосередньо з учення В. Вернадського про біосферу і ноосферу [4]. У його творах виявляються наукові і методологічні підходи, використання яких дає змогу виявити панівну роль законів природи перед законами розвитку суспільства, що підтверджує історичну неминучість їх наслідків і справедливості учення В. Вернадського і дає можливість не тільки розуміти сутність таких законів, а й їх системність і підпорядкованість.

Зокрема, нашими дослідженнями встановлено таку підпорядкованість об'єктивних законів розвитку природи і суспільства:

1. Закон рівноваги розвитку природи і суспільства В. Вернадського, який відкрив закономірності світобудови і розвитку природи Землі через геологічні епохи протягом сотень мільйонів років і людства протягом мільйонів років, назвавши сферу життя живої природи біосферою. Згідно з цим ученням, встановлено закономірності розвитку людства, час формування глобальних результатів його діяльності, чергування революційного та еволюційного закономірного і поступального розвитку від нижчого до вищого, від матеріального до духовного, що вирізняє людину, піднімає її над тваринним світом, дає поштовх розвитку, самовдосконаленню, прагненню до істини і добра. Наприклад, в економічній сфері закон рівноваги проявляється в досягненні балансу інтересів підприємців і найманих працівників. У загальному вигляді під законом рівноваги ми розуміємо узгоджені в часі та просторі явища і процеси, які урівноважують протидіючі відхилення від закономірно встановлених тенденцій розвитку природи і суспільства.

2. Закон суспільного розвитку людства та його цивілізації, який підпорядковано загальному закону розвитку природи і суспільства, тобто закону рівноваги, суть і роль якого було розкрито нами як узгоджене в часі і просторі урівноваження закономірно встановленого діапазону відхилень значень процесів і явищ у природі та суспільстві від їх середнього значення. Цей закон регулює всі процеси і явища у Всесвіті, нашій планеті та поміж людей. Зокрема, у Всесвіті проява цього закону відображається у законах небесної механіки, у природі планети Земля – у зміні пори року, у людській сутності – у процесі асиміляції і дисиміляції обміну речовин, у міждержавних відносинах – у багатополлярності світу, у соціальному середовищі – в узгодженості класових інтересів бізнесу і найманих працівників. В історичному контексті закономірність розвитку людства виявилася у зміні епох людської еволюції. Але різні еко-

номічні епохи у різних дослідників виявляються через різні критерії, тому їх кількість коливається від трьох до двадцяти епох. Тому ми в своїх дослідженнях, визначаючи історичні епохи за критерієм класовості суспільства, виявляємо лише три історичні епохи:

виникнення людства протягом мільйонів років із позакласовою структурою;

сучасну епоху рабства, існуючу протягом десятих тисячоліть за циклами: рабовласництво, феодалізм, капіталізм. Суспільна сутність цієї епохи виражається формою примусу до праці (фізично-рабовласницька, адміністративно-феодальна і економічно-капіталістична);

позакласова епоха майбутнього людства, яка перебуває в зачатковому стані в теренах загострення сучасної загальнопланетарної кризи, яка до того ще й посилюється коронавірусною пандемією, на початку третього тисячоліття.

3. Закон суспільного розвитку людства та його цивілізації, який підпорядковується загальному закону розвитку природи і суспільства, тобто закону рівноваги, суть якого можливо визначити як формування в планетарному масштабі світового співтовариства з високим рівнем духовності та суспільної свідомості, заснованого на принципах справедливості, добра і людяності й на базі суспільних продуктивних сил, здатних забезпечувати високий рівень матеріального буття людей та їх прагнення до досконалості своїх життєвих установ.

Відкриття та опанування такого закону світовим співтовариством знаменуватиме нове світорозуміння ролі перетворення соціально-суспільних відносин відповідно до досягнутого рівня продуктивних сил. Міра участі кожної людини у здійсненні даної мети як прояву її історичної місії визначається суспільною необхідністю, особистими соціальними потребами, вродженими і набутими здібностями до праці. Духовному перетворенню суспільства в контексті ноосферної доктрини і соціальних наслідків праці сприятиме повернення до єднання релігії з наукою, державою й освітою, оскільки заслуга релігії полягає саме в тому, що вона сформувала концепцію духовності людських дій і наполегливо просуває її у життя.

4. Закон відповідності способу виробництва рівню розвитку продуктивних сил, який проявляється у прогресивному зростанні рівня суспільних продуктивних сил у межах діючої економічної формації, якщо між ними забезпечується рівновага згідно з першим законом розвитку природи.

У межах цього закону найбільш динамічним елементом стають продуктивні сили, розвиток яких спричиняє зміни економічних формацій, котрі змінюються в тому разі, коли вони гальмують подальший розвиток продуктивних сил.

Процес виникнення нової економічної формації відбувається подібно народженню нової істоти з яйця птаха.

5. Основний економічний закон посткапіталістичної економічної формації зароджується в надрах діючої економічної капіталістичної системи під впливом зміни економічних умов у надрах діючої капіталістичної системи у відповідь до кризи діючої системи та закону суспільного розвитку людства та його цивілізації. Цілеспрямованість дії цього закону проявляється в необхідності задоволення розумних потреб суспільства за узгоджених обсягів і структури виробництва, його ресурсної та економічної забезпеченості в умовах суспільної форми власності на засоби виробництва.

Його економічною основою повинні бути наукова методологія та принципи формування соціальної моделі управління економікою держави, до яких ми відносимо: пріоритети соціальних цілей над економічними цілями; збалансованість обсягів і структури виробництва із внутрішніми потребами суспільства;

прогресивні форми господарського управління.

Висновки з проведеного дослідження. Результати наших досліджень переконують у тому, що виникнення на початку третього тисячоліття і поглиблення загальнопланетарної кризи існування людства як прояву погіршення природних і соціально-економічних умов існування людини наштовхують соціально-економічну науку до необхідності вияву тенденцій і спрямувань розвитку людського суспільства, а також пошуку засобів протистояння руйнівним проявам кризи у природі і суспільстві.

Та вже стає зрозумілим, що на шляху суспільних перетворень людству доведеться подолати перешкоди у вигляді дедалі глибших суперечностей між працею і капіталом, які було започатковано системою міжнародного монополістичного капіталізму як права олігархів на експлуатацію та економічне пригнічення людей. Очевидним є й те, що процесам соціального перевлаштування всього людства сприятиме формування нової ноосферної соціально-економічної науки розвитку

людства, яку ми визначаємо як людинознавство й яка створює теорію соціального перевлаштування людства в масштабі всієї планети. Звичайно, людству за таким сценарієм доведеться відмовитися від національної ознаки розподілу світу, а відтворити його за інтер-національною ознакою.

До основних положень наших наукових досліджень як передумови створення теорії соціального перевлаштування людства у третьому тисячолітті ми відносимо виявлення мети людського існування як досягнення загальнолюдської суспільності, а також винаходу механізму управління світом відповідно дії системи об'єктивних економічних законів розвитку природи і суспільства. Зазначено також використання винайдені методології кількісного рівня трудового потенціалу суспільства, за якою виявляється структура продуктивних сил і виробничих відносин. Установлені пропорції розподільчих відносин можуть стати науковою базою для обґрунтування величин законодавчо встановлюваних соціальних стандартів у системі соціального партнерства, що дає змогу предметно говорити про шляхи соціалізації та капіталізації виробничих відносин у перехідний період до безпосередньо обцинного способу виробництва, що стає передумовою прагнення світу до досконалості духовного, матеріального і суспільного буття самої людини.

Список використаних джерел:

1. Белопольский Н.Г. Энвайроника – наука будущего развития человечества : монография ; 3-е изд., перераб. и доп. Донецк : Ин-т экономики пром-сти, 2007. 436 с.
2. Буланов В.С. Основы социально-экономической теории развития человека : монография. Москва : Проспект, 2014. 208 с.
3. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.
4. Гальчинский А. Маркс и современный мир: гуманистическая доминанта. Киев : Либідь, 2015. 328 с.
5. Гец В.М. Какое будущее у социального государства? *Економіка України*. 2013. № 7. С. 4–20.
6. Задорожный Г.В., Задорожная О.Г. Человекомерная экономическая наука: проблемы методологии. Харьков : ВНОО им. В.И. Вернадского, 2015. 416 с.
7. Ковалёв В.Н. Предпосылки возникновения всеобщей науки «человековедение». *East European Science Journal (Warszawa, Polska)*. 2017. № 12(28). S. 27–35.
8. Ковалев В.Н., Атаева Е.А. Научные подходы к определению уровня оплаты труда в Украине. *Економіка України*. 2017. № 4(665). С. 67–79.
9. Ковальов В.М. Наукові підвалини соціального перевлаштування людства як історичної неминучості. *Проблеми економіки*. 2018. № 4. С. 176–187.
10. Ковальов В.М., Атаева О.А. Соціальні наслідки розвитку людської праці. *Економіка України*. 2016. № 11. С. 19–33.

References:

1. Belopolskyi, N.H. (2007) *Environika – nauka budushego razvitiya chelovechestva: monografiya*. Donetsk: Institut ekonomiki promyishlennosti.
2. Bulanov, V.S. (2014) *Osnovy sotsialno-ekonomicheskoy teorii razvitiya cheloveka : monografiya*. Moscow: Prospekt.
3. Vernadskiy, V.I. (2004) *Biosfera i noosfera*. Moscow: Ayris-press.
4. Galchinskiy, A. (2015) *Marks i sovremennyy mir: gumanisticheskaya dominanta*. Kiev: LibId.
5. Geets, V.M. (2013) *Kakoe budushee u sotsialnogo gosudarstva? Ekonomika Ukrainyi*.
6. Zadorozhnyiy, G.V., Zadorozhnaya, O.G. (2015) *Chelovekomernaya ekonomicheskaya nauka: problem i metodologii*. Harkov: VNOO im. V.I. Vernadskogo.
7. Kovalyov, V.N. (2017) *Predposylki vznikhoveniya vseobschey nauki «chelovekovedenie»*. *Preconditions for the emergence of the general science of "humanity"* : East European Science Journal (Warszawa, Polska), 12 (28), 27–35.
8. Kovalev, V.N., Ataeva, E.A. (2017) *Nauchnye podhody k opredeleniyu urovnya oplaty truda v Ukraine*. *Scientific approaches to determining the level of wages in Ukraine: Economy of Ukraine*, 4(665), 67–79.
9. Kovalov, V.M. *Naukovi pidvalyny sotsialnoho perevlashtuvannya liudstva yak istorychnoi nemynuchosti*. *Scientific foundations of the social reorganization of mankind as a historical inevitability: Problems of the economy*, 4, 176–187.
10. Kovalov, V.M., Ataeva, O.A. (2016) *Sotsialni naslidky rozvytku liudskoi pratsi*. *Social consequences of human labor development: Economy of Ukraine*, 11, 19–33.

E-mail: ataeva.elena.uipa@gmail.com

УДК 334.65.35

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.7>

Косович Б.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПІДПРИЄМНИЦТВО У РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню ролі підприємництва як важливого складника національної економіки в утвердженні визнаних міжнародним співтовариством Цілей сталого розвитку в українському суспільстві. Установлено, що підприємництво сприяє реалізації Цілей сталого розвитку, насамперед, через участь у вирішенні гуманістично спрямованих загальносуспільних проблем, пов'язаних із забезпеченням прав людини, охороною природи, ресурсозбереженням і раціональним відтворенням, подоланням глобальних викликів тощо. Розкрито нові можливості для розширення напрямів функціонування підприємства на всіх ланцюгах діяльності із забезпечення сталого розвитку. Ілюстрацією позитивності сприйняття суспільством такого гуманістично спрямованого підприємництва є певні преференції держави для бізнесу, що працює у призмі Цілей сталого розвитку. Визначено стадії та механізм імплементації Цілей сталого розвитку у підприємстві. Розглянуто основні напрями забезпечення розвитку підприємництва, спрямованого на реалізацію Цілей сталого розвитку.

Ключові слова: підприємництво, соціальне підприємництво, Цілі сталого розвитку, гуманістичні орієнтири.

ENTREPRENEURSHIP IN IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Kosovych Bohdanna

Ivan Franko National University of Lviv

The article is devoted to the study of the role of entrepreneurship as an important component of the national economy in the establishment of the internationally recognized Sustainable Development Goals in Ukrainian society. Entrepreneurship has been established to promote the implementation of Sustainable Development Goals primarily through participation in solving humanistic oriented social problems related to human rights security, nature protection, resource conservation and rational reproduction, overcoming global challenges, etc. New opportunities have been opened for expansion of directions of functioning of the enterprise on all chains of activity on maintenance of sustainable development. An illustration of the positive society's perception of such humanistic oriented entrepreneurship are certain preferences of the state for business that works in the prism of the Sustainable Development Goals. Stages and mechanism of implementation of Sustainable Development Goals in entrepreneurship are determined. The main directions of ensuring the development of entrepreneurship aimed at implementing the Sustainable Development Goals are considered. Entrepreneurship can provide a positive impact on the achievement of Sustainable Development Goals by: addressing important issues of resource conservation and revitalization (using an inclusive approach, generating innovative ideas, technologies), using new opportunities in the development of person's own business; introduction of principles of sustainability and respect for the person, environment and a law and order in the corporate behavior and practice of activity of the enterprise; active participation in the creation or modernization of person's own activity in accordance with the objectives of achieving Sustainable Development Goals, especially the formation of infrastructure, various platforms, partnerships for sustainable development, etc. Usually these areas require from entrepreneurship some efforts, first of all, time and financial resources. Entrepreneurship shall also be supported by the state in order to intensify such humanization ideas. The idea of implementing the Sustainable Development Goals in business replaces the established practice with new approaches providing not only profit but also economic and social well-being.

Keywords: entrepreneurship, social entrepreneurship, Sustainable Development Goals, humanistic guidelines.

Постановка проблеми. Підприємництво є одним із найважливіших драйверів економіки будь-якої країни й підвищення рівня якості життя. Однак розвиток підприємництва в сучасних умовах поєднаний із новими планетарними викликами та невизначеністю, що вимагає регуляторних заходів та рішень, які б забезпечували сталий розвиток.

На 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 193 країнами, у тому числі Україною, було затверджено Порядок денний до 2030 р. «План дій для людей, планети та процвітання» [1], що поставив перед усіма країнами світу складні та амбіційні завдання щодо забез-

печення гуманістично спрямованого розвитку. Цей документ включає 17 глобальних Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) і 169 завдань, напрями їх реалізації та глобального партнерства, а також рамки для подальшої діяльності до 2030 р. за принципом «нікого не залишити осторонь» [1]. Фактично на всесвітньому рівні було визначено стандарти якості життя, які мають бути забезпечені для всіх людей планети до 2030 р. Беручи до уваги непересічну роль підприємництва в еволюції сучасної економіки, актуальним видається питання вивчення його значимості для утвердження ЦСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки представники наукової спільноти виявляють значну зацікавленість до питань, пов'язаних із реалізацією ЦСР. Це підтверджується великою кількістю досліджень і наукових звітів у закордонних виданнях. Серед іноземних учених значний внесок у вивчення ЦСР зробили такі дослідники, як Н. Агарвал [7], Ю. Гнейтінг, Р. Мхланга [7], Т. Мохін, Пан Кі-Мун [2]. Щодо українських науковців, то слід зазначити, що тематика ЦСР набуває сьогодні значної популярності. Варто згадати праці І. Запатріної [9], Е. Лібанової, М. Саприкіної [6]. Попри це місце саме підприємництва у механізмі реалізації ЦСР в Україні потребує посиленого теоретичного вивчення.

Постановка завдання. Із цією метою у межах запропонованого дослідження розглянемо такі питання, як: ідеологія підприємницької діяльності у світі ЦСР; важливість підприємництва для реалізації ЦСР та значимість ЦСР для підприємництва; механізм імплементації ЦСР у підприємницькій діяльності; основні напрями забезпечення розвитку підприємництва, спрямованого на забезпечення ЦСР.

Виклад основного матеріалу дослідження. ЦСР працюють у дусі партнерства й прагматизму, спрямовані на правильний вибір із метою стабільного підвищення якості життя для майбутніх поколінь. Вони містять чіткі орієнтири та цільові показники, які всі країни мають запровадити відповідно до власних пріоритетів і екологічних проблем світу загалом. ЦСР є інклюзивним порядком денним. Вони усувають основні причини бідності та об'єднують нас для запровадження позитивних змін для людей і планети. 17 Цілей є тісно взаємопов'язаними, що формує ключ до їх успішної реалізації, зокрема якщо реалізується одна із Цілей, то це певним чином торкається й вирішення інших Цілей та тим самим розв'язується комплекс наявних проблем.

ЦСР мають на меті змінити русло глобальних державних та приватних інвестицій у напрямі викликів, які вони покликані побороти. Це сприятиме росту ринків та вільному доступу до капіталу для підприємств, які можуть запропонувати відповідні технології й рішення на основі сталих та інклюзивних бізнес-моделей.

Слід зазначити, що ЦСР до 2030 р. є довгостроковим проектом, що має глобальний і комплексний характер, тому й переваги підприємництва від включення у цей процес слід оцінювати в довгостроковій перспективі. Сподіватися на швидкий результат унаслідок окремих не пов'язаних між собою заходів, формально орієнтованих на ЦСР, не варто.

Підприємницька участь у досягненні ЦСР є надзвичайно важливою для будь-якої країни, але особливу зацікавленість у цьому має відчувати державна влада України, оскільки через підприємництво можна залучити не лише фінансові ресурси та цікаві ідеї, а й забезпечити комплексну архітектурну модель сталого розвитку.

Як бізнес може сприяти досягненню Цілей сталого розвитку?

Підприємництву слід дотримуватися Цілей сталого розвитку, підтримувати міжнародно визнані стандарти, визначені Глобальним договором ООН, поважати права людини, тому бізнес відіграє ключову роль у досягненні Цілей сталого розвитку. Бізнес-рішення і технології мають вирішальне значення для подолання бідності, забезпечення охорони здоров'я, освіти, боротьби

зі зміною клімату і погіршенням стану навколишнього середовища. Цілі сталого розвитку також створюють можливості для бізнесу в об'єднанні зацікавлених сторін, розширенні ринків, формуванні прозорості фінансових систем, генеруванні інноваційних рішень, використанні нових ідей у розвитку власної справи.

Урахування підприємством у своїй діяльності як самих ЦСР, так і принципів, закладених у ЦСР до 2030 р., відкриває перед ним нові горизонти для майбутнього розвитку і для підсилення конкурентоспроможності на ринку, адже сьогодні все більше простежується популярність продукції і послуг, які створює підприємство для соціального чи екологічного блага.

Існують і більш прості та видимі мотивації для бізнесу в залученні до ЦСР, зокрема отримання конкурентних переваг. Відповідно до опитування, проведеного компанією PWC [2], 90% опитаних громадян засвідчили, що вони вважають важливим, щоб бізнес долучився до досягнення ЦСР. При цьому 78% із них відзначили, що готові віддати перевагу під час купівлі товарів і послуг тим компаніям, які беруть участь у ЦСР.

Проведене Массачусетським технологічним інститутом (MIT SMR) та Boston Consulting Group (BCG) дослідження засвідчило, що майже 90% компаній, які брали участь в опитуванні, вважають наявність стратегій сталого розвитку бізнесу важливою для забезпечення його конкурентоспроможності на ринку [3].

Підприємство, яке працює за принципами ЦСР, а його стратегія розвитку відповідає національним інтересам у цій сфері, завжди буде перебувати у привілейованому становищі під час входження на ринок завдяки підтримці його діяльності державою та громадянами.

Пріоритетним боком включення підприємництва у цей процес є можливість відбудовувати на базі єдиних цінностей партнерських відносин із державою та суспільством на національному рівні, а також із системою інституцій ООН та іншими міжнародними організаціями на глобальному рівні.

Додатковою перевагою бізнесу від досягнення ЦСР є перспектива розширення існуючих та відкриття нових потужних ринків збуту в країнах, що розвиваються. Потенціал останніх є надзвичайно високим. За оцінками, наведеними в дослідженні Міжнародного інституту миру, «досягнення ЦСР може відкрити для бізнесу нові ринкові можливості обсягом близько 12 трлн доларів США лише в таких економічних сферах, як харчова промисловість та сільське господарство, міська інфраструктура, енергія та матеріали, охорона здоров'я, а також створити 380 млн нових робочих місць. Отже, ЦСР мають сенс для бізнесу» [4].

Не всі 17 Цілей сталого розвитку рівною мірою стосуватимуться того чи іншого бізнесу. Підприємствам потрібно спочатку оцінити позитивні і негативні наслідки досягнення Цілей сталого розвитку для себе, а потім побудувати план усунення негативних наслідків. Підприємствам слід урахувувати весь ланцюжок виробництва – від постачання до розподілу – під час оцінки впливу ЦСР. Спираючись на оцінку, важливо встановити конкретні цілі, для яких необхідно передбачити часові рамки та ключові показники для їх досягнення. Зробивши свої цілі доступними й привабливими для громадськості, підприємства можуть поліпшити свою репутацію та мотивувати інші підприємства не залишатися байдужими до вирішення

соціально важливих питань, що забезпечують систему сталого розвитку.

Вибираючи об'єкти для інвестування, бізнес орієнтується на свою спеціалізацію та очікувану прибутковість проекту. При цьому не поспішає вкладати кошти в не надто прибуткові, ризиковані та непередбачувані проекти. Збереження таких підходів до схвалення інвестиційних рішень не дасть змоги забезпечити ефективну участь бізнесу в досягненні ЦСР.

Процес залучення підприємств для реалізації ЦСР до 2030 р. починається з вибору цілей, які мають стати для нього пріоритетними під час планування та організації відповідної діяльності [2].

Найпершим етапом є проведення аналізу потенційного впливу підприємництва на досягнення ЦСР. При цьому потрібно визначити, як у діяльності підприємства реалізовуватимуться ЦСР. Бажано, щоб аналіз і план здійснювалися з максимальним упровадженням Цілей за всіма напрямками діяльності підприємства, починаючи від купівлі сировини й завершуючи постачанням товарів (послуг) безпосередньо споживачам.

Результати цього аналізу мають стати базою для поведінки підприємства та побудови його стратегії розвитку. Саме базуючись на висновках аналізу, підприємство має: визначити пріоритетні для нього ЦСР; встановити конкретні цільові показники для кожної з них; інтегрувати їх у свою тактичну поведінку та стратегію розвитку й забезпечити моніторинг і звітність досягнутих результатів. Вибираючи пріоритетні ЦСР та визначаючи завдання щодо їх досягнення, бажано уникати ситуацій, за яких позитивний вплив на досягнення однієї із ЦСР супроводжується негативним впливом на іншу.

Сьогодні керівництвом Blueprint [5] підготовлена Дорожня карта щодо залучення бізнесу до ЦСР. У цьому документі запропоновано єдині методологічні підходи для застосування компаніями, які схвалили рішення приєднатися та виконувати ЦСР до 2030 р., незалежно від їх розміру та країни розташування, а також визначено план дій для нової генерації лідерів у бізнесі щодо їх сприяння досягненню ЦСР [5].

Глобально приватний сектор має значний вплив на розвиток економіки країни та суспільства у цілому. До того ж бізнес є основним транслятором змін та інновацій, у тому числі й соціальних та екологічних. Проте за даними 2020 р. тільки 46% компаній інтегрують Цілі сталого розвитку у свій бізнес [6].

Перспективним шляхом для досягнення стійкості в глобальному масштабі є розбудова нових бізнес-моделей, які більшою мірою узгоджують бізнес-програми із суспільними цілями [7]. Також потрібне продумане співвіднесення запланованих для досягнення відповідної ЦСР заходів з іншими ЦСР.

Окрім того, часто ЦСР видаються підприємству лише як новий комерційний потенціал, маркетингова стратегія або можливість доступу до нових ринків. З огляду на це, пріоритетними вибираються винятково ті ЦСР, що стимулюють розвиток підприємства та його прибутковість і можуть перешкоджати здатності інших суб'єктів досягти ЦСР.

Визначення пріоритетності проекту має здійснюватися так, щоб забезпечити синергію між комерційним успіхом та соціальними й екологічними наслідками діяльності підприємства.

Постійний аналіз впливу запланованих підприємством заходів на підтримку ЦСР дасть їм змогу своєчасно відкоригувати свої бізнес-стратегії, врахувати під час їх реалізації думки широкого кола зацікавлених сторін та інші важливі соціальні питання.

Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [8] передбачає впровадження механізмів, що сприятимуть використанню сучасних технологій в усіх сферах діяльності підприємств. Проте осторонь національних завдань ЦСР, визначених для України, лишилося питання забезпечення належного фінансування наукових досліджень та створення механізмів, що стимулюватимуть підприємство до співробітництва з науковими та освітніми установами, без чого складно розраховувати на широке впровадження нових технологій.

Не менш важливим є запровадження державою моніторингу та звітності щодо досягнення ЦСР. Для успішного просування підприємства у досягненні ЦСР воно має бути обізнане з національними та місцевими стратегіями у цій сфері, а також із результативністю їх реалізації. Не рідкісними є випадки, коли національними або місцевими урядами затверджуються подібні стратегії, але жодних практичних заходів для їх виконання не здійснюється. За таких умов підприємство не буде зацікавлене співпрацювати з державою.

Важливо визначитися з індикаторами, які підлягають моніторингу. Вимірювання прогресу в досягненні ЦСР має охоплювати більш широке коло індикаторів, аніж традиційно, зокрема як валовий внутрішній продукт – для держави або прибуток – для підприємства. Необхідно встановлювати додаткові індикатори для визначення якості життя населення, стану навколишнього середовища та умов для ведення підприємницької діяльності, якими одночасно мали б оперувати як держава, так і підприємство. Такі показники повинні бути відомі суспільству та постійно оприлюднюватися у ЗМІ, на офіційних сайтах органів державної влади та підприємств і стати основою для оцінки ефективності їхньої діяльності.

Відповідальні підприємства зазвичай відстежують наслідки своєї діяльності та використовують відповідну інформацію для впровадження нових ідей. Те саме має здійснюватися підприємством відносно заходів із досягнення ЦСР. Водночас, урахувавши планетарний характер ЦСР, вплив цих заходів слід вимірювати відповідно до єдиних підходів, що застосовуються на міжнародному рівні.

Для того, щоб підприємство активно працювало для досягнення ЦСР, особливо у країнах, що розвиваються, воно має розуміти важливість своєї діяльності та усвідомлювати необхідність участі у загальносуспільному процесі досягнення гуманістичних ідеалів ЦСР.

Незважаючи на те що всі ЦСР тісно пов'язані між собою й досягнення завдань однієї з них може як позитивно, так і негативно відбитися на індикаторах інших ЦСР (національних і планетарних), підприємство дуже рідко вибирає для себе як орієнтир усі ЦСР одночасно. Більшість підприємств зосереджуються на трьох-п'яти ЦСР, які, на їхню думку, є найбільш дотичними до їхньої діяльності та відповідно до яких їхній вплив (як негативний, так і позитивний) може бути визначальним [3]. Пріоритетність ЦСР у стратегічних документах суб'єктів господарювання переважно базується на сферах, де вони бачать найбільший потенціал для свого зростання.

Вступаючи в діалог із підприємництвом щодо його участі в реалізації ЦСР [9], слід розуміти, що будь-який бізнес, навіть соціально відповідальний і налаштований на загальносвітові цінності, може та буде готовий здійснювати ті чи інші заходи із забезпечення реалізації ЦСР лише у разі: якщо це не зумовлюватиме збитковість його діяльності, а сприятиме його розвитку й прибутковості; якщо відчуватиметься реальна підтримка з боку держави в напрямі досягнення ЦСР через створення програмних та проектних можливостей розвитку, субсидування чи пільгове оподаткування. Проте бізнес теж розуміє, що не можна бути успішним у глобальних викликах, які ще більше посилюються, тому йому слід розглядати глобальні виклики сталого розвитку як ринкові можливості, в які потрібно втілювати інноваційні й ефективні рішення.

Згідно з дослідженням [2], проведеним PWC, ЦСР 10 та ЦСР 16 виявилися одними з найменш пріоритетних для бізнесу. Водночас якщо детальніше проаналізувати вплив досягнення цих Цілей на розвиток бізнесу та оцінити його можливості пришвидшити процес їх досягнення, вони б мали зайняти більш вагоме місце. Особливо це стосується України, де подолання нерівності серед населення, а також забезпечення мирного врегулювання наявного конфлікту з російським агресором на Сході України й створення умов для запобігання майбутнім конфліктам сьогодні мають стати одними з головних пріоритетів діяльності уряду. Отже, заплановані в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [8] завдання та індикатори для ЦСР 10 і 16 доцільно було б розширити з урахуванням міжнародного досвіду в цих питаннях.

Підприємство може сприяти зменшенню нерівності шляхом поповнення бюджету через сплату податків. Держава отримує можливість здійснювати різні виплати та допомоги соціально незахищеним верствам суспільства чи надати фінансову підтримку для відкриття соціального підприємства. Сьогодні розвиток соціального підприємництва має велике значення для забезпечення матеріальних потреб громадян, які не можуть конкурувати на ринку праці, а також для вирішення інших соціально значущих питань.

Для того щоб уникнути посилення розриву між країнами та підвищити потенціал для сталого розвитку в Україні, держава має створити сприятливі умови для розвитку і діяльності підприємств, як міжнародних, так і вітчизняних. Підприємство має бути спокійним за свої капіталовкладення в Україні та бачити, що його податки витрачаються ефективно з огляду на досягнення державного інтересу в розумінні ЦСР. Отже, за фактом бізнес усувається від однієї з нагальних проблем нашого часу, розглядаючи нерівність здебільшого як соціальну проблему. Відповідальність бізнесу за формування зростання нерівності (наприклад, через його податкові та зарплатні стратегії) є недооціненою. Водночас недостатня увага до цієї ЦСР у довгостроковій перспективі призведе до серйозних проблем не лише соціального характеру, а й у веденні бізнесу. Зокрема, внаслідок нерівності підприємство може відчувати проблеми з платоспроможним попитом на виготовлену продукцію/послуги, наявністю освіченої робочої сили, безпекою тощо.

Заходи, визначені підприємствами для досягнення пріоритетних для них ЦСР, мають знайти своє відображення у зміні корпоративної поведінки як безпосе-

редньо самих підприємств, так і в підприємствах, що входять до їхніх виробничих ланцюгів.

Важливою є інкорпорація цілей і заходів щодо досягнення ЦСР у довгострокові бізнес-стратегії підприємств. Зазначене завдання є складнішим та потребує визначення пріоритетності проектів, зокрема інвестиційних, що плануються для реалізації у середньо- та довгостроковій перспективі, відповідно до критеріїв, що відображають їх відповідність принципам ЦСР.

Принципи, закладені у ЦСР, вимагають застосування принципово інших підходів до вибору пріоритетних для держави проектів та визначення механізмів їх реалізації. Головним пріоритетом держави має стати не економія бюджетних коштів у короткостроковій перспективі (рік-два), а забезпечення доступності та якості послуг у сфері життєзабезпечення для населення й у першу чергу для малозабезпечених, які не в змозі самостійно забезпечити себе певним мінімальним комфортом проживання без утручання у цей процес держави (забезпечення електро-, тепло-, водопостачання та водовідведення, можливості отримувати якісні медичні та освітні послуги тощо). Це вимагає застосування методології оцінки ефективності проектів, що пропонуються для реалізації, базуючись на їх соціальній спрямованості та з огляду їхнього впливу на ЦСР. Якщо проект є дійсно важливим для суспільства та критичним для досягнення національних ЦСР, а реалізувати його без залучення підприємств уважається неможливим, необхідно визначитися, за яких умов підприємство буде готове взятися за його реалізацію.

Підприємництво може забезпечувати позитивний вплив на досягнення ЦСР шляхом: вирішення важливих питань ресурсозбереження й ревіталізації (застосовуючи інклюзивний підхід, генеруючи інноваційні ідеї, технології), використовуючи нові можливості у розвитку власної справи; упровадження принципів сталості й поваги до людини, навколишнього середовища та правопорядку у свою корпоративну поведінку й практику діяльності підприємства; активної участі у створенні чи модернізації власної діяльності відповідно до завдань досягнення ЦСР, зокрема формуванням інфраструктури, різних платформ, партнерства за ради стійкого розвитку та ін. Звичайно, зазначені напрями потребують від підприємництва певних зусиль, головне – витрат часу й фінансових коштів. Також для активізації таких гуманізаційних ідей підприємництво має відчувати підтримку з боку держави.

Оцінка важливості діяльності держави для залучення підприємництва до досягнення ЦСР здійснена за такими напрямами: розвиток правового та інституційного середовища, сприятливого для ЦСР, підвищення обізнаності суспільства, розроблення довгострокових стратегій сталого розвитку (національної та місцевих), запровадження стимулюючих заходів.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можемо констатувати, що одним із важливих чинників реалізації в українському суспільстві Цілей сталого розвитку є підприємництво. Підприємництво є не лише сучасним трендом, а й вагомим рушієм забезпечення конкуренції на ринку. Ідея імплементації Цілей сталого розвитку в підприємницькій діяльності замінює усталену практику новими підходами, що забезпечує не лише прибуток, а й економічний і соціальний добробут. Біз-

нес може та має відігравати активну роль у досягненні ЦСР, допомагаючи національним урядам здійснювати правильні кроки у цій сфері та підтримуючи їх у схваленні рішень, які спрямовані на досягнення ЦСР. Навіть якщо така участь повною мірою не відповідає комерційним інтересам бізнесу, пріоритетними для нього мають бути загальносуспільні цілі, які він має зуміти використати як можливості.

Підприємництво може забезпечувати позитивний вплив на досягнення ЦСР шляхом: вирішення важли-

вих питань ресурсозбереження й ревіталізації; упровадження принципів стабільності й поваги до соціальних прав людини; охорони навколишнього природного середовища; активної участі у створенні чи модернізації об'єктів інфраструктури і т. ін. Упровадження Цілей сталого розвитку у підприємницьку діяльність має низку позитивів і для самого бізнесу. Сьогодні вже можна говорити про формування механізму імплементації ЦСР у підприємстві, розгляд якого потребує окремого фундаментального дослідження.

Список використаних джерел:

1. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 70/1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN. URL: <http://www.un.org/ga/search/view>
2. Make it your business: Engaging with the Sustainable Development Goals. URL: www.pwc.com/sdg
3. Universality and the SDGs: A Business Perspective – 2016. *SDG Fund*. URL: <http://www.sdgfund.org/universality-and-sdgs>
4. A New Way of Doing Business: Partnering for Peace and Sustainable Development – International Peace Institute, *SDG Fund, and CONCORDIA*. September 2017. URL: <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2017/09/IPI-Rpt-New-Way-of-Doing-Business.pdf>
5. Blueprint for business leadership on the SDGs. *A principal-based approach – United Nations Global Compact*. URL: <https://www.unglobalcompact.org/library>
6. Внесок українського бізнесу в реалізацію Україною Цілей сталого розвитку 2016–2020 рр. *Центр «Розвиток КСВ»*. URL: <https://csr-ukraine.org/research/vnesok-ukrainskogo-biznesu-sdg>
7. Namit Agarwal, Uwe Gneiting and Ruth Mhlanga. Raising the bar. Rethinking the role of business in the Sustainable Development Goals. *OXFAM Discussion papers February 2017*. URL: www.oxfam.org
8. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2017. 174 с. URL: <https://menr.gov.ua/files/docs/ukr.pdf>
9. Запатріна І.В. Керівництво «Посилення ролі бізнесу в досягненні ЦСР в Україні» в рамках проекту ПРООН/GIZ «Підтримка реалізації Цілей сталого розвитку в Україні». Київ, 2018. 72 с.

References:

1. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 70/1. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN. Retrieved from: <http://www.un.org/ga/search/view>
2. Make it your business: Engaging with the Sustainable Development Goals. Retrieved from: www.pwc.com/sdg
3. Universality and the SDGs: A Business Perspective – 2016. *SDG Fund*. Retrieved from: <http://www.sdgfund.org/universality-and-sdgs>
4. A New Way of Doing Business: Partnering for Peace and Sustainable Development – International Peace Institute, *SDG Fund, and CONCORDIA*. September 2017. Retrieved from: <https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2017/09/IPI-Rpt-New-Way-of-Doing-Business.pdf>
5. Blueprint for business leadership on the SDGs. *A principal-based approach – United Nations Global Compact*. Retrieved from: <https://www.unglobalcompact.org/library>
6. Vnesok ukrainskoho biznesu v realizatsiiu Ukrainoiu Tsilei staloho rozvytku 2016–2020 rr. [The contribution of Ukrainian business to the implementation of Ukraine's Sustainable Development Goals 2016–2020]. *Vid Tsentru "Rozvytok KSV"*. Retrieved from: <https://csr-ukraine.org/research/vnesok-ukrainskogo-biznesu-sdg>
7. Namit Agarwal, Uwe Gneiting and Ruth Mhlanga. (2017) Raising the bar. Rethinking the role of business in the Sustainable Development Goals. *OXFAM Discussion papers February*. Retrieved from: www.oxfam.org
8. Natsionalna dopovid (2017) "Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina" ["Sustainable Development Goals: Ukraine"]. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy*, 174. Retrieved from: <https://menr.gov.ua/files/docs/ukr.pdf>
9. Zapatrina, I. V. (2018) Kerivnytstvo «Posylennia roli biznesu v dosiahnenni TsSR v Ukraini» [Guide "Strengthening the role of business in achieving CSW in Ukraine"] v ramkakh proektu PROON/GIZ «Pidtrymka realizatsii Tsilei staloho rozvytku v Ukraini». Kyiv, 72. (in Ukrainian)

E-mail: bogdanna_k@ukr.net

УДК 334.72-022.51:330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.8>**Ліпич Л.Г.**

доктор економічних наук,
професор кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Луцький національний технічний університет

Хілуха О.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та інноваційних технологій,
Львівський університет бізнесу та права

Кушнір М.А.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри прикладної економіки та бізнесу
Український католицький університет

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ІННОВАЦІЙНОСТІ ТА КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

У статті представлено взаємозв'язки між підприємництвом, інноваціями та створенням організаційних компетентностей. Підприємницька діяльність проявляється у вигляді нової продукції, методів виробництва, форм організації бізнесу. Тобто підприємництво можна ототожнити з інноваційністю. Доведено, що динаміка стратегічного підприємництва базується на взаємодії можливостей розвитку, стратегічному партнерстві та компетентностях. Організаційні компетентності створюються в процесі навчання та функціонування підприємства. Зазначено, що активізація підприємницької діяльності та зміна компетентностей пов'язані з життєвим циклом підприємств. На різних етапах життєвого циклу підприємство, пристосовуючись до змін зовнішнього середовища, змінює свої компетентності. Представлено еволюцію поглядів на моделі та процеси, пов'язані з інноваціями та підприємництвом. Наголошено, що підприємництво та інновації пов'язані з процесами інтер-націоналізації підприємств на світовому ринку. Вони також мають свої регіональні та місцеві особливості.

Ключові слова: підприємництво, інновації організаційні компетентності, підприємницька стратегія, життєвий цикл підприємства, інноваційні стратегії, інноваційні моделі, підприємницькі моделі.

INTERDEPENDENCE BETWEEN ENTREPRENEURSHIP, INNOVATION AND COMPETENCIES

Lipych Lubov*Luts'k National Technical University***Khilukha Oksana***Lviv University of Business and Law***Kushnir Myroslava***Ukrainian Catholic University*

From the point of view of economic activity, entrepreneurship is seen as the direction of economic resources into profitable business projects. The article presents the relationship between entrepreneurship, innovation and the creation of organizational competencies. Among the features of entrepreneurial orientation, innovation and proactivity are of special importance for the functioning of enterprises. The purpose of the study is to determine the impact of entrepreneurship on the formation of organizational competencies and substantiate the idea that the innovative abilities of the enterprise are a manifestation of its inherent competencies. It is substantiated that entrepreneurial activity is a risky activity. However, its results are manifested in the form of new products, production methods or forms of business organization. That is, entrepreneurship can be equated with innovation. It is proved that the main goal of entrepreneurial strategy is to find opportunities for strategic development, with an emphasis on implemented innovations. The dynamics of strategic entrepreneurship is based on the interaction of development opportunities, strategic partnerships and competencies. Organizational competencies are created in the process of training and operation of the enterprise. The highest rank in their hierarchy belongs to key competencies as a unique combination of knowledge, technology and skills. It is noted that the intensification of entrepreneurial activity and change of competencies are related to the life cycle of enterprises. At different stages of the life cycle, the company, adapting to changes in the external environment, also changes its competencies. Considering the possibilities of self-renewal of the organization, four possible innovative strategies of enterprises are analyzed, taking into account aspects of entrepreneurship: organizational knowledge management; discovery (exploration); inter-organizational cooperation business strategies related to the creation of resources outside the organization.

The evolution of views on models and processes related to innovation and entrepreneurship is presented. It is emphasized that both entrepreneurship and innovation are related to the processes of internationalization of enterprises in the world market. They also have their own regional and local features.

Keywords: entrepreneurship, innovations, organizational competences, entrepreneurial strategy, enterprise life cycle, innovative strategies, innovative models, entrepreneurial models.

Постановка проблеми. Підприємництво можна аналізувати з різних боків. По відношенню до окремих осіб воно трактується як життєва установка, яка визначається володінням особливими якостями, навичками та способом реакції на події. Його часто розуміють як здатність знаходити вихід із будь-якої ситуації. Підприємливість асоціюється з такими характеристиками, як ініціативність, спритність, винахідливість, ризиковість та креативність. Дефініція «підприємництво» також асоціюється з динамізмом та змінами. Вона є протиположною таким поняттям, як «повторюваність» та «наслідування». Загалом виокремлюють індивідуальне, корпоративне (внутрішнє) та сімейне підприємництво. Серед особливостей підприємницької орієнтації особливе значення для функціонування підприємств мають інноваційність та проактивність. У зв'язку з функціонуванням різних підприємницьких структур, як комерційних, так і некомерційних, велика увага приділяється так званому внутрішньому підприємництву. Підприємництво тісно корелює з поняттям «інноваційність». Часто обидві ці концепції аналізуються з погляду компетентностей. У цій публікації ми обґрунтуємо думку про те, що компетентності організації створюються шляхом використання компетентностей окремих працівників на основі їх колективної співпраці з використанням індивідуальної креативності за постійного навчання. Інноваційність організації, своєю чергою, є проявом її компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питань, пов'язаних із різнобічним вивченням підприємницької діяльності, широко досліджувалися А. Смітом, Й. Шумпетером [1], М. Блаугом, Р. Коуза, П. Самуельсоном [3]. В інституційній системі України місце підприємництва досліджували З. Ватаманюк, Е. Дворцова, Р. Брокхауз, Е. Ільїн.

Дослідженню і розробленню теоретико-методологічних основ організації інноваційної економіки присвячено роботи відомих зарубіжних учених: М. Портера, Е. Дахмія, П. Фішера, І. Толенадо, Д. Сольє, А. Манюшиса, В. Кістанова, В. Новікова, В. Фельдмана. У працях цих учених розглянуто проблеми вдосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком на рівні окремих галузей, регіонів і підприємств, науково обґрунтовано кластерні механізми та ініціативи, визначено пріоритетні наукові напрями, пов'язані з управлінням інноваційними процесами, побудовою інноваційних систем тощо.

Сучасні науковці все частіше звертаються до вивчення й аналізу компетентностей. Основи теорії компетентностей були закладені в працях зарубіжних учених: І. Ансоффа, М. Бомензата, В. Врума, Г.Г. Десса, К. Діврі, Г. Коннака, В. Макелвіла, Е. Персе, К.К. Прахалада [5], Дж.С. Пікена, Г. Тетенбаума, А. Торра, Фрідріха фон Хайека, Г. Хемел [5], О. Ванькової, С.В. Шекшня. Вітчизняні науковці (А.Я. Кібанов, А.П. Наливайко, В.І. Маслов, О.Г. Мендрул та ін.) також активно досліджують цю проблематику.

Однак, поки ще не представлені в повному обсязі праці, які розглядають підприємництво як інноваційну працю, що створює нові та вдосконалює набуті компетентності в стратегічному розвитку підприємств, що вимагає подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні впливу підприємництва на формування компетентностей організації та обґрунтуванні думки, що інноваційні здібності підприємства є проявом притаманних йому компетентностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із погляду господарської діяльності, підприємництво розглядається як спрямування економічних ресурсів у вигідні бізнес-проекти. Це часто супроводжується прийняттям нестандартних рішень. Підприємницька діяльність – це ризикова діяльність. Однак її результати проявляються у вигляді нової продукції, методів виробництва або форм організації бізнесу. Тобто підприємництво можна ототожнити з інноваційністю. Актуальним є розвиток підприємництва з високим рівнем інноваційності. Це супроводжується відповідними витратами, але й суттєвими ефектами.

Про роль інноваційного підприємництва у розвитку економічних систем зазначав ще Й. Шумпетер, оскільки за капіталізму не існує іншого прибутку, як чистий дохід від підприємницької діяльності, що забезпечується ініціативністю та інноваційністю підприємця [1]. Підприємництво в його розумінні – це діяльність, що полягає у впровадженні нових комбінацій виробничих факторів, нових продуктів і методів, завоюванні нових ринків збуту та нових джерел постачання і створенні нових, більш ефективних організаційних форм економічної діяльності. Відповідно до цих поглядів, підприємництво безпосередньо пов'язане з інноваціями, а інновації є результатом підприємницької діяльності. Визначальне значення підприємництва в інноваційному розвитку підкреслював і П. Друкер, який уважав неможливим існування підприємця без нововведень. Зокрема, він зазначав, що «нововведення є особливим інструментом підприємців, засобом, за допомогою якого вони і використовують зміни як сприятливу можливість для здійснення своїх задумів у сфері бізнесу та послуг» [2, с. 39]. На інноваційні риси підприємця вказують погляди П. Самуельсона, який пов'язує підприємницьку діяльність із новаторством. Роль підприємця в розвитку економічної системи підкреслюється його оригінальним мисленням, сміливістю та високою цілеспрямованістю щодо успішної реалізації нових ідей [3]. Цікавою є також думка І. Кірзнера про те, що підприємництво – це сприйняття та використання можливостей [4].

Аналізуючи взаємозв'язок між підприємництвом та інноваційністю, варто мати на увазі, що існує багато тлумачень інновацій, тобто триває дискусія про те, що таке інновації. Виокремлюють інновації технологічні, організаційні, економічні, соціальні та екологічні. Технологічні інновації включають нові продукти та процеси, а також значні технологічні зміни у продук-

тах і процесах. Узагальнене визначення інновації дав П. Друкер [2]. На його думку, інновації – це якісна різниця з погляду реципієнта.

Відокремити поняття «підприємництво» та «інновації» досить складно, адже підприємництво – це процес, у результаті якого інновації трансформуються у можливості ринку або створення конкурентних переваг. Інновації, своєю чергою, є результатом підприємницької поведінки та підприємницьких стратегій підприємства.

У науковій літературі чітко прослідковується вплив інновацій на розвиток підприємств та їхню здатність досягати поставлених стратегічних цілей. Наприкінці ХХ ст. набула розвитку ресурсна теорія підприємства. Однією з течій, у межах якої виникли нові економічні поняття ресурсної теорії, є концепція ключових компетентностей. Її автори Г. Хамел та

К.К. Прахалад увели в науковий обіг поняття компетентностей як універсальної, узагальнюючої категорії, що відображає сформовані у підприємства особливі знання, досвід і вміння, які вирізняють його серед конкурентів [5]. Поняття «компетентності підприємства» загалом трактується як сукупність його взаємозв'язаних специфічних навичок, технологій, умінь, знань і спроможностей, носіями яких колективно чи індивідуально є персонал. Процес формування компетентностей підприємства тісно пов'язаний із формуванням і функціонуванням корпоративних знань, досвіду, навичок та інших ресурсів інформаційно-інтелектуального характеру. Американські дослідники А.А. Томпсон та А.Дж. Стрікланд зазначають, що майже у кожного підприємства є хоча б один вид діяльності, в якому воно досягло успіху настільки, щоб уважати здобуті ним знання ключовими компетентностями [6]. Ключова компетентність забезпечує конкурентну перевагу лише в тому разі, якщо вона одночасно є унікальною. Визначити те, якою є компетентність – унікальною чи базовою, можна за допомогою порівняння її з аналогічною компетентністю конкурентів. Для досягнення стійкої конкурентної переваги компанія повинна володіти унікальною компетентністю у стратегічних видах діяльності. Окрім того, вона має створювати бар'єри та обмеження для формування конкурентами аналогічної або комплементарної компетентності. Д. Скіренія, формулюючи десять трендів управління економікою, заснованою на знаннях, зауважив, що у цьому типі економіки значення інтелектуального підприємництва суттєво зростає [7].

Зрозуміло, що підприємництво є важливим чинником формування конкурентних переваг підприємств. Підприємницька поведінка формується під впливом різних чинників, таких як: тиск із боку оточення, традиції, результат спостереження, життєва необхідність бути успішним, випадок. Часто звертають увагу на важливість досвіду (набутого під час створення підприємств, використання наявних технологій, знань) та інтелектуального потенціалу. Усе більше підкреслюється роль навчання як окремих працівників, так і всієї організації. Обговорюється контекст підприємницької поведінки з погляду ситуативного підходу.

Варто також зазначити, що підприємництво має чіткий глобальний, регіональний та місцевий аспект. Тобто йдеться про міжнародне підприємництво, пов'язане з інтернаціоналізацією підприємств, та регіональне і місцеве підприємництво, пов'язане з конкретною тери-

торією. Умовою виникнення останнього є створення підприємницького середовища, прирівняного до інноваційного. Створення такого середовища спирається на приватно-публічне (державно-приватне) партнерство. У науковому середовищі сформувалася практика одночасного оперування спорідненими термінами «публічно-приватне партнерство» та «державно-приватне партнерство». Під публічно-приватним партнерством зазвичай розуміють юридично обов'язковий для сторін контракт між приватним суб'єктом і органом державної влади (органом місцевого самоврядування), за яким приватний партнер зобов'язується надавати публічні послуги, інвестувати власні ресурси, а також взяти на себе частину відповідальності за певні ризики надання таких послуг (зауважимо, що оплата приватному партнеру здійснюється тільки в обмін на фактично надані послуги) [8]. Натомість законодавча закріпленість поняття «державно-приватне партнерство» об'єктивно зумовлює пріоритетність його використання у дослідженнях, присвячених правовому регулюванню взаємодії органів публічної адміністрації та окремих інституцій публічного права з приватним сектором. У разі такого партнерства інновації трактуються як специфічний ресурс територіальної спрямованості.

Інноваційність притаманна не лише окремим особам, бізнесу, а й також некомерційним організаціям. Це пов'язано з підприємництвом у державному (державне управління) та соціальному (некомерційні організації) секторах. Підприємництво у державному секторі може включати, як це має місце у бізнесі, створення нововведень чи організаційні зміни. Однак у випадку державних організацій існує загроза сильного регуляторного впливу, наприклад із боку держави. Значна увага приділяється процедурам. Розвиток регіонального підприємництва великою мірою залежить від напрямів регіонального та місцевого розвитку. Своєю чергою, соціальне підприємництво переважно спрямоване на вирішення соціальних проблем. Проявом цього підприємництва може бути, наприклад, створення неурядових організацій або зміни у цих організаціях. Метою соціального підприємництва є створення, а потім задоволення соціальних потреб.

Систематичне створення та впровадження інновацій трактується як foresight, тобто процес передбачення майбутнього. Результатом є нові продукти, послуги або організаційні методи. Foresight можна використовувати як на державному, так і на регіональному рівнях та на підприємствах. Його можна віднести до технології, ринку та умов упровадження. Це залежить від компетентності організації.

Сучасні погляди на підприємництво є цікавими також із погляду стратегічного управління. Зокрема, це стосується питань розвитку підприємства. У наукових доробках із цього питання описані два основні шляхи розвитку підприємств: перший – підприємницького (інноваційного) характеру, другий – це шлях реструктуризації. Варто зазначити, що деякі заходи з реструктуризації також можуть бути інноваційними, пов'язаними, наприклад, з аутсорсингом. Однак у цьому разі вони, як правило, вимушені, тобто є відповіддю на ситуацію, що склалася.

Аналізуючи розвиток підприємств, сучасні концепції звертають увагу на роль внутрішніх та зовнішніх чинників впливу. Досить часто зовнішні чинники ото-

тожнюються з дальнім та ближнім оточенням компанії. Внутрішні розглядаються по-різному, часто – з погляду функцій, притаманних організації, але багато авторів наголошують також на таких компонентах, як система цінностей, організаційна культура, ставлення до управлінського персоналу, сильні та слабкі позиції чи реальний потенціал підприємства. Їх аналіз детально описаний у роботах зі стратегічного аналізу. Сприйняття цих чинників залежить від прийнятої школи стратегічного мислення. У разі акценту на ролі внутрішніх чинників особлива увага приділяється ресурсам підприємства, зокрема організаційному навчанню та управлінню знаннями, формуванню компетентностей.

Підприємницька стратегія являє собою узагальнюючу модель дій, необхідну для досягнення конкурентних переваг на ринку. У ринковому середовищі, що постійно змінюється, застосовується стратегічне планування, яке поєднує методи довгострокового та маркетингового планування і спрямоване на збільшення кількості нових продуктів та визначення місця того чи іншого підприємства в майбутньому. У науковій літературі стверджується, що головною ціллю підприємницької стратегії є пошук можливостей для стратегічного розвитку з особливим акцентом на впровадження інновацій. Динаміка стратегічного підприємництва базується на взаємодії можливостей розвитку, стратегічному партнерстві та компетентностях. Організаційні компетентності створюються в процесі навчання та функціонування підприємства. Найвищий ранг в їх ієрархії належить ключовим компетентностям як унікальному поєднанню знань, технологій та навичок.

Пітер Друкер виділив чотири типи підприємницьких стратегій: бути «найспритнішим серед найкращих», «влучати у слабке місце», пошук «екологічної ніші», зміна економічних характеристик продукту, ринку або галузі.

Перший тип стратегії вважається домінуючим, бо постійне впровадження інновацій дає можливість випереджати конкурентів. Другий тип полягає у творчій імітації – поліпшенні того, що вже відомо, а не створенні нового, і за рахунок цього – формуванні конкурентних переваг. Стратегія «екологічної ніші» спрямована на пошук місця у певній сфері й перетворення підприємства на монополіста. Стратегія щодо зміни цінностей та характеристики продукту, ринку або галузі спрямована на їх перетворення за рахунок упровадження інновацій, фахової майстерності в продукти з новими економічними характеристиками, новими цінностями. Уважається, що підприємства з такою стратегічною орієнтацією непереможні [9].

Підприємництво також аналізується з погляду життєвого циклу організації. В окремих моделях розвитку бізнесу це відбувається на першому етапі життєвого циклу, тобто на етапі створення організації та початку її діяльності. Це також може відбуватися на наступних етапах, але зазвичай для них домінуючими є стабілізуючі або організуючі процеси. У складних моделях корпоративного розвитку сильна інтенсифікація підприємницької діяльності часто відбувається на останніх етапах, у ситуаціях, коли необхідно здійснити організаційне оновлення.

Розглядаючи можливості самовідновлення організації, аналізуються чотири можливі інноваційні стратегії підприємств з урахуванням аспектів підприємництва:

- організаційне управління знаннями;
- відкриття (exploration), яке веде до появи як радикальних, так і імітаційних інновацій шляхом реалізації власних ідей на основі дослідно-конструкторських робіт та нових технологій;
- міжорганізаційне співробітництво, включаючи не тільки альянси, а й злиття та поглинання;
- підприємницькі стратегії, пов'язані з керуванням ресурсами за межами організації. Вона часто асоціюється з новаторськими інноваціями та створенням нового бізнесу.

Варто також звернути увагу на той факт, що на різних етапах життєвого циклу підприємство, пристосовуючись до змін зовнішнього середовища, також змінює свої компетентності.

В економічній літературі описані різні моделі підприємництва. Однією з найпопулярніших є модель, запропонована Дж. Тіммонсом, яка складається з трьох елементів: можливостей, ресурсів та команди. Між цими елементами має бути рівновага та відповідність. Автор суті підприємницького процесу пояснює через так звану метафору жонглера, який намагається тримати три кулі в повітрі, символізуючи компоненти підприємницького процесу. Перша кулька, спочатку з найбільшою вагою, ілюструє наявні у підприємця можливості. Для того щоб скористатися ними, підприємець створює команду і купує необхідні ресурси, тим самим збільшуючи вагу решти куль. Правильний баланс та утримання куль – визначальний чинник успіху підприємця на ринку [10].

Широко визнана також інтегрована підприємницька модель входу-виходу М. Морріса, П. Льюїса та Д. Секстона, яка складається з трьох елементів:

- вхід – включає ключові чинники підприємництва (можливості зовнішнього середовища, підприємців, організаційні умови, концепцію підприємства, ресурси);
- сам підприємницький процес – включає прояв можливостей, розроблення та уточнення концепції, придбання ресурсів та їх використання;
- вихід – ефект (може бути нове підприємство, нові цінності, нові товари (послуги, процеси), прибуток та/або особисті блага, зайнятість (зростання активів та доходів), а також збитки або втрати).

Наше дослідження буде неповним, якщо ми не проаналізуємо міжнародне підприємництво. Найбільш відомою з динамічних теорій міжнародного бізнесу є Уппсальська модель інтернаціоналізації (Uppsala model), розроблена шведськими вченими Університету Уппсали в 1970-х роках. Дана модель передбачає, що фірма у своєму міжнародному розвитку проходить низку послідовних етапів. Інтернаціоналізація розглядається як послідовний, упорядкований процес, який залежить від досвіду підприємства і знання зовнішніх ринків. На початку інтернаціоналізації компанії вважають за краще використовувати найменш ризикові форми, які не потребують значного перенесення ресурсів на зарубіжні ринки (наприклад, експорт), а згодом відбувається перехід до все більш ризикових форм [11]. У своїй першій роботі автори моделі Ян Іохансон і Ф. Відерсхайм-Пол виділяють чотири основні стадії інтернаціоналізації:

1. Відсутність регулярної експортної діяльності.
2. Експорт через незалежних посередників (агентів).

3. Створення торговельних представництв.

4. Створення за кордоном виробничих підрозділів.

У моделі С. Ріда виокремлюють п'ять фаз, що ведуть до консолідації експорту. При цьому значна увага приділяється ролі перших етапів інтернаціоналізації, що пов'язують особливості підприємства з особливостями підприємця, який приймає рішення та мотивує експорт. Однак наприкінці ХХ ст. моделі поступової інтернаціоналізації перестали відповідати потребам сьогодення. Часто для високотехнологічних компаній лише швидке проникнення на ринок дає змогу швидко повернути інвестиції в інновації. Зрозуміло, що стимулятори експорту у цьому разі повинні мати підприємницький характер. Вони включають, серед іншого, прибуток, диверсифікацію ризиків, відкриття можливостей за кордоном, готовність отримати досвід, економію масштабу, конкурентну перевагу або амбіції. Ризик, що супроводжує міжнародне підприємництво, пов'язаний із макроекономічним та мікроекономічним ризиками. З об'єктивного погляду економічний ризик включає товарний та комерційний ризики. Важливу роль також відіграють неекономічні ризики: культурні, адміністративні, політичні та правові.

Створення інновацій у результаті підприємницької діяльності також можна охарактеризувати як процес. Існує чіткий перехід від лінійних моделей (попиту чи пропозиції), беручи до уваги взаємодію та зворотний зв'язок між наукою, інноваціями та економікою, до інтерактивних моделей. Сучасні інтерактивні моделі відображають як діяльність на ринку, так і задоволення соціальних потреб. Вони симулюють таку послідовність дій: маркетингові дослідження, розроблення нового товару, виробництво, реалізація, клієнт. Такі модель передбачають, що створення іннова-

цій – це багатовекторний процес із високою інтеграцією зовнішніх та внутрішніх чинників, який базується на інформаційних технологіях. За такого підходу інноваційний процес – це послідовність інтеракцій від створення ідеї до її комерціалізації, тобто впровадження та дифузії інновацій. Розглядається також питання трансферу знань через фіксований набір інформаційних послань. Підкреслюється зростаюча роль швидкості та послідовності змін, а також важливість мереж зацікавлених сторін. Відзначається, що існує кілька шляхів ініціювання інновацій, і найчастіше ідея нового товару є комбінацією нової потреби ринку та технічних (технологічних) можливостей.

Представлені інноваційні моделі враховують роль культурних та соціальних детермінант. Пам'ятаючи про роль інновації у створенні конкурентних переваг підприємств, інноваційний процес (інновація) детально аналізується за видами діяльності, де створюється та реалізується перше нове технічне, технологічне чи організаційне рішення.

Висновки з проведеного дослідження. Питання підприємництва та інноваційності не є новими в наукових дослідженнях. Однак перманентні процеси глобалізації та розвиток сучасних концепцій стратегічного управління свідчать, що деякі проблеми потребують додаткового роз'яснення. Особливий інтерес представляють питання інновацій та підприємництва у світлі розвитку ресурсних теорій, доповнених організаційним навчанням, управлінням знаннями та формуванням організаційних компетентностей. Погляди, представлені у статті, мали показати, що питання інновацій є частиною сучасного сприйняття розвитку підприємства як у глобальному, так і в регіональному (місцевому) аспекті.

Список використаних джерел:

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. 401 с.
2. Друкер П. Бизнес и инновации. Москва : Вильямс, 2007. 432 с.
3. Самуэльсон П. Экономика : в 2-х т. Москва : Алгон, 1994. 740 с.
4. Kirzner Israel. The Alert and Creative Entrepreneur: A Clarification. *Small Business Economics*. 2009. Vol. 32. P. 145–152.
5. Хамел Г., Прахалад К.К. Конкурируя за будущее. Создание рынков завтрашнего дня. Москва : Олимп-Бизнес, 2014. 288 с.
6. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. Москва : Банки и биржи, 1998. 576 с.
7. Skyrnie D.J. Knowledge networking. Creating the collaborative enterprise. Oxford, 1999.
8. Посібник з публічно-приватних партнерств / Е. Уайт та ін. *Агентство США з міжнародного розвитку (USAID)*. URL: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/575/PPP_Guidelines_ukr_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 07.03.2021).
9. Друкер Пітер Ф. Менеджмент. Москва : Вільямс, 2010. 704 с.
10. Timmons J.A. New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century, Irwin/McGraw. Hill, Boston, 1999. P. 38.
11. Johanson J., Wiedersheim-Paul F. The Internationalization of the Firm Four Swedish Cases. Stockholm. Almquist & Wiksell International. *The Journal of Management Studies*. 1975. Vol. 12. № 3. P. 305.

References:

1. Shumpeter Y.A. (2008) *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Theory of economic development]. Moscow: Direkt-media Publishing, 401 p. (in Russian)
2. Druker P. (2007) *Biznes i innovatsii* [Business and innovation]. Moscow: Vilyams, 432 p. (in Russian)
3. Samuelson P. (1994) *Ekonomika* [Economics]: V 2-h tomah. Moscow: NPO «Algon». VNIISI «Mashinostroenie», 740 p. (in Russian)
4. Kirzner Israel (2009) *The Alert and Creative Entrepreneur: A Clarification*. *Small Business Economics*, vol. 32, pp. 145–52.
5. Hamel Gari, Prahalad K.K. (2014) *Konkuriruyaya za budushee. Sozdanie ryinkov zavtrashnego dnya* [Competing for the future. Building the markets of tomorrow]. Moscow: Olimp-Biznes, 288 p. (in Russian)

6. Tompson A.A. (1998) Strickland A. Dzh. Strategicheskiy menedzhment. Iskustvo razrabotki i realizatsii strategii [The art of developing and implementing a strategy]. Moscow: Banki i birzhi, 576 p. (in Russian)
7. Skyrnie D.J. (1999) Knowledge networking. Creating the collaborative enterprise. Oxford.
8. Uayt, E., Dezilets, B., Maslyukivs'ka, O. & Shevchuk, Yu. (2009) Posibnyk z publichno-pryvatnykh partnerstv (USAID). Retrieved from: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/575/PPP_Guidelines_ukr_2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y (accessed 07 March 2021).
9. Druker Piter F. (2010) Menedzhment [Management]. Moscow: ООО «I.D. Vilyams», 704 p. (in Russian)
10. Timmons J.A. (1999) New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century, Irwin/McGraw. Hill, Boston, p. 38.
11. Johanson J., Wiedersheim-Paul F. (1975) The Internationalization of the Firm Four Swedish Cases. Stockholm. Almquist & Wiksell International. The Journal of Management Studies, vol. 12, no. 3, p. 305.

E-mail: lglipych@gmail.com

УДК 005.342:334.012.61–022.51

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.9>

Лукашова Л.В.

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Київський національний торговельно-економічний університет

АДАПТАЦІЙНІ ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті розглянуто поняття адаптації, дано авторське визначення адаптації щодо суб'єктів малого підприємництва, виділено ситуативну та еталонну адаптацію. До адаптаційних домінант розвитку національного малого підприємництва в розрізі ситуативної адаптації віднесено: адаптацію господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва до умов нестабільного економічного середовища; адаптацію малого підприємництва до господарювання в умовах фінансової кризи та адаптацію малого підприємництва до господарювання в умовах пандемії. Обґрунтовано адаптаційні домінанти розвитку національного малого підприємництва в межах еталонної адаптації, а саме: адаптація нормативно-правового забезпечення розвитку малого підприємництва до норм, стандартів та вимог Європейського Союзу; адаптація міжнародного досвіду з кредитування малого підприємництва до особливостей національної економіки; адаптація міжнародного досвіду «економічного прориву» за рахунок суб'єктів малого підприємництва провідних країн світу; адаптація міжнародного досвіду фасилітації розвитку малого підприємництва до українських реалій.

Ключові слова: адаптація, ситуативна адаптація, еталонна адаптація, адаптаційні домінанти, мале підприємництво, суб'єкти малого підприємництва.

ADAPTATION DOMINANTS OF NATIONAL SMALL ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Lukashova Liudmyla

Kyiv National University of Trade and Economics

The purpose of this article is the further development of the theory of adaptation, determining the types of adaptation of business entities and substantiation of the adaptation dominants of the development of national small business within the situational and standard adaptation. The article considers the concept of adaptation, gives the author's definition of adaptation in relation to small businesses, highlights the situational and standard adaptation. Situational adaptation should be understood as the process of gaining change by small businesses that allow them to function better in the current environment, achieve economic security and prevent bankruptcy. Standard adaptation (desired state of the system) to the conditions of the external environment, in which the small business entity operates, is to strive to achieve ideal parameters of the state of the system. The adaptation dominants of the development of national small business in terms of situational adaptation include: adaptation of economic activity of small businesses to the conditions of unstable economic environment; The adaptive dominants of the development of national small business within the framework of standard adaptation are substantiated, namely: adaptation of normative-legal provision of small business development to norms, standards and requirements of the European Union; adaptation of international experience in small business lending to the peculiarities of the national economy; adaptation of the international experience of "economic breakthrough" at the expense of small businesses of the world's leading countries; adaptation of the international experience of facilitation of small business development to the

Ukrainian realities. The process of adaptation of the facilitation experience should be preceded by a comparative assessment of the effectiveness of the implemented facilitation measures, which will allow determine their priority and feasibility of implementation in relation to national small businesses. The article examines the adaptive dominants of small business development both from the point of view of a small business entity and from the point of view of state regulatory policy.

Keywords: adaptation, situational adaptation, standard adaptation, adaptation dominants, small business, small business entities.

Постановка проблеми. Мале підприємництво в Україні, як і в більшості країн світу, є найчисленнішим прошарком суб'єктів підприємницької діяльності. Кількість суб'єктів підприємництва, що мають статус малих, перевищує 99% усіх національних суб'єктів підприємницької діяльності [1]. Водночас доцільно зауважити, що вразливість та незахищеність малого підприємництва від негативного впливу чинників зовнішнього середовища та сучасних ризиків кризових ситуацій, таких як фінансова або епідеміологічна криза, зумовлюють необхідність пошуку нових шляхів його розвитку. Зважаючи на вагомість чинників зовнішнього середовища, передусім макросередовища, які спричиняють вплив на господарську діяльність суб'єктів малого підприємництва (СМП), одним із пріоритетних напрямів його розвитку та фасилітації є адаптація до негативного впливу, що має на меті подолання небажаних наслідків та є реакцією на виклики сьогодення, а також адаптація як попереджувальний захід, що передбачає застосування передового світового досвіду та здатна упередити або мінімізувати негативний вплив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розвиток теорії адаптації зробили свій внесок такі провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, як Я. Кім, В. Гудикунст [2], О. Ареф'єва, С. Ареф'єв, І. Мягких [3], Є. Чиженькова [4], Р. Грінченко [5] та ін. Проте наявний науковий доробок не дає відповіді на питання щодо можливості застосування теорії адаптації в сучасній практиці національного підприємництва, передусім малого, та не визначає адаптаційні домінанти розвитку малого підприємництва в Україні, що й зумовило подальше проведення досліджень в даному напрямі.

Постановка завдання. Метою статі є подальший розвиток теорії адаптації, визначення видів адаптації суб'єктів підприємництва та обґрунтування адаптаційних домінант розвитку національного малого підприємництва в межах ситуативної та еталонної адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Синонімом поняття «адаптація» є «приспособлення» (з латинської *adaptatio* – приспособлення, від *adaptare* – пристосовувати). Спершу це поняття виникло в біології, розповсюдившись у подальшому на інші сфери людської життєдіяльності. До появи адаптації призводить зміна чинників навколишнього середовища, зокрема їх відхилення від норми в той чи інший бік, а в межах випадках і відхилення самих норм. Адаптація – це спосіб відповіді на вплив навколишнього середовища. Особливість застосування поняття «адаптація» в економіці полягає у тому, що адаптації можуть формуватися не лише як реакція на зміну чинників зовнішнього середовища, а також у результаті свідомого наслідування зразкового (еталонного або бажаного) стану. Ефект адаптації проявляється протягом певного проміжку часу, тривалість якого залежить від швидкості зміни стану чинників зовнішнього середовища.

Основна група трактувань поняття адаптації базується на розумінні адаптації як залучення, пристосування діяльності суб'єктів господарювання до ринкових умов. Найбільш емним, на нашу думку, є визначення адапта-

ції, наведене Є.В. Чиженьковою, яка розглядає її як процес пристосування параметрів господарюючих суб'єктів і систем у цілому до нових невизначених умов зовнішнього середовища, що забезпечує підвищення ефективності їх функціонування [4, с. 7]. Також заслуговує на увагу визначення, дане Р.В. Грінченко, який характеризує адаптацію як «...безперервний процес дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємства, розроблення та впровадження змін в управлінні організаційно-економічними, правовими, технологічними та соціальними складниками діяльності підприємств для досягнення цільових показників діяльності та підвищення конкурентоспроможності підприємств» [5, с. 151].

У даному разі під адаптацією ми розуміємо процес набуття змін суб'єктами малого підприємництва, які дають їм змогу краще функціонувати в умовах, що склалися, досягати економічної безпеки та запобігати банкрутству. Такий вид адаптації можна визначити як ситуативну адаптацію. Стосовно суб'єктів малого підприємництва чинниками зовнішнього середовища, на які формується адаптація, є група факторів, передусім макросередовища, таких як політичні, економічні, соціальні, демографічні, науково-технічні, правові, природні, культурні тощо. Саме їх комбінація визначає стан зовнішнього середовища в кожен конкретний період часу та умови, в яких доведеться функціонувати суб'єктам підприємництва.

Відповідно до вищевикладеного, визначено адаптаційні домінанти розвитку національного малого підприємництва в розрізі ситуативної адаптації:

1) *Адаптація господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва до умов нестабільного економічного середовища.* Подібна адаптація є звичайним, щоденним процесом, характер якого залежить від комбінації чинників зовнішнього середовища, що динамічно змінюються. Як правило, подібна адаптація не супроводжується радикальними змінами. Стан суб'єктів малого підприємництва, ефективність їхньої господарської діяльності та фінансова стійкість залежать від швидкості їх реакції на зовнішні трансформації, гнучкості, можливості пристосовуватися до змін. Участь державних інституцій у процесі адаптації господарської діяльності СМП до змін у навколишньому середовищі полягає у своєчасному прийнятті відповідних нормативно-правових актів, забезпеченні добросесної конкуренції та рівних умов для всіх без винятку суб'єктів підприємництва.

Зважаючи на негативні тенденції розвитку національного малого підприємництва, адаптація господарської діяльності суб'єктів малого підприємництва до динамічних змін в оточуючому середовищі вбачається надзвичайно актуальною та своєчасною. Станом на кінець 2019 р. кількість суб'єктів малого підприємництва нараховувала 1 922 978 одиниць, що відповідає 99,04% усіх суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, у т. ч. 96,93% були представлені суб'єктами мікропідприємництва (рис. 1). Проте кількість суб'єктів малого підприємництва у 2019 р. скоротилася на 11,06% порівняно з показником 2010 р. Найменша кількість

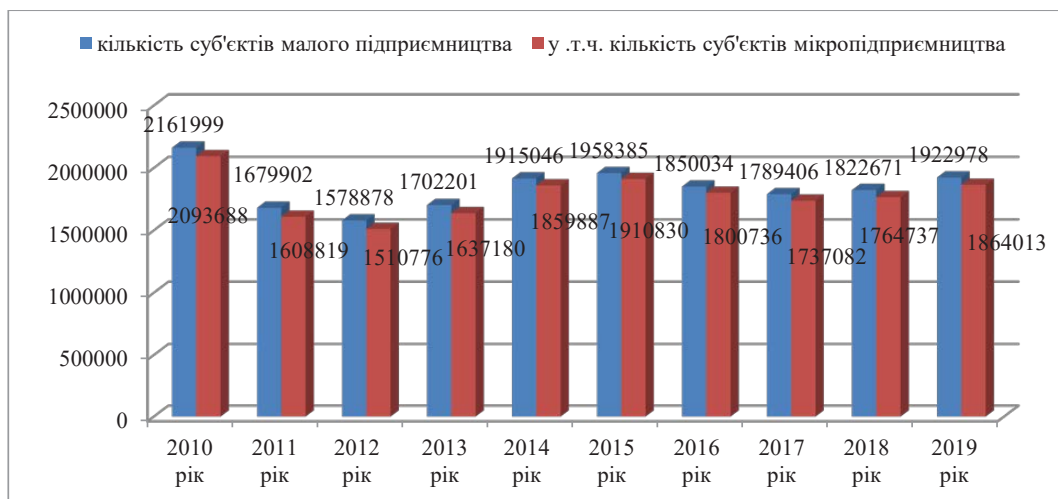

Рис. 1. Кількість суб'єктів малого, у т. ч. мікропідприємництва у 2010–2019 рр. в Україні, одиниць

Джерело: розроблено автором на основі [1]

суб'єктів малого підприємництва за період аналізу спостерігалася у 2012 р. та налічувала 1 578 878 одиниць, що є меншим за показник 2010 р. на 27%.

Одним із проявів адаптації СМП до умов навколишнього середовища є стійка тенденція до спрощення організаційно-правової форми господарювання. Зокрема, у 2019 р. 81,16% суб'єктів малого підприємництва здійснювали господарську діяльність без створення юридичної особи, тобто вибрали організаційно-правову форму господарювання «фізична особа – підприємець» (ФОП) (рис. 2).

Водночас кількість суб'єктів малого підприємництва – ФОП аналогічно до усього загалу СМП також зазнала скорочення за 10 років на 13,53%. У 2019 р. загальна кількість фізичних осіб – підприємців – суб'єктів малого підприємництва в Україні становила 1 560 650 осіб (цей показник відповідає 80,4% усіх суб'єктів підприємницької діяльності), у т. ч.

1 550 633 ФОП були представлені суб'єктами мікропідприємництва, що відповідає 99,36% усіх СМП – ФОП та 79,86% загальної кількості СМП.

Реакцією на виклики зовнішнього середовища є адаптаційні процеси, пов'язані з вибором виду економічної діяльності, що спричинили викривлення структури національних суб'єктів малого підприємництва.

У структурі суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності станом на 2019 р. 43% належить оптовій та роздрібній торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; 11% – інформації та телекомунікаціям; 7% – професійній, науковій і технічній діяльності; по 6% – промисловості та наданню інших видів послуг (рис. 3). Решта видів економічної діяльності не перевищує 5% у загальній структурі суб'єктів малого підприємництва.

Представлена вище структура повною мірою характеризує популярність окремих видів економічної діяльності

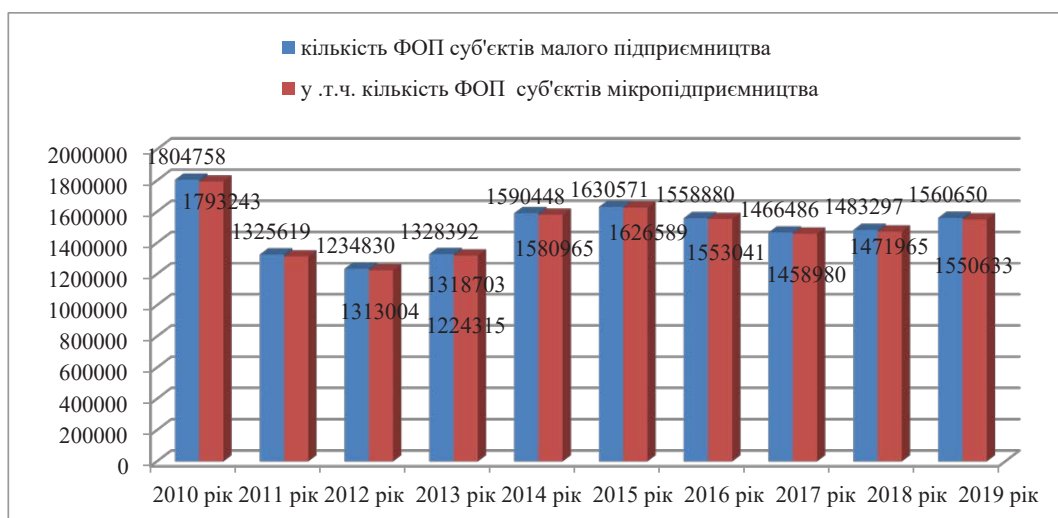

Рис. 2. Кількість фізичних осіб – підприємців – суб'єктів малого та мікропідприємництва в Україні у 2010–2019 рр., одиниць

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Рис. 3. Структура суб'єктів малого підприємництва в Україні за видами економічної діяльності у 2019 р., одиниць, %

Джерело: розроблено автором на основі [1]

серед суб'єктів малого підприємництва, проте не відповідає стратегічним пріоритетам держави, які охоплюють такі види економічної діяльності, як: сільське, лісове та рибне господарство; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; промисловість; професійна, наукова та технічна діяльність; транспорт, складське господарство та кур'єрська діяльність. Чинну структуру суб'єктів малого підприємництва можна вважати незадовільною з погляду державних інтересів, і водночас вона віддзеркалює тенденції, притаманні малому підприємству в більшості країн світу та сформовані під впливом адаптаційних процесів.

Структура суб'єктів мікропідприємництва за видами економічної діяльності є наближеною до структури суб'єктів малого підприємництва, урахувавши той факт, що суб'єкти мікропідприємництва становлять 96,93% усіх СМП, представляючи водночас 96% усіх суб'єктів підприємництва (рис. 4).

Роздрібна та оптова торгівля є переважачим видом економічної діяльності не лише у структурі СМП та суб'єктів мікропідприємництва, а й у структурі СМП – ФОП. Чисельність зайнятих працівників у роздрібній та оптовій торгівлі у 2019 р. становила 732 571 особу, що відповідало 47% загальної кількості ФОП – СМП (рис. 5).

2) *Адаптація малого підприємництва до господарювання в умовах фінансової кризи.* Така адаптація, як правило, є радикальною, антикризовою та терміною. Об'єктивною необхідністю адаптації суб'єктів малого підприємництва до фінансової кризи та запобігання їх банкрутству є скорочення чисельності найманих працівників, зниження рівня заробітної плати, збереження штату працівників шляхом надання їм неоплачуваних відпусток. Фінансова криза продукує реалізацію СМП антисоціальних заходів та зниження стандартів життя населення. Водночас у період фінансової кризи уряди

країн рідше вдаються до адаптаційних заходів щодо суб'єктів малого підприємництва внаслідок дефіциту державного бюджету та необхідності охоплення заходами більшої частини суб'єктів підприємництва.

3) *Адаптація малого підприємництва до господарювання в умовах пандемії.* Альтернативні варіанти адаптаційних заходів СМП: відмова від залучення сторонніх фахівців (наприклад, від зовнішніх консультантів); проведення переговорів із постачальниками та фіксація боргів у межах товарних кредитів; залучення додаткових партій товарів за окремими кредитними лімітами; формування запасів; переведення більшості працівників на дистанційну роботу; ініціація надання відпусток; підтримання постійного зв'язку з кредиторами; акумулювання коштів на виплату заробітної плати; зниження заробітної плати топ-менеджерам (орієнтовно на 50%); розроблення та дотримання чітких санітарних норм роботи в умовах пандемії та карантину; зміщення пріоритетів збутової системи в бік онлайн-продаж; формування системи кур'єрської доставки товарів тощо. Адаптаційні заходи державних інституцій: надання допомоги роботодавцям із часткового безробіття; надання фінансової допомоги; зниження податкового тиску, забезпечення податкових преференцій; запровадження мораторію на проведення податкових перевірок СМП; запровадження мораторію на здійснення заходів державного нагляду; відтермінування сплати окремих видів податків (податку на землю, податку на нерухомість тощо). (Наприклад, під час карантину Німеччина скерувала 37% ВВП на фінансування масштабних програм економічної підтримки суб'єктів підприємництва. Скасовано оподаткування прибутку для фізичних осіб та підприємців до кінця 2020 р. Суб'єктам мікропідприємництва надано право подати заяву на отримання фінансової допомоги у розмірі 9–15 тис євро

Рис. 4. Структура суб'єктів мікропідприємництва в Україні за видами економічної діяльності у 2019 р., одиниць, %

Джерело: розроблено автором на основі [1]

впродовж трьох місяців. На виплату прямих субсидій ФОП та суб'єктам мікропідприємництва буде надано 10 млрд євро. Також ужито заходи щодо пільгових умов отримання кредитів та оформлення короткострокових трудових договорів. [6])

Слід зауважити, що адаптаційні домінанти розвитку малого підприємництва розглянуто як із погляду суб'єкта малого підприємництва, так і з погляду державної регуляторної політики.

Під впливом чинників зовнішнього середовища та адаптації до них у суб'єкта підприємництва виникає прагнення досягти ідеальних параметрів стану сис-

теми. У такому разі відбувається адаптація еталонного зразка (бажаного стану системи) до умов зовнішнього середовища, в якому функціонує суб'єкт підприємництва. Із метою досягнення бажаного стану системи формується програма адаптаційних заходів. Таку адаптацію можна назвати еталонною. Прикладами еталонної адаптації є варіанти застосування передового міжнародного досвіду розвитку малого підприємництва, зокрема у тій його частині, що стосується нормативно-правового забезпечення, надання фінансово-кредитних послуг, здійснення «економічного прориву», фасилітації тощо.

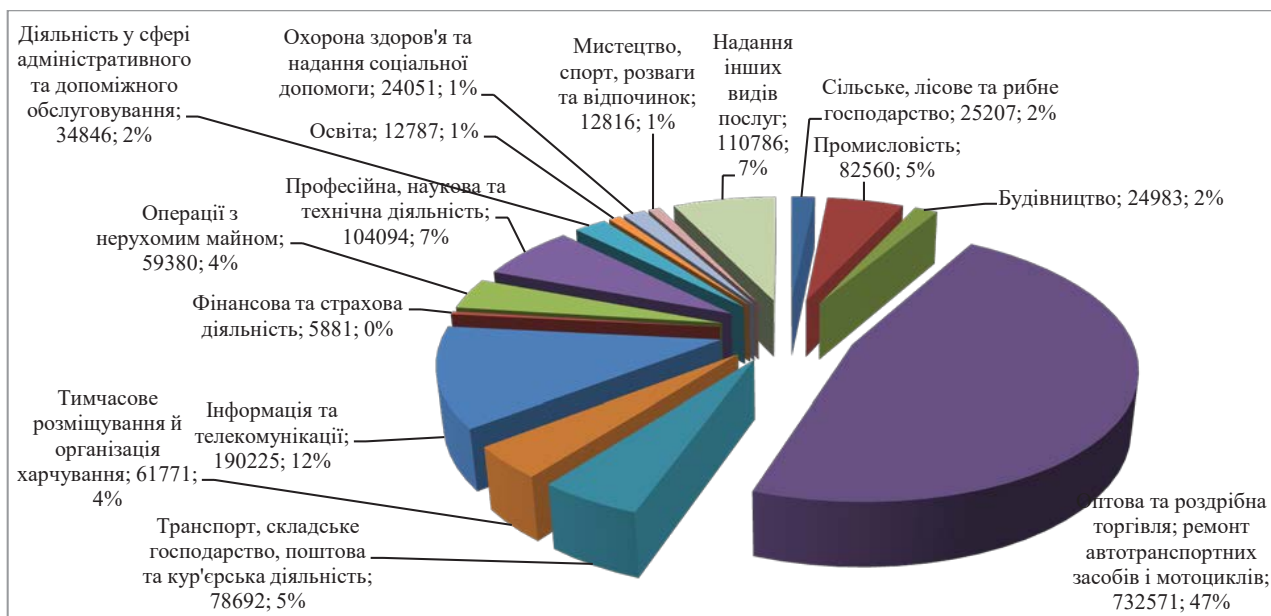

Рис. 5. Структура суб'єктів малого підприємництва фізичних осіб – підприємців за видами економічної діяльності в Україні у 2019 р., одиниць, %

Джерело: розроблено автором на основі [1]

1) *Адаптація нормативно-правового забезпечення розвитку малого підприємництва до норм, стандартів та вимог Європейського Союзу* [7].

Адаптація національного нормативно-правового забезпечення до норм і стандартів міжнародного права, зокрема до стандартів ЄС, здійснюється шляхом удосконалення національного законодавства, укладання або приєднання до міжнародних договорів. Адаптація законодавства є складником інтеграційних процесів, а також передумовою гармонізації національного законодавства. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС вимагає урахування структури європейського законодавства, до складу якої входять: Угода про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі 1951 р., Угода про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р., Угода про заснування Європейського Співтовариства з атомної енергії 1957 р.; директиви, положення та нормативні правові акти, що ухвалюються компетентними органами ЄС; міжнародні угоди ЄС; рішення суду ЄС [8].

2) *Адаптація міжнародного досвіду з кредитування малого підприємництва до особливостей національної економіки*. Адаптації, в першу чергу, потребує процес розроблення та впровадження програм мікрокредитування на рівні регіонів. Банківська система в Україні характеризується обмеженим асортиментом кредитних послуг. Пропозицію послуг мікрокредитування можна збільшити шляхом взаємодії банків та небанківських фінансово-кредитних установ. Така кооперація є привабливою для банків унаслідок низького рівня витрат на створення інфраструктури для фінансових операцій та невисокого ступеня репутаційного ризику [9]. Перспективним є розвиток експрес-кредитування, що стрімко розвивається в країнах ЄС, зокрема у Чехії. Під час адаптації досвіду експрес-кредитування до українських фінансово-кредитних установ варто враховувати можливість накопичення ними кредитних історій позичальників. Зважаючи на досвід європейських країн, безумовно, необхідною є адаптація спеціальних методів забезпечення погашення кредитів (використання кредиторами негативних санкцій замість застави, тобто гарантії погашення кредиту надає соціальне середовище).

3) *Адаптація міжнародного досвіду «економічного прориву» за рахунок суб'єктів малого підприємництва провідних країн світу*. Зокрема, вбачається доцільною адаптація досвіду здійснення «економічного прориву» тих країн, де основною рушійною силою були суб'єкти малого підприємництва. Вивчення досвіду «економічного прориву» Китаю, Індії та Японії дало змогу дійти висновку, що повною мірою використати їхній досвід в Україні неможливо внаслідок істотних відмінностей культури, традицій, менталітету тощо. З-поміж зазначених країн непридатним для застосування в Україні є досвід Японії та Індії. На користь застосування досвіду Китаю у вітчизняній практиці говорить низка спільних рис, притаманних обома країнам, передусім значна частка аграрного складника в економіці та переважання у структурі суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Основними складниками, що створять умови для «економічного прориву» української економіки, на нашу думку, є:

– Розширення та удосконалення програм державної фінансово-кредитної підтримки підприємництва у пріоритетних для України секторах економіки, передусім у сільському господарстві. Збільшення обсягів державного фінансування в межах заявлених програм.

– Збільшення обсягів інвестицій у проведення досліджень для потреб агросектору.

– Забезпечення цільового адресного фінансування в рамках програм державної підтримки суб'єктів підприємництва, удосконалення системи моніторингу та контролю над цільовим використанням коштів.

– Запровадження податкових преференцій для суб'єктів підприємництва, які здійснюють господарську діяльність у стратегічно важливих для України секторах економіки, а також для тих, що працює у сільській місцевості. Надання податкових канікул новоствореним СМП протягом першого року їх існування незалежно від виду економічної діяльності. Зниження загального рівня податкового навантаження на суб'єктів підприємництва, в першу чергу, за рахунок зниження ставки податку на прибуток. Зниження рівня оподаткування суб'єктів підприємництва, що мають приріст кількості новостворених робочих місць у кожному звітному періоді.

– Запровадження субсидій на отримання ліцензій та патентів для СМП.

– Удосконалення нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності, зокрема законодавчих актів, що стосуються СМП.

– Дольова участь держави у страхуванні ризиків суб'єктів підприємництва від можливих збитків у процесі здійснення ними господарської діяльності.

– Подальше спрощення умов ведення господарської діяльності суб'єктів підприємництва, що передбачає: спрощення процедури державної реєстрації; спрощення доступу суб'єктів підприємництва до фінансово-кредитних ресурсів; зменшення кількості дозволів для започаткування та здійснення підприємницької діяльності; спрощення процесу здійснення експортно-імпорتنних операцій, зокрема скорочення тривалості, зменшення кількості та зниження рівня складності митних процедур, пов'язаних з оформленням вантажів та перетином ними державного кордону, удосконалення процедури здійснення міжнародних платежів; запровадження мораторію на проведення перевірок суб'єктів підприємництва на етапі започаткування та становлення господарської діяльності, зменшення кількості державних інституцій, що виконують функцію контролю над здійсненням господарської діяльності суб'єктами підприємництва.

– Залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання державних замовлень.

– Розроблення та запровадження національної програми фасилітації розвитку національного малого підприємництва.

4) *Адаптація міжнародного досвіду фасилітації розвитку малого підприємництва до українських реалій* [10]. Адаптацію досвіду фасилітації розвитку малого підприємництва слід проводити з урахуванням національних особливостей країни його застосування, наявності спільних рис у культурі, традиціях, менталітеті, а також ролі та місця малого підприємництва у структурі економіки. Процесу адаптації досвіду фасилітації повинна передувати порівняльна оцінка ефективності реалізованих фасилітаційних заходів, яка дасть змогу визначити їх пріоритетність та доцільність запровадження стосовно національних суб'єктів малого підприємництва.

Висновки з проведеного дослідження. Діагностика наукових підходів до визначення поняття «адаптація» дала змогу виділити такі види адаптації, як ситуативна та еталонна. Під ситуативною адаптацією слід розуміти

процес набуття змін суб'єктами малого підприємництва, які дають їм змогу краще функціонувати в умовах, що склалися, досягати економічної безпеки та запобігати банкрутству. Адаптація еталонного зразка (бажаного стану системи) до умов зовнішнього середовища, в якому функціонує суб'єкт малого підприємництва, полягає у прагненні досягти ідеальних параметрів стану системи. Адаптаційними домінантами розвитку національного малого підприємництва в розрізі ситуативної адаптації є: адаптація до умов нестабільного зовнішнього середовища та до господарювання в умовах кризи

(фінансової, епідеміологічної тощо). Адаптаційними домінантами розвитку національного малого підприємництва в межах еталонної адаптації визначено: адаптацію нормативно-правового забезпечення до норм, стандартів та вимог ЄС; адаптацію міжнародного досвіду з кредитування малого підприємництва до особливостей національної економіки; адаптацію міжнародного досвіду «економічного прориву» за рахунок суб'єктів малого підприємництва провідних країн світу; адаптацію світової практики фасилітації розвитку малого підприємництва до українських реалій.

Список використаних джерел:

1. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Kim Y. (2005). Gudykunst W. Adapting to a New Culture: An Integrative Communication Theory. Theorizing about Intercultural Communication. Thousand Oaks – California: SAGE Publications. P. 375–400.
3. Арефьева О., Арефьев С., Мяких І. Теоретичне підґрунтя формування адаптивного управління змінами потенціалу підприємства. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Економіка»*. 2018. Вип. 5(10). URL: <http://am.eor.in.ua/index.php/>
4. Чиженкова Е.В. Формирование экономического механизма адаптации хозяйствующего субъекта к рыночной среде : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01 «Экономическая теория». Москва, 2006. 24 с.
5. Грінченко Р.В. Економіка підприємства та просторово-кластерний бізнес. *Економічний простір*. 2017. № 123. С. 144–154.
6. Еро О. Як врятувати малий бізнес в умовах карантину? URL: <https://delo.ua/opinions/jak-vrjatuвати-malij-biznes-v-umovah-karantinu-367890/>
7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Перелік актів законодавства України та acquis Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації, чинний документ № 1629⁶-IV у поточній редакції від 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629%D0%B1-15>
8. Прилипчук О.В. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Державне будівництво*. 2015. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_1_28
9. Труш І.Є. Міжнародний досвід з кредитування малого підприємництва та його адаптація до особливостей національної економіки. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2013. № 4. С. 104–107.
10. Лукашова Л.В. Мале підприємництво: методологія та практика фасилітації розвитку : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 448 с.

References:

1. Site of State Statistics Service of Ukraine (2021). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 10 March 2021). (in Ukrainian)
2. Kim, Y. (2005). Gudykunst, W. (ed.). Adapting to a New Culture: An Integrative Communication Theory. Theorizing about Intercultural Communication. Thousand Oaks – California: SAGE Publications, pp. 375–400. (in English)
3. Arefieva O., Arefiev S., Miahkykh, I. (2018). Teoretychne pidgruntia formuvannia adaptivnoho upravlinnia zmi-namy potentsialu pidpryemstva [Theoretical basis for the formation of adaptive management of changes in the potential of the enterprise]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Adaptivne upravlinnia: teoriia i praktyka. Serii «Ekononika»*, 5(10). Retrieved from: <http://am.eor.in.ua/index.php/> (accessed 5 March 2021). (in Ukrainian)
4. Chyzenkova, E.V. (2006). Formuvannia ekonomichnoho mekhanyzmu adaptatsii hospodariuuchoho subiekta do rynkovoho seredovysheha [Formation of the economic mechanism of adaptation of the economic entity to the market environment]: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.00.01 «Ekononichna teoriia». Moscow, 24 p. (in Russian)
5. Hrinchenko, R.V. (2017). Ekonomika pidpryemstva ta prostоровo-klasternyi biznes [Enterprise economics and spatial cluster business]. *Ekononichniy prostir*, 123, 144–154. (in Ukrainian)
6. Ero O. Yak vriatuvaty maliy biznes v umovakh karantynu? Retrieved from: <https://delo.ua/opinions/jak-vrjatuвати-malij-biznes-v-umovah-karantinu-367890/> (accessed 25 June 2020). (in Ukrainian)
7. Pro Zahalnodержavnu prohramu adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu. Perelik aktiv zakonodavstva Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu u priorytetnykh sferakh adaptatsii [About the National program of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. List of acts of legislation of Ukraine and the European Union in priority areas of adaptation] № 1629⁶-IV vid. 04.11.2018 p. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629%D0%B1-15> (accessed 12 September 2020). (in Ukrainian)
8. Prylypchuk, O.V. (2015). Problemy adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva YeS [Problems of adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation]. *Derzhavne budivnytstvo*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2015_1_28 (accessed 10 September 2020). (in Ukrainian)
9. Trush, I.Ye. (2013). Mizhnarodnyi dosvid z kredyтуvannia maloho pidpryemnytstva ta yoho adaptatsiia do osoblyvostei natsionalnoi ekonomiky [International experience in small business lending and its adaptation to the peculiarities of the national economy]. *Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpryemnytstvo*, 4, 104–107.
10. Lukashova, L. (2019). Male pidpryemnytstvo: metodologiya ta praktyka fasylitatsiyi rozvytku: monografiya [Small business: methodology and practice of development facilitation: monograph]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)

УДК 658.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.10>

Луценко І.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДЕТЕРМІНАНТИ VUCA-СВІТУ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ТА НАДІЙНОСТІ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАВОК В УМОВАХ COVID-19

У статті досліджено невизначеність як невід'ємний складник існування ланцюгів поставок у VUCA-світі, охарактеризовано чинники невизначеності, що впливають на ланцюги поставок. Визначено, що для ефективного управління важливо розрізняти види невизначеності: незнання, невідомість та ризик, розглянуто їх сутність та особливості прояву в ланцюгах поставок. Доведено, що у разі пандемічних викликів рівні загроз та ризиків ускладнюються та зростають додатково, що робить процес прийняття адекватних управлінських рішень складним і може призвести до негативних наслідків функціонування ланцюгів поставок. Із метою знаходження шляхів підвищення рівня надійності та стійкості ланцюгів поставок у складних умовах пандемії встановлено елементи стійкості, запропоновано оцінку надійності ланцюгів поставок розглядати через показник імовірності «відмови» системи в межах різних складників інфраструктури ланцюгів поставок та триєдності потокових процесів.

Ключові слова: невизначеність, стійкість, надійність, ланцюги поставок, ризик, імовірність, незнання, невідомість.

DETERMINANTS OF VUCA-WORLD IN THE FORMATION OF STABILITY AND RELIABILITY OF SUPPLY CHAINS UNDER COVID-19

Lutsenko Iryna

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

The article examines uncertainty as an integral part of the existence of supply chain in the VUCA-world, describes the uncertainties that affect supply chain. It is determined that for effective management it is important to distinguish between types of uncertainty: ignorance, uncertainty and risk, their essence and features of manifestation are considered. In the case of pandemic challenges, the levels of threats and risks become more complicated and increase, which makes the process of making adequate management decisions difficult, can lead to negative consequences of the functioning of supply chain. Uncertainty factors that need to be constantly taken into account in ensuring the viability and efficiency of supply chain are analyzed. In addition, the factors that can significantly affect the number of "failures" in the system – force majeure, natural disasters, political, financial crises, terrorism, piracy, various emergencies. It is established that the effectiveness of management decisions to increase the stability of supply chain will depend on activities to minimize the impact of subjectivity and objectivity of uncertainty of both internal and external environment, types of uncertainty and system elements that will shape the reliability and stability of supply chains. Under such conditions, managers will be able to make decisions that will maintain the required level of flexibility and adaptability of the system. In order to find ways to increase the level of reliability and stability of supply chains in difficult pandemic conditions, elements of stability are established, it is proposed to consider the reliability of supply chain through the probability of "failure" of the system within different components of supply chain infrastructure and flow processes. To meet the requirements of VUCA-world supply chain needs to use innovative approaches, diversity, build transparent information flows through trust throughout the supply chain, build an effective corporate culture that will include emotional resilience to constant challenges, social responsibility, continuous training and retraining, courage in making non-standard decisions.

Keywords: uncertainty, stability, reliability, supply chains, risk, probability, ignorance, uncertainty.

Постановка проблеми. Функціонування ланцюгів поставок відбувається в умовах невизначеності, які спричинені як внутрішніми чинниками, так і факторами VUCA-світу.

В умовах COVID-19 ще більше загострюється проблема ефективного функціонування ланцюгів поставок через складність забезпечення їх стійкості та надійності. У зв'язку із цим виникає потреба знаходження адекватних управлінських рішень, які дадуть змогу мінімізувати рівень впливу невизначеності й утримати достатній рівень стійкості та надійності ланцюгів поставок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти невизначеності середовища функціонування ланцюгів поставок є ключовим питанням і широко досліджуються у зарубіжній економічній літературі такими вченими, як: Д. Бауерсокс [4], Д.Л. Вордлоу, Д.Ф. Вуд, Дж. Гатторна [5], Дж. Кох, Д. Ламберт, Р. Майер, П.Р. Мерфі, Д. Сток, Ф. Штраубе, Д.А. Іванов, Л.Б. Миротин, В.І. Сергеев досліджували ланцюги поставок із погляду розроблення методологічних підходів до визначення й управління їх стійкістю та надійністю. Український дослідник Є.В. Крикавський приділяє значну увагу компліментарності стратегіч-

ного управління ланцюгами поставок [6]. Л.І. Донець [7] та Г.Л. Вербицькою [8] було досліджено інструментарій управління економічною стійкістю підприємств з урахуванням ризику. При цьому, незважаючи на значну кількість досліджень у межах визначеної наукової проблематики, невирішеним залишається питання впливу невизначеності, яка спричинена не лише внутрішніми чинниками системи ланцюгів поставок, а й складним VUCA-світом на рівень надійності та стійкості ланцюгів поставок в умовах пандемії COVID-19.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення видів та особливостей невизначеності функціонування ланцюгів поставок у VUCA-світі, формулювання основних напрямів підвищення надійності та стійкості ланцюгів поставок в умовах пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пандемія коронавірусу призвела до зростання рівня невизначеності та її впливу на економічний розвиток світу. Уряди країн знову, як і в 2008–2009 рр., втручаються в грошово-кредитну та фіскальну політику з метою протидії спаду та надання тимчасової підтримки бізнесу та домогосподарствам, хоча, навіть за оптимістичними оцінками, це зможе тільки у незначній частині (до 20–30%) покрити постійні витрати (переважно орендні платежі). Обмеження на переміщення, закриті кордони, соціальна дистанція призвели до фактичного знищення туристичної галузі, різкого зменшення кількості авіаційних пасажирських перевезень (за підрахунками Міжнародної асоціації повітряного транспорту у червні 2020 р. кількість міжнародних перевезень знизилася на 91,9%, а за результатами 2020 р. – у середньому на 66,7%), суттєво постраждали заклади культури (цирк Дю Солей уже повідомив про банкрутство), харчування, закрита частина виробничих підприємств, масово згортаються інвестиційно-інноваційні проекти в більшості секторів по всьому світу. Ситуація для нашої країни загострюється ще й військовим конфліктом, який триває вже сьомий рік і тільки за офіційними даними, з бюджету країни на нього витрачається близько 5% ВВП. І хоча у 2021 р. очікується відновлення обсягів світової торгівлі (після стрімкого падіння у 2020 р. у вартісних обсягах на 3%, до 18,89 трлн дол. США, а у фізичних – на 0,1%), результати значною мірою залежатимуть від тривалості спалаху та ефективності заходів, які будуть здійснені урядами країн. Держави, суспільства й економіки мають працювати в одному напрямі, злагоджено, системно і на перспективу, враховуючи нові тренди, які з'явилися протягом 2019–2020 рр. [1].

В умовах COVID-19 ще більше загострюється класична проблема для ланцюгів поставок – проблема невизначеності, яка повністю підпадає під сучасні тренди VUCA-світу. VUCA-світ характеризується хаосом, турбулентністю і мінливим бізнес-середовищем, цей термін перейшов у соціально-економічну площину з військової практики, де визначав складний і неоднозначний багатосторонній світ, в якому доводиться діяти військовим. VUCA – це акронім, утворений початковими буквами слів Volatility (мінливість), Uncertainty (невизначеність), Complexity (складність), Ambiguity (багатозначність).

Елементи VUCA-світу можна розкрити так [2; 3]:

– Volatility (мінливість, нестабільність, нестійкість, волатильність) – ситуація змінюється швидко і

хаотично (на основі даних змін не можна передбачати майбутню ситуацію або планувати дії);

– Uncertainty (невизначеність) – відсутність передбачуваності, обізнаності та розуміння проблем і подій, майбутнє є вкрай непередбачуваним через неможливість/обмеженість використати попередній досвід, «вузьке місце», де трапляються основні руйнівні зміни;

– Complexity (складність) – «місце», де безліч складних для розуміння фактів, причин і чинників складаються в проблеми через змішування питань у хаос, плутанину, безлад, що оточує організацію;

– Ambiguity (багатозначність) – непорозуміння, некоректні сприйняття та багатозначність розуміння проблеми (факторів, причин, наслідків тощо), змішування значень, «місце», де складно надати конкретну відповідь на запитання «хто, що, де, коли, як і чому».

Припущення щодо сутності VUCA-світу впливає з нездатності людей правильно інтерпретувати, розуміти «відомі невідомі», «невідомі, що пізнаються» та «незбагненні невідомі».

Можна помітити, що основний складник у VUCA-світі – невизначеність. Із погляду функціонування ланцюгів поставок невизначеність також є однією з основних проблем.

Невизначеність трактується як недетермінованість, неоднозначність, неповнота, нечіткість, непередбачуваність тощо. Незважаючи на те що полісемічне поняття невизначеності достатньо добре вивчено, сьогодні й досі немає достатньо ефективних методів, моделей та інструментів підвищення надійності роботи ланцюгів поставок. Невизначеність існує незалежно від нас або нашого розуміння її суті, чинників, наслідків, вона є загальносистемним явищем. Невизначеність можна класифікувати так:

– невизначеність, передумовою якої є умисне або неумисне викривлення інформації індивідом (працівником);

– інституційна невизначеність – зумовлена стереотипним сприйняттям інформації, тобто вона формується на основі системи, яка підтримується діяльністю суспільних інститутів і може суттєво впливати на процес діяльності ланцюгів поставок;

– технологічна – формується на основі фізичної неспроможності отримати, проаналізувати та використати з метою прийняття управлінських рішень усієї наявної у середовищі інформації;

– організаційна – виникає в результаті невідповідності часу сприйняття, опрацювання і передачі інформації всередині ланцюгів поставок та тривалості терміну, протягом якого вона зберігає свою актуальність для прийняття адекватних управлінських рішень [4; 5].

На ланцюги поставок впливають усі перераховані види невизначеності середовища. Для ефективного управління важливо розрізняти види невизначеності: незнання, невідомість та ризик.

Так, незнання може бути викликано відсутністю будь-якої інформації для формування ланцюгів поставок. За можливості передбачити виникнення тих чи інших подій, але відсутності перспективи дати їм імовірнісну оцінку йдеться про невідомість. Якщо ж можна передбачити ймовірність настання того чи іншого результату, то в такій ситуації з'являється дефініція ризику [5].

Фактори невизначеності повинні постійно враховуватися під час забезпечення життєдіяльності та

ефективності діяльності ланцюгів поставок. Існують чотири основні групи джерел невизначеності:

1) чинники, безпосередньо пов'язані з об'єктом, з яким взаємодіє довілля, і суб'єктом (суб'єктами), що володіє власними знаннями, наприклад базою знань;

2) чинники, пов'язані з навколишнім середовищем (невизначеність впливу середовища на «занурені» в неї об'єкти);

3) чинники, викликані невизначеністю мислення і знань людини (суб'єктивна або персоналістична невизначеність, що виявляється під час взаємодії людини і навколишнього середовища);

4) чинники, викликані невизначеністю, суперечливими накопиченими знаннями [4; 5].

Функціонування ланцюгів поставок відбувається в умовах дії всіх видів невизначеності. Це ускладнює процес ідентифікації та формування відповіді на ці невизначеності. На ланцюги поставок як із середини, так і зовні постійно впливають виклики, ризики, загрози та небезпеки [6].

Невизначеність є загальносистемною властивістю, а ризик – подієвим явищем, який викликаний саме невизначеністю системи. Можна аксіоматично стверджувати, що виникнення ризику провокується саме невизначеністю. Суб'єктивність і об'єктивність сприйняття ризику в ланцюгах поставок буде суттєво впливати на рівень стійкості та надійності ланцюгів поставок.

Стійкість ланцюгів поставок виражатиметься через можливість системи повертатися в початковий (або бажаний) стан після порушень.

Якщо рівень стійкості системи є достатнім, то можна говорити про:

- спрямованість системи на інноваційність;
- визнання, що перебої є невід'ємною частиною процесу функціонування ланцюгів поставок;
- передбачення здатності системи до пристосування до обставин, що постійно змінюються.

Стійкість ланцюгів поставок складається з таких елементів:

- (ре-) інжиніринг (supply chain (re-)engineering);
- співробітництво (collaboration);
- обізнаність про ризики (risk awareness);
- динамічність (agility);
- адаптивність (adaptability);
- вирівнювання (alignment);
- доступність для огляду (visibility);
- швидкість (velocity);
- робастність (robustness);
- гнучкість (flexibility);
- резервування (redundancy);
- довіра (trust);
- інтеграція (integration);
- координація (coordination);
- обмін інформацією (information sharing);
- управління ризиками (risk management);
- управління знаннями (knowledge management) [7; 8].

Стійкість ланцюгів поставок як системна характеристика буде завжди визначатися і залежати від надійності ланцюгів поставок.

Під надійністю ланцюгів поставок будемо розуміти властивість системи зберігати у часі у встановлених межах значення всіх параметрів, які характеризують можливість виконання необхідних функцій у визначених режимах і умовах використання. Незважаючи на

складність системи ланцюгів поставок, яка має самостійке функціональне призначення, поєднує декілька взаємодіючих підсистем, постійно набуває нові властивості, які не тотожні властивостям підсистем, оцінити надійність можна за показником «відмови» системи. Модель імовірності безвідмовної роботи визначається за формулою $R=e^{-\lambda t}$ (де t – час роботи обладнання; λ – інтенсивність потоку відмов) [7, с. 150]. Ураховуючи складність логістичної інфраструктури ланцюгів поставок, необхідно ймовірність «відмови» розглядати в межах різних складників інфраструктури:

– технічної інфраструктури (транспорт, споруди, обладнання тощо);

– інституціональної інфраструктури (банки, митниця, державні органи, які задіяні в обслуговуванні процесу товароруку: сертифікація, ліцензування, видача дозволів тощо);

– соціальна інфраструктура (персонал).

Триєдність поточкових процесів, що пересуваються ланцюгами поставок (матеріальний, інформаційний, фінансовий потоки) і використовують усі перераховані вище інфраструктури, викликає додаткову складність під час визначення надійності системи. Наприклад, відмова по матеріальному потоку в технічній інфраструктурі може бути за технічними характеристиками товару, кількісно-часовими характеристиками замовлення, потужністю обладнання, складу, вантажопід'ємністю автомобіля тощо. В інформаційній інфраструктурі відмова по матеріальному потоку може відобразитися у неправильно занесеній інформації в програмне забезпечення або помилці в документообігу, неточності управлінського обліку, у фінансовій інфраструктурі відмови по матеріальному потоку можуть бути пов'язані з кредитуванням споживачів, неповерненням товарного кредиту, помилками у ціноутворенні, штрафами за невиконання умов поставки тощо.

Додатково слід виділити чинники, які суттєво можуть вплинути на кількість «відмов» у системі: форс-мажорні обставини, природні катаклізми, політичні, фінансові кризи, тероризм, піратство, різні надзвичайні обставини («незбагненні невідомі»).

Після аналізу чинників, які спричиняють «відмови» системи ланцюгів поставок, можна визначити основні шляхи підвищення рівня надійності ланцюгів поставок: створення додаткових буферів у ланцюгах поставок, перенесення ризику протягом усього ланцюга поставок.

Проаналізувавши минулорічні зміни у світовій економіці, можна впевнено констатувати, що найбільше їх відбувалося і відбувається у моделях споживання і поставок, тобто це питання виключно концентрується в ланцюгах поставок. Для відповіді на вимоги VUCA-світу ланцюгам поставок необхідно використовувати інноваційні підходи, багатоваріантність, будувати прозорі інформаційні потоки через довіру протягом усього ланцюга поставок, вибудовувати ефективну корпоративну культуру, яка включатиме емоційну стійкість перед постійними викликами, соціальну відповідальність, постійне навчання та підвищення кваліфікації, сміливість у прийнятті нестандартних рішень щодо управління невідомістю.

Останні 5–10 років спостерігалось постійне прагнення ланцюгів поставок до мінімізації як запасів, так і загальних витрат, бажання запропонувати ринку найдешевшу продукцію. Зменшенню невідомості, яка

породжується не тільки в середині ланцюга поставок, а й привноситься VUCA-світом, сприятиме підвищення надійності та стійкості ланцюгів поставок через такі елементи, як динамічність, адаптивність, вирівнювання, гнучкість.

Гнучкі ланцюги поставок швидко реагують на зміни ринкового попиту, мають більшу можливість задовольняти потреби клієнтів, зменшують кількість «відмов» системи за рахунок створення буферних зон у ланцюгах поставок, більше націлені на підвищення точності планування і сценарного управління. Так, наприклад, у Франції та Італії в період розповсюдження коронавірусної інфекції модна індустрія продемонструвала надзвичайно високий рівень гнучкості та адаптивності своїх ланцюгів поставок. Giorgio Armani, Gucci і Prada оперативно перебудували свої виробничі процеси під виробництво медичних і гігієнічних виробів, виробництво захисних комбінезонів, Burberry почала випускати захисні маски і халати. Виробник французької елітної парфумерії LVMH протягом 72 годин після звернення уряду Франції до бізнесу налагодив виробництво дезінфікуючих засобів.

Швидка переорієнтація цих виробництв була зумовлена гнучкістю ланцюгів поставок, яка забезпе-

чила стійкість і надійність у складних умовах і дала змогу здійснити переналадження обладнання у надзвичайно короткі терміни, швидкий пошук постачальників сировини, дизайн, розроблення продукції, її продаж та соціальну відповідальність.

Висновки з проведеного дослідження. Підприємства, які сьогодні інвестують в адаптивність і гнучкість ланцюгів поставок, забезпечуючи їм стійкість і надійність, у середньому скорочують цикл виробництва кінцевого продукту на 40–60%, швидкість відклику на потреби ринку і кінцевих споживачів дає змогу збільшити обсяги виробництва в середньому на 15–25%, що досягається за рахунок оптимізації всіх бізнес-процесів. Ключовий аспект під час формування стійких і надійних ланцюгів поставок полягає в оперативному характері реакції на невідомість внутрішнього і зовнішнього середовища. Сьогодні головна увага ланцюгів поставок має бути зосереджена на невизначеності умов середовища функціонування ланцюгів поставок у VUCA-світі, безперервному аналізі існуючого стану, коротких циклах планування, використанні методів оцінки ймовірнісних «відмов» системи і на цій основі забезпеченні миттєвості реакції щодо управління надійністю ланцюга поставок.

Список використаних джерел:

1. Логистические тренды 2020–2021 года: влияние пандемии COVID-19 на перевозки. URL: <https://www.retail.ru/articles/logisticheskie-trendy-2020-2021-goda-vliyanie-pandemii-covid-19-na-perevozki> (дата звернення: 09.03.2021).
2. Горобець Т. Час VUCA: до чого готуватися компаніям в епоху змін. URL: <https://www.slideshare.net/TeamCareerForum/vuca-67983689> (дата звернення: 09.03.2021).
3. What VUCA Really Means for You. URL: <https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means> (дата звернення: 09.03.2021).
4. Бауэрсокс Д.Дж., Клосс Д.Дж. Логистика: Интегрированная цепь поставок / пер. с англ. Москва : Олимп-бизнес, 2013. 640 с.
5. Управление цепями поставок: справочник издательства Gower / под ред. Дж. Гатторны, Р. Огулина, М. Рейнольдса ; пер. с 5-го англ. изд. Москва : ИНФРА-М, 2010. 670 с.
6. Крикавський Є.В., Похильченко О.М., Фертч М.І. Логістика та управління ланцюгами поставок : навчальний посібник. Львів : Львівська політехніка, 2017. 844 с.
7. Донець Л.І., Сергеева О.В. Науково-методичний інструментарій управління економічною стійкістю підприємства з урахуванням ризику. *Економічний Нобелівський вісник*. 2014. № 1(7). С. 148–154.
8. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком. *Фінанси України*. 2004. № 4. С. 34–40.

References:

1. Lohystycheskye trendy 2020–2021 hoda: vlyaniye pandemyy COVID-19 na perevozky [Logistics trends 2020–2021: the impact of the COVID-19 pandemic on transportation]. Available at: <https://www.retail.ru/articles/logisticheskie-trendy-2020-2021-goda-vliyanie-pandemii-covid-19-na-perevozki> (accessed 09 March 2021).
2. Horobets T. (2016). Chas VUCA: do choho hotuvatysya kompaniyam v epokhu zmin [VUCA Time: What Companies Should Prepare for in an Age of Change]. Available at: <https://www.slideshare.net/TeamCareerForum/vuca-67983689> (accessed 09 March 2021).
3. What VUCA Really Means for You. Available at: <https://hbr.org/2014/01/what-vuca-really-means> (accessed 09 March 2021).
4. Bawersox D., Closs D., Cooper B. (2013). Supply Chain Logistics Management. Moscow.
5. Upravlenie tsepami postavok: Spravochnik izdatelstva Gower [Supply Chain Management: A Publishing Directory] (2010). In J. Gattorna, R. Ogulin, M. Reynolds (Eds.). Moscow: INFRA-M.
6. Krykavsyu Ye.B., Pokhylchenko O.M., Fertsch M.I. (2017). Lohistyka ta upravlinnia lantsiuhamy postavok [Logistics and supply chain management]. Lviv: Publishing House of Lviv Polytechnic National University.
7. Donetsk L. I., Serheyeyeva, O. V. (2014). Scientific and methodological tools control the economic stability of the enterprise risk. *Ekonomicznyy nobelivskyy visnyk*, 1, 148–154.
8. Verbytska G. L. (2004). Managing economic risk. *Finansy Ukrainy*, 4, 34–40.

E-mail: lutsenkois0802@gmail.com

УДК 339.137

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.11>

Самойленко В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту, логістики та інновацій,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У ході дослідження розглянуто основні теоретичні підходи до визначення змісту поняття конкурентоспроможності підприємства, розкрито основні його сутнісні ознаки та охарактеризовано наукові погляди різних авторів стосовно розуміння процесу управління конкурентоспроможністю. Визначено основні організаційні характеристики здійснення процесу формування системи управління конкурентним статусом підприємства в сучасних економічних умовах. Наведено основні характеристики методичного забезпечення системи управління конкурентоспроможністю підприємства, за результатами аналізу економічної літератури обґрунтовано складники механізму управління конкурентоспроможністю, що дає змогу окреслити основні структурні елементи системи управління конкурентним статусом організації. Із метою вдосконалення методичних засад управління конкурентоспроможністю підприємства в сучасних економічних умовах запропоновано комплексний підхід до управління бізнес-процесами на основні системи збалансованих показників. Це дає змогу також використовувати даний підхід у побудові емпіричних моделей імітації бізнес-процесів організації, що є важливою умовою для їх оптимізації та, відповідно до цього, зростання рівня її конкурентного потенціалу.

Ключові слова: управління конкурентоспроможністю, механізм управління, процес, система.

MANAGEMENT COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE IN MODERN CONDITIONS

Samoilenko Viktoria

Kharkiv National S. Kuznets University of Economics

In the course of the study, the main theoretical approaches to the definition of the content of the concept of competitiveness of the enterprise were considered, its main features were revealed. The scientific opinions of different authors are also characterized to understand the process of managing the competitiveness. The basic organizational characteristics of the implementation of the process of forming a system of management of the competitive status of the enterprise in the modern economic conditions are determined. The main characteristics of the methodical support of the enterprise competitiveness management system are presented. According to the results of the analysis of economic literature, the components of the mechanism of competitiveness management are substantiated, which allows to outline the main structural elements of the system of management of the competitive status of the organization. In order to improve the methodical principles of enterprise competitiveness management in modern economic conditions, an integrated approach to managing business processes on the main systems of balanced indicators is proposed. It also allows us to use this approach in constructing empirical models for simulating business processes of the organization, which is an important condition for their optimization and, accordingly, increasing the level of its competitive potential. The relevance of the research topic is that the effective use of modern management tools gives the company the opportunity to be the first to respond in a timely manner to market changes, better than others to adapt to the negative factors of the macro environment. From this point of view, the company receives an information advantage that allows to increase the level of competitiveness in the market. Modern management tools allow you to regulate the direction of any department of the company. With regular receipt of the necessary data, the company can easily make adjustments to the activities and organization of its business processes. In this case, such a product (service) can bring additional value to the consumer, as their needs will be met. Thus, competitiveness management allows not only to minimize the risks and threats to the operation of the enterprise in a competitive environment, to constantly maintain a stable competitive position in the market. In modern conditions, we can identify a number of important trends that affect the process of forming the organizational support of the process of managing the competitiveness of the enterprise. First, we are talking about the changes that have taken place with consumers. They have become more careful in choosing a product. Quality plays an important role because it brings a certain value to the consumer. It should also be noted the unprecedented impact of globalization of information technology on the process of organizing management. Computerization allows you to improve the tools of analysis, product promotion. There is a large amount of research in the economic literature that examines the problems of competitiveness management. However, further development is needed to develop integrated approaches to improving the methodological foundations of competitiveness management in today's economic environment.

Keywords: competitiveness management, management mechanism, process, system.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що ефективне використання сучасних засобів менеджменту надає компанії можливість бути першою, вчасно реагувати на зміни ринку, краще за інших пристосовуватися до впливу негативних чинників макросередовища. Із цього погляду компанія отримує інформаційну перевагу, яка дає змогу підвищити рівень конкурентоспроможності на ринку. Сучасні засоби менеджменту дають змогу регулювати напрям діяльності будь-якого відділу компанії. За регулярного отримання необхідних даних підприємство легко може вносити корективи в діяльність та організацію своїх бізнес-процесів. При цьому такий продукт (послуга) здатен нести додаткову цінність для споживача, оскільки будуть задовольнятися його потреби. Таким чином, управління конкурентоспроможністю дає змогу не лише мінімізувати ризики і загрози функціонуванню підприємства у конкурентному середовищі, а й постійно підтримувати стабільне конкурентне становище на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах можна визначити низку важливих тенденцій, які здійснюють вплив на формування організаційного забезпечення процесу управління конкурентоспроможністю підприємства. По-перше, йдеться про зміни, які відбулися зі споживачами. Вони стали більш ретельно підходити до вибору того чи іншого продукту. Якість відіграє вагомий роль, оскільки приносить споживачеві певну цінність. Слід також відзначити безпрецедентний вплив глобалізації інформаційних технологій на процес організації управлінської діяльності. Комп'ютеризація дає змогу вдосконалювати інструменти аналізу, комплексу просування продукту.

В економічній літературі є велика кількість досліджень, які присвячені вивченню проблем управління конкурентоспроможністю. Однак подальшого розвитку потребують питання розроблення комплексних підходів до вдосконалення методичних засад управління конкурентоспроможністю в сучасних економічних умовах.

У науковій літературі поняття «конкурентоспроможність підприємства» розглядається у трьох аспектах.

1. Визначення конкурентоспроможності організації, що характеризують внутрішню і зовнішню діяльність фірми, без згадки товару. О.В. Архіпова [1], В.В. Гончар [3] та І.П. Петровська визначають конкурентоспроможність підприємства як дію комплексу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища його життєдіяльності.

2. Визначення, що базуються тільки на товарному складнику конкурентоспроможності. У своїх працях І.І. Поліщук, Н.В. Гудима [9], О.І. Драган [6], Н.І. Демчук, А.С. Донських, В.М. Ясинський [4], Н.П. Тарнавська [10] зазначають, що конкурентоспроможність підприємства – це його здатність виробляти конкурентоспроможний товар або послугу.

3. Визначення, що поєднують товар і виробничу діяльність суб'єкта. На думку Н.Я. Бойчук, К.С. Малинки [2], Є.О. Діденко [5] та Л.В. Оболенцевої [7], конкурентоспроможність підприємства (фірми) являє собою відносну характеристику, яка відображає відмінності процесу розвитку даного підприємства від конкурента як за ступенем задоволення своїми товарами або послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю господарської діяльності.

Таким чином, у визначенні терміна «конкурентоспроможність» відсутня єдність наукових поглядів. Сьогодні одним із найоптимальніших та ефективних засобів приведення у відповідність умов ринку і внутрішніх можливостей розвитку конкурентоспроможності є формування ефективного використання інструментів маркетингу. Досвід доводить, що практично всі суб'єкти господарювання, які з успіхом розвиваються на ринку, всім зобов'язані правильній політиці оцінки ринку, маркетингу і реклами.

Можна зробити висновок, що конкурентоспроможність – це здатність суб'єкта господарювання випереджати суперників із використанням своїх переваг для досягнення поставлених цілей. Дане поняття є однією з інтегральних характеристик, які можуть бути використані під час оцінювання ефективності маркетингової діяльності представників підприємницького сектору. Інакше кажучи, конкурентоспроможність – це здатність суб'єкта витримати конкуренцію.

Розкриваючи завдання наукового дослідження, також варто сконцентрувати увагу на уточненні змісту поняття «управління конкурентоспроможністю підприємства» (табл. 1).

Постановка завдання. Наведені вище визначення доповнюють одне одного, тому що кожний з авторів розглядає поняття «управління конкурентоспроможністю» під власним кутом зору. Формування конкурентоспроможності можна розглядати як процес упровадження комплексу заходів, що дають змогу досягти конкурентних переваг та посилити конкурентні позиції підприємства на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення цих визначень дає змогу відокремити суттєві характеристики процесу управління конкурентоспроможністю підприємства як наукової категорії, що схематично зображено на рис. 1.

У сучасних умовах формування системи управління конкурентоспроможністю відбувається під впливом стратегічних рішень, які приймаються на основі інформації про зовнішнє та внутрішнє середовище організації. Оскільки конкурентне середовище носить високодисперсний характер, з'являється необхідність накладання організаційного перманентного статусу як інструменту управління конкурентоспроможністю. Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства можна охарактеризувати як забезпечення використання інструментів, методів, прийомів менеджменту з метою активізації діяльності у напрямі підвищення конкурентоздатності.

Формування системи управління конкурентоспроможністю організації в сучасних економічних умовах передбачає необхідність використання відповідних засобів, якими виступають методи управління. Вони поділяються на фінансові та кадрові, що залежить від відношення кожного засобу до суб'єкта управління бізнес-процесами організації.

Фінансові засоби дають змогу здійснити регулятивний вплив на економічні показники управління бізнес-процесами підприємства: собівартість товарів, ціни, джерела фінансування угод, норми прибутковості на вкладений капітал тощо. Кадрові засоби виступають основою організаційної частини управління бізнес-процесами. Вони включають елементи мотиваційного набору кадрового менеджменту на підприємстві, а

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення змісту управління конкурентоспроможністю підприємства

Автор	Визначення
О.В. Архіпова [1]	Реальна і потенціальна система заходів у існуючих для них умовах проєктувати, виготовляти та збувати товари, які за своїми ціновими та неціновими характеристиками більш привабливі для споживачів, аніж товари конкурентів.
Н.Я. Бойчук, К.С. Малинка [2]	Забезпечення здатності реалізації переваг відносно інших підприємств даної галузі всередині національної економіки та за її межами.
В.В. Гончар [3]	Розроблення заходів посилення конкурентних позицій підприємства на ринку (в першу чергу – частка ринку, яку воно займає).
Н.І. Демчук, А.С. Донських, В.М. Ясинський [4]	Розроблення програми роботи в динамічному конкурентному середовищі, формування заходів з утримання конкурентних переваг у незмінному стані або з позитивною динамікою зростання.
Є.О. Діденко [5]	Система дій щодо розроблення, виготовлення, збуту та обслуговування в конкретних сегментах ринку конкурентоспроможних виробів.
О.І. Драган [6]	Динамічний процес специфічних відносин між виробниками однакової або аналогічної продукції, що визначається КС товару (товарної маси) та ефективністю виробництва та управління.
Л.В. Оболенцева [7]	Комплекс заходів, що відображає відмінності процесу розвитку даного виробника від виробника-конкурента як за ступенем задоволення своїми товарами або послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності.
І.П. Петровська, А.О. Носов [8]	Дії підприємства, які визначають становище останнього на відповідному ринку. Цей комплекс дій містить як характеристики КС і конкретних товарів, так і чинники, які формують економічні умови виробництва та збуту товарів підприємства у цілому.
І.І. Поліщук, Н.В. Гудима [9]	Формування програми розвитку, що відображає відмінності процесу розвитку даного виробника від конкурента як за ступенем задоволення своїми товарами та послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю своєї діяльності.

Джерело: складено на основі [1–10]

також контроль виконання низки завдань, які пов’язані з організацією людських ресурсів у сфері організаційно-економічної діяльності підприємства.

На основі вищевикладеного можемо сформулювати основні складники системи організаційного забезпечення конкурентоспроможності підприємства (рис. 2).

Як бачимо з рис. 2, формування механізму управління конкурентоспроможністю в сучасних економічних умовах досягається шляхом використання різних елементів менеджменту:

– методичне забезпечення – сукупність методів маркетингу, які можуть застосовуватися під час аналізу, оцінки конкурентоспроможності, управління нею;

– інструментальне – маркетингове забезпечення, що надає специфічні маркетингові інструменти управління конкурентоспроможністю;

– інформаційне – у процесі прийому маркетингових досліджень підприємство отримує інформацію, яка може бути використана з метою підвищення його конкурентоспроможності;

– організаційне забезпечення – за наявності на підприємстві служб маркетингу і відповідних фахівців дана служба може реалізовувати заходи з підвищення конкурентоспроможності підприємства;

– концептуальне – маркетинг пропонує сукупність концепцій ринкового розвитку, що відображають

Рис. 1. Основні характеристики методичного забезпечення системи управління конкурентоспроможністю підприємства

Джерело: складено на основі [3; 7]

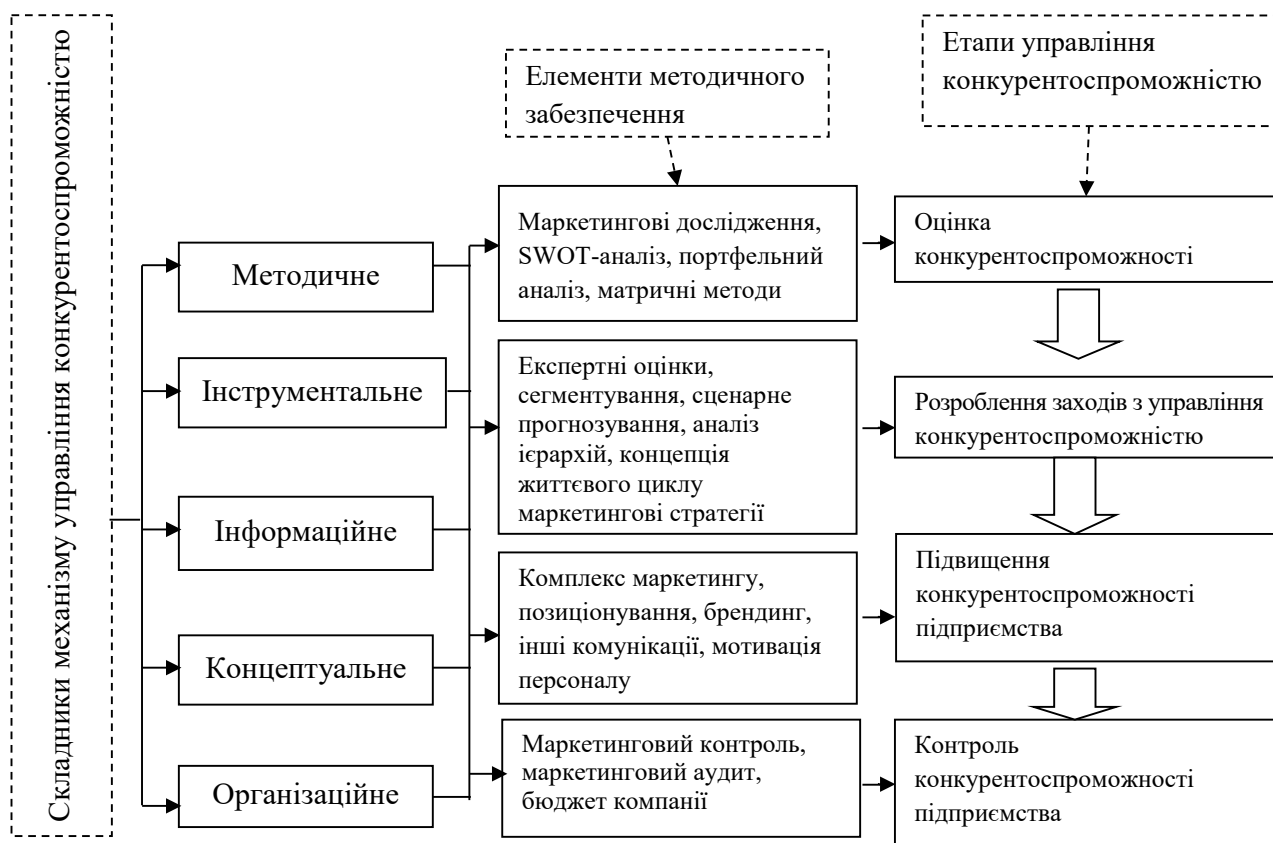

Рис. 2. Складники механізму управління конкурентоспроможністю

Джерело: складено на основі [1; 2; 5; 6; 8]

завдання діяльності підприємства, які використовуються під час визначення параметрів конкурентоспроможності.

Удосконалення управління конкурентоспроможністю в сучасних економічних умовах передбачає

комплексне розуміння процесу менеджменту організації. Для вдосконалення механізму управління конкурентоспроможністю пропонується використати методіку збалансованої системи показ-

Рис. 3. Схематична модель механізму управління конкурентоспроможністю підприємства в сучасних економічних умовах

Джерело: складено автором

ників BSC. Наведену методику схематично зображено на рис. 3.

У процесі оцінки доданої вартості в результаті організації кожного етапу здійснення окремих бізнес-процесів можуть використовуватися традиційні методики оптимізації економічних показників: модель NPV; модель норми прибутку; модель оцінки ефективності угод.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у сучасних умовах на ринку де йде жорстка конкуренція, найважливішим фактором забезпечення конкурентоспроможності підприємства та його успішного функціонування виступає використання у його діяльності сучасних

інструментів менеджменту. При цьому важливо вміти володіти новими методами, що дають змогу правильно оцінювати конкурентоспроможність, і вміти розробляти конкурентні стратегії. Правильне використання всіх елементів управління конкурентоспроможністю в сучасних економічних умовах забезпечує підприємству реалізацію поставлених цілей, необхідний прибуток і максимальне задоволення попиту споживачів. Удосконалення механізму управління конкурентоспроможністю підприємства може бути забезпечене за рахунок комплексного підходу до організації бізнес-процесів із використанням методики збалансованої системи показників.

Список використаних джерел:

1. Архіпова О.В. Напрямки забезпечення конкурентних переваг підприємства на ринку. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 2. С. 12–19.
2. Бойчук Н.Я., Малинка К.С. Управління конкурентоспроможністю: ефективні інструменти ведення бізнесу. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2016. № 17. С. 54–62.
3. Гончар В.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств сільськогосподарського машинобудування. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. № 2. С. 68–74.
4. Демчук Н.І., Донських А.С., Ясинський В.М. Економічна сутність конкурентоспроможності підприємства та шляхи її підвищення. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 424–430.
5. Діденко Є.О. Модель управління конкурентоспроможністю підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5590>
6. Драган О.І. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_36
7. Оболенцева Л.В. Теоретичні основи управління конкурентоспроможністю підприємств промислового регіону. *Соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 114–118.
8. Підтримка конкурентоспроможності підприємства на основі розробки та вибору конкурентних стратегій в умовах системної кризи економіки / І.П. Петровська та ін. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2015. № 16. С. 86–92.
9. Поліщук І.І., Гудима Н.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 20. С. 514–517.
10. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика. Тернопіль : Економічна думка, 2008. 570 с.

References:

1. Arkhipova O.V. (2014). Directions of providing competitive advantages of the enterprise on the market. *Bulletin of TNEU*, no. 2, pp. 12–19. (in Ukrainian)
2. Boychuk N.Ya. (2016). Competitiveness management: effective tools of doing business. *Modern problems of economy and entrepreneurship*, no. 17, pp. 54–62. (in Ukrainian)
3. Gonchar V.V. (2015). Marketing management of competitiveness of enterprises of agricultural engineering. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, no. 2, pp. 68–74. (in Ukrainian)
4. Demchuk N.I. (2017). Economic essence of enterprise competitiveness and ways to increase it. *Economy and Society*, no. 13, pp. 424–430. (in Ukrainian)
5. Didenko Ye.O. Model of enterprise competitiveness management. *Effective Economy*, no. 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5590> (accessed 20 February 2021).
6. Dragan O.I. (2019). System approach to managing the competitiveness of the enterprise. *Economics. Management. Innovations*, no. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_36 (accessed 20 February 2021).
7. Obolentseva L.V. (2016). Theoretical bases of management of competitiveness of enterprises of industrial region. *Social economy*, no. 2, pp. 114–118. (in Ukrainian)
8. Petrovskaya I.P., Nosov A.O. (2015). Support of enterprise competitiveness on the basis of development and choice of competitive strategies in the conditions of systemic crisis of economy. *Modern problems of economy and entrepreneurship*, no. 16, pp. 86–92. (in Ukrainian)
9. Polishchuk I.I. (2017). Marketing management of enterprise competitiveness. *Economics and Management of Enterprises*, no. 20, pp. 514–517. (in Ukrainian)
10. Tarnavska N.P. (2008). Management of competitiveness of enterprises: theory, methodology, practice. Ternopil: Economic Thought, 570 p. (in Ukrainian)

E-mail: svita4448@gmail.com

УДК 657

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.12>

Чиж Л.П.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський національний морський університет

Хотєєва Н.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський національний морський університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АУТСОРСИНГУ УПРАВЛІНСЬКИХ ФУНКЦІЙ

У статті визначено, що успішна модель ефективного бізнесу дає змогу отримати конкурентні переваги, може включати аутсорсинг не тільки окремих не ключових бізнес-процесів, а й окремих управлінських функцій. Мотиви, що спонукають віддавати окремі функції на аутсорсинг – це витрати та якість продукту, а можливу втрату контролю над бізнесом іноді вважають фактором не першого порядку. В умовах кризових явищ система оптимізація витрат розглядає проблему витрат, від яких можливо відмовитися, і варто відзначити, що показником, на який варто орієнтуватися споживачу аутсорсингових послуг, є економічний ефект. Кількісно здійснити оцінку ефективності бухгалтерського аутсорсингу можливо різними шляхами, серед яких є також витратний підхід. Найважливішою перевагою бухгалтерського аутсорсингу у стратегічному аспекті є можливість розділити професійний ризик. Розділення процесу обліку на складники та передача тільки окремих складників на аутсорсинг є найбільш оптимальним рішенням.

Ключові слова: аутсорсинг, бухгалтерський облік, оцінка ефективності, ризик.

THE ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT FUNCTIONS OUTSOURCING

Chiz Ludmila, Khotyeyeva Natalia

Odessa National Marine University

The view of the outsourcing process differs significantly includes not only the classical view of outsourcing as the transfer of traditional non-key functions of the organization to external contractors, but also long-term transfer of management functions and, if necessary, available resources to external contractors. A successful model of effective business, that allows to gain competitive advantage, may include outsourcing management functions. According to some economists, the motives for outsourcing certain functions are the cost and quality of the product, and the possible loss of control over the business is not a first-rate factor. Systemic cost optimization addresses the problem of costs that can be avoided. It should be noted that the indicator on which the consumer of outsourcing services should focus is the economic effect. The process of transferring accounting functions to another company is not suitable for the classical definition of outsourcing. In practice, the most common types of outsourcing of management functions are accounting and tax accounting, legal support, maintenance of information systems. There are different ways to can quantify the efficiency of accounting outsourcing, including a cost approach. The most important advantage of accounting outsourcing in the strategic aspect is the ability to share risk. Financial or tax reporting outsourcing is primarily a matter of risk allocation, so the assessment of the efficiency of this type of outsourcing should be developed from this standpoint. A successful model of effective business can use outsourcing. It is important that especially during the business development in the market, the company can not perform well on certain production processes and some management functions or sometimes lacks the means to ensure this process or function. When transferring non-key functions to external organizations, it is difficult to identify key processes that are strategically important for the company. Separating the accounting process into components and outsourcing only individual processes reduces the level of risk.

Keywords: outsourcing, accounting outsourcing, assessment of the efficiency, risk.

Постановка проблеми. Погляд на процес аутсорсингу суттєво відрізняється від класичного погляду на аутсорсинг як передавання традиційних неключових функцій організації зовнішнім виконавцям [8], до «передавання на тривалий термін управлінських функцій і за необхідності наявних ресурсів зовнішнім виконавцям, які можуть виконати ці функції ефективніше» [3].

Окрім автори, описуючи цей процес, наголошують на стратегічному (довгостроковому) характері відносин між замовником і постачальником аутсорсингових послуг і вважають, що за певних умов аутсорсинг

можна розглядати як складову частину моделі управління організацією.

Процес передавання функцій ведення бухгалтерського обліку іншому підприємству не підходить до класичного визначення поняття аутсорсингу.

Окрім питання визначення поняття аутсорсингу, потрібно звернути увагу на оцінку ефективності аутсорсингу окремих управлінських функцій, наприклад аутсорсингу бухгалтерських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові та практичні проблеми, пов'язані з управлінням аут-

сорсингом послуг для суб'єктів різних економічних рівнів, і шляхи їх вирішення відображено в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: Г.І. Ляхович [4], О.І. Полотай, Б.А. Анікіна [2], І.Л. Рудої, Дж.Б. Хейвуда [8]. Окремо розглядаються мотиви, що спонукають віддавати окремі функції на аутсорсинг [4], та оцінка ефективності передання на аутсорсинг окремих процесів [5].

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд доцільності аутсорсингу управлінських функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай на аутсорсинг передають функції, що забезпечують безперебійну працездатність окремих виробничих систем на основі тривалого контракту.

Мотиви, що спонукають віддавати окремі функції на аутсорсинг, на думку деяких економістів, – це витрати та якість продукту, можлива втрата контролю над бізнесом не є фактором першого порядку, тому що системна оптимізація витрат розглядає проблему витрат, від яких можливо відмовитися. Ці витрати частіше пов'язані з допоміжним виробництвом, тобто впливають на рівень деяких виробничих витрат, також можливо знизити прямі витрати праці та накладні витрати підприємства.

Але навіть якщо аутсорсинг у процесі виробництва має підвищити якість продукту та оптимізувати рівень витрат, рішення щодо його використання потребує перш за все ретельного аналізу релевантної інформації щодо прийняття цього рішення.

На думку деяких експертів, централізація процесів бізнесу спостерігається під час інсорсингу, підвищуючи тим самим контрольованість процесів виробництва. Згодом ця структура стає складною, а ефективність знижується.

Під час накопичення досвіду взаємодії з аутсорсерами, а також для уникнення виникнення залежності від одного постачальника компанії переходять до мультисорсингу (наявність декількох постачальників послуг) [4].

Але також за передачі непрофільних функцій зовнішнім організаціям складно виділити ключові процеси, що є стратегічно важливими для компанії.

Приймаючи до уваги, що ефективність управління – це економічна категорія, що відображає внесок управлінської діяльності в результативність керуючої

системи і характеризується різними показниками, як об'єкта управління, так і власної управлінської діяльності (суб'єкта управління) [5], необхідно підтверджувати раціональність прийняття рішень щодо впровадження аутсорсингу.

На практиці найбільш поширеними видами аутсорсингу управлінських функцій є бухгалтерський та податковий облік, юридичне забезпечення діяльності, обслуговування інформаційних систем, іноді – забезпечення економічної та інформаційної безпеки.

Управління аутсорсингом, як і управління будь-якою діяльністю, на підприємстві – комплексна діяльність, спрямована на досягнення ефективного результату з найменшими витратами ресурсів.

Опитування, проведене кадровим холдингом «Анкор» [1] в Україні, показало, що 41,2% респондентів вважають основною перевагою від використання аутсорсингових послуг економію власних ресурсів, 37,6% респондентів зазначили оптимізацію і прискорення бізнес-процесів, 32,9% вважають, що їхній бізнес став більш ефективним, 14,1% відзначили поліпшення якості та контролю робочих процесів, 14,3% вважають, що, завдяки аутсорсинговим компаніям вони отримують можливість використовувати рішення, засновані на останніх досягненнях галузі, однак серед бізнес-процесів, що найчастіше передають на аутсорсинг, бухгалтерський облік віддають тільки 13,5% тоді як ІТ-послуги займають 40,5%.

Низка авторів у своїх публікаціях звертає увагу на те, що варто визначати доцільність аутсорсингу, орієнтуючись на такі критерії [2; 6; 7]:

- визначення співвідношення витрат на власне виробництво з витратами на аутсорсинг, оцінки доданої вартості, врахування витрати часу на виконання бізнес-процесів;

- розрахунок точки беззбитковості, економії коштів від виконання певних функцій, зміна їх рентабельності;

- визначення взаємозв'язку профільних і допоміжних функцій підприємства, їх впливу на основну діяльність.

Потрібно розрізняти ефект від аутсорсингу в тактичному та стратегічному аспектах [10].

У тактичному аспекті, дійсно, здійснення оцінки ефективності використання аутсорсингу може про-

Рис. 1. Переваги аутсорсингу

Джерело: розробка авторів з використанням [6]

водитися шляхом розрахунку явної економії, яка пов'язана, перш за все, зі скороченням кількості об'єктів управління та контролю.

На нашу думку, найважливішим у стратегічному аспекті є можливість розділити ризик між декількома підприємствами. Дійсно, важливо, що особливо у період становлення підприємства на ринку, окремі виробничі процеси та деякі управлінські функції підприємство не може якісно виконувати самостійно й іноді відсутні кошти для забезпечення цього процесу або функції. Однак питання розділу ризику дуже важливо на будь-якому етапі життєвого циклу підприємства.

Механізм прийняття рішення щодо аутсорсингу має включати такі етапи:

- аналіз бізнес-процесів та окремих функцій, що може бути віддано на аутсорсинг;
- аналіз підстав щодо використання аутсорсингу;
- аналіз ризиків, оцінка ефективності;
- оцінка потенційного постачальника послуг.

Аналіз ризиків суттєво впливає на успішне прийняття рішення про впровадження аутсорсингу.

Незважаючи на наявність переваг аутсорсингу, необхідно враховувати, що у разі його використання з'являється ризик витоку конфіденційної інформації. Якщо ризик за класичного аутсорсингу більш пов'язаний з утратою конкурентної переваги (у результаті може виникнути прямий конкурент, який володіє таким досвідом), аутсорсинг бухгалтерського або податкового обліку збільшує ризики втрати контролю над бізнесом.

На нашу думку, визначення рівня ризику та врахування його під час оцінки ефективності аутсорсингу всіх функцій, пов'язаних із роботою внутрішніх систем підприємства, обов'язкове.

Оцінити ефективність управління можна шляхом порівняння отриманого прибутку і витрат на управління. Але така спрощена оцінка не завжди коректна, тому що:

- 1) результат управління не завжди полягає у прибутку;
- 2) така оцінка призводить до безпосереднього й опосередкованого результату, що ховає роль управління в його досягненні. Прибуток часто виступає як опосередкований результат;
- 3) результат управління може бути не лише економічним, а й соціальним, соціально-економічним;
- 4) витрати на управління не завжди можна досить чітко виділити.

Найбільш популярними є бюджетний та проектний підходи до оцінки ефективності аутсорсингу.

У межах дослідження зосередимо увагу на економічному ефекті від впровадження бухгалтерського аутсорсингу. Деякі автори вважають, що його метою є економія ресурсів підприємства через зменшення трансакційних витрат.

На етапі прийняття рішення про перехід на аутсорсинг у бухгалтерському обліку управлінському персоналу доступні лише наявні на момент прийняття такого рішення дані. Із часом ефект від аутсорсингу може змінюватися, перш за все за рахунок зміни позиції підприємства на ринку.

На думку деяких авторів, оцінка ефективності бухгалтерського аутсорсингу включає врахування складників витрат за елементами, які забезпечують виконання бізнес-процесу, що передається на аутсорсинг, тобто витрат для забезпечення ведення бухгалтерського обліку.

Деякі спеціалісти вважають, що варто використовувати й якісні методи оцінки ефективності бухгалтерського аутсорсингу, наприклад показник своєчасності виконання робіт та надання послуг згідно з умовами договору про аутсорсинг, повноту виконання робіт та надання послуг згідно з умовами договору про аутсорсинг та ін., та, можливо, наприкінці склавши інтегральний показник.

Розгляд бухгалтерського аутсорсингу деякі автори починають із визначення окремих процесів, пов'язаних із бухгалтерською діяльністю [10]. На нашу думку, обов'язково розрізняти окремі процеси, наприклад інвентаризацію, складання фінансової звітності, податкову звітність та ін.

Неможливо розглядати аутсорсинг бухгалтерського обліку, не враховуючи специфіку окремих видів бухгалтерської діяльності, та надавати оцінку ефективності бухгалтерському аутсорсингу у цілому. Це можливо тільки якщо підприємство відноситься до малих підприємств.

Більшість підприємств, які сьогодні використовують програмне забезпечення для ведення обліку, частково використовують аутсорсинг, якщо впровадження та обслуговування ІТ-технологій здійснюється іншою компанією, яка також допомагає, наприклад, налагодити управлінський облік.

Як аутсорсингові компанії для формування фінансової звітності та проведення інвентаризації частіше використовують аудиторські або консалтингові компанії.

Аутсорсинг формування фінансової або податкової звітності перш за все – це питання розподілу ризику, тому оцінку доцільності цього виду аутсорсингу потрібно розробляти із цієї позиції.

Розроблення підходу доцільності аутсорсингу залежить від сторони, яка розглядає цей процес.

Потрібно зауважити, що оцінка ефективності аутсорсингу бухгалтерського обліку проводиться підприємством, а не аутсорсинговою компанією, підходи якої дійсно повинні враховувати складність бізнес-діяльності підприємства, прикладом чого є оцінка аудиторського ризику в процесі підтвердження фінансової звітності.

Наявність окремих складних для обліку операцій у бухгалтерському обліку підприємства враховується у витратах на оплату праці кваліфікованого працівника. Тобто витратний підхід можливо взяти за основу.

Тобто оцінка ефективності бухгалтерського аутсорсингу повинна передусім визначити, які функції або процеси бухгалтерської діяльності підприємство бажає віддати на аутсорсинг, і тільки потім визначити підхід до оцінки ефективності цього процесу.

Ефективною діяльністю є та, що забезпечує досягнення потрібного ефекту. Розглядаючи питання бухгалтерського аутсорсингу, також необхідно розуміти, що ефективність такого аутсорсингу має розглядатися у двох аспектах.

Перший аспект пов'язаний з економічною ефективністю, тобто економією внутрішніх ресурсів підприємства за рахунок передачі бізнес-процесів із ведення бухгалтерського обліку на аутсорсинг.

Другий аспект пов'язаний із ризиком, який, з одного боку, розподіляється між підприємством та аутсорсинговою компанією (якісний складник, наприклад ризик, пов'язаний зі складанням достовірної звітності), з іншого – рівень ефективності роботи аутсорсингової компанії впли-

ває на зростання ризику порушення роботи підприємства внаслідок невідповідних дій компанії-аутсорсера.

На нашу думку, кожен підхід має окремі переваги, але системність у прийнятті такого рішення, як бухгалтерський аутсорсинг, повинна проявитися у врахуванні як оптимізації витрат, так і в урахуванні рівнів ризику. Дуже складно уявити підприємство, що вважає за доцільне повністю віддати таку важливу управлінську функцію, як облік, на аутсорсинг, за винятком роботи компанії-нерезидента або досить маленького за обсягом виробництва підприємства.

Витратний підхід до оцінки доцільності передання бухгалтерського обліку на аутсорсинг дуже зрозумілий, але другий складник дуже суперечливий. Перш за все вибір компанії для аутсорсингу за наявності ділової репутації не потребує розрахунку додаткових коефіцієнтів, якщо також є контракт.

Щоб пом'якшити можливі негативні наслідки, зменшити ризики, має сенс:

1) у розрізі окремих функцій бухгалтерського обліку виконувати ключові процеси самостійно;

2) якщо мотивом є оптимізація витрат, провести ретельну оцінку вартості окремих процесів;

3) у стратегічному аспекті поглянути на використання аутсорсингу;

4) інвестувати проекти з підвищення кваліфікації кадрів або використання більш сучасного програмного забезпечення;

6) ретельно відібрати і стежити за ринком аутсорсерів;

7) розробити короткострокові контракти з жорсткими умовами.

Висновки з проведеного дослідження. Управління аутсорсингом на підприємстві – комплексна діяльність, спрямована на досягнення ефективного результату з найменшими витратами ресурсів. Але у стратегічному аспекті аутсорсинг управлінських функцій може бути не доцільним. Прийняття цього рішення потребує оцінки ефективності, яка, наприклад, для бухгалтерського аутсорсингу має враховувати специфіку окремих видів бухгалтерської діяльності. Тому єдиний підхід до оцінки ефективності аутсорсингу всієї бухгалтерської діяльності, на нашу думку, не є ефективним.

Список використаних джерел:

1. Анализ востребованности и оценка качества услуг аутсорсинга в Украине. URL: <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/market-viewing/view-38/> (дата звернення: 22.01.2021).
2. Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстаффинг высокие технологии менеджмента : учебное пособие. Москва : ИНФРА-М, 2009. 320 с.
3. Календжян С.О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний. Москва : Дело, 2003. 270 с.
4. Ляхович Г.И. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2018-1\(39\)-83-87](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2018-1(39)-83-87) (дата звернення: 22.01.2021).
5. Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю. Ефективність управління підприємством, підходи та методи щодо її оцінки. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. Вип. 5(67). С. 100–106.
6. Синиця Т.В. Бухгалтерський аутсорсинг як інноваційний інструмент оптимізації діяльності підприємств. URL: <http://oaji.net/articles/2014/1053-1415888626.pdf> (дата звернення: 20.01.2021).
7. Скакун Л.С. Бухгалтерський облік в умовах аутсорсингу : автореф. дис. ... канд. економ. наук : 08.00.09 ; Житомир. держ. технол. ун-т. Житомир, 2010. 21 с.
8. Хейвуд Дж.Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ. Москва : Вильямс, 2004. 176 с.
9. Ahmad H. Juma'h and Douglas Wood. Outsourcing implications for accounting practices. *Managerial Auditing Journal*. 1999. № 14/8. P. 387–395.
10. Reddy & Ramachandran. Outsourcing of finance and accounting operations: the feasibility of the vertical in the Indian context. *The ICFAI Journal of Services Marketing*. 2008. Vol. 6. № 1. P. 23–39.

References:

1. Analiz vostrebovannosti i ocenka kachestva uslug outsorsinga v Ukraine. URL: <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/market-viewing/view-38/> (accessed 22 January 2021).
2. Anikin B.A., Rudaya I.L. (2009) Outsorsing i autstaffing vy`sokie tekhnologii menedzhmenta: ucheb. posob. Moskva: INFRA-M, 320 p.
3. Kalendzhyan S.O. (2003) Outsorsing i delegirovanie polnomochij v deyatel`nosti kompanij. Moskva: Delo, 270 p.
4. Lyahovich G.I. Problemi teorii i ta metodologiyi buhgalterskogo obliku, kontrolyu i analizu. DOI: [http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2018-1\(39\)-83-87](http://dx.doi.org/10.26642/pbo-2018-1(39)-83-87) (accessed 22 January 2021).
5. Pilecka S.T., Koritko T.Yu. (2018) Efektivnist upravlinnya pidpriyemstvom, pidhodi ta metodi shodo iyi ocinki. *Problemi sistemnogo pidhodi v ekonomici*: Zbirnik naukovih prac, vol. 5(67), pp. 100–106.
6. Sinicya T.V. Buhgalterskij outsorsing, yak innovacijnij instrument optimizaciyi diyalnosti pidpriyemstv. URL: <http://oaji.net/articles/2014/1053-1415888626.pdf> (accessed 20 January 2021).
7. Skakun L.S. (2010) Buhgalterskij oblik v umovah outsorsingu: avtoref. dis. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.09; Zhitomir. derzh. tehnol. un-t. Zhitomir, 21 p.
8. Khejvud Dzh.B. (2004) Outsorsing: v poiskakh konkurentny`kh preimushhestv. Moskva: Izd. dom "Vil`yams", 176 p.
9. Ahmad H. (1999) Juma'h and Douglas Wood. Outsourcing implications for accounting practices. *Managerial Auditing Journal*, no. 14/8, pp. 387–395.
10. Reddy & Ramachandran (2008) Outsourcing of finance and accounting operations: the feasibility of the vertical in the Indian context. *The ICFAI Journal of Services Marketing*, vol. 6, no. 1, pp. 23–39.

E-mail: otratal@gmail.com

E-mail: chizj@rambler.ru

УДК [336.02:330.341]:351

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.13>

Чинчик А.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються особливості функціонування податкової політики у системі національної економіки та акцентується увага на теоретичній сутності та змісті поняття «механізм». Запропоновано класифікацію механізмів, що дало змогу розкрити специфіку інституціонального механізму. Визначено зміст інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики як системи інститутів-суб'єктів, яка здійснює прямий вплив на регулятори у сфері оподаткування та керується принципами організації ринково-регулюючого середовища: режимом оподаткування як формальної інституції та податковою культурою, відповідальністю і довірою як неформальних інституцій. Охарактеризовано основні елементи інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики: принципи, об'єкт, інститути суб'єкти і регулятори, інструменти, результати дії.

Ключові слова: національна економіка, механізм, податкова політика, податковий механізм, інститути, інструменти інституціонального механізму.

TAX POLICY AND MECHANISM OF ITS FORMATION AND IMPLEMENTATION

Chynchyk Anatolii

Kyiv National University of Construction and Architecture

The article considers the peculiarities of the functioning of tax policy in the system of the national economy. Emphasis is placed on the essence and content of the concept of "mechanism" in economic theory and the theory of public administration by activity, process, structural and systemic approaches. Special diversity of the types of mechanisms is considered. The classification of mechanisms is offered; it allows to reveal the specifics of the institutional mechanism. There is defined the content of the institutional mechanism of formation and implementation of tax policy as a system of institutional entities, which has a direct impact on regulators in the field of taxation and is guided by the principles of market regulation - tax regime as a formal institution and tax culture, responsibility and trust as informal institutions. The purpose of the institutional mechanism is to create an institutional environment capable of ensuring the continuous development of tax relations between, on the one hand, business, public and government sector and, on the other hand, public authorities at various levels with the transformation of informal business and non-profit rules into a high tax culture and continuous functioning of the tax system. The main elements of the institutional mechanism of formation and implementation of tax policy are characterized, namely principles, object, institutions, subjects and regulators, tools, results of action. Tools are the "core" of the institutional mechanism. It is proposed to divide them into groups of institutional, administrative, financial and mobilization, incentive, budget, transfer, procedural, transactional, regime, information tools. Particular attention is paid to administrative instruments, as well as to the outcome of the institutional mechanism.

Keywords: national economy, mechanism, tax policy, tax mechanism, institutions, instruments of institutional mechanism.

Постановка проблеми. У системі економічних відносин особливу роль відіграє податкова політика. Формування і реалізація податкової політики є актуальним об'єктом дослідження. Особливо важливим є економічний та управлінський зрізи досліджень, оскільки вони дають змогу поєднати принципи побудови, реалізації та пріоритети вдосконалення механізму, виходячи із цілей економічного розвитку держави з відповідним політичним супроводом.

Виявлення змісту, функцій, завдань механізму є потрібним напрямом досліджень щодо будь-якого об'єкта. Видова різноманітність механізму та різні підходи до розуміння його змісту диференціюють дослідницькі предмети. У даному разі фокус зводиться до механізму інституціонального, який розкриває системність мети, цілей, завдань, принципів, інструментів податкової політики, націлених на конкретні результати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність даної праці підтверджує недостатнє висвіт-

лення теоретико-прикладних аспектів функціонування інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики. Результати дослідження отримано завдяки напрацюванням із тематики сутності механізму взагалі (Ю. Древаль [1], Г. Куспляк [3], Л. Приходченко [2; 3]), податкового механізму (О. Бойко [11], Н. Васильєва [10], Т. Волковець [7; 8], О. Дубовик [12], О. Сідорська [13], Т. Шуліченко [9]), теорії інституціоналізму (В. Слагін [6], Н. Обушна [5]) та ін.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту, мети, структури, ефективності механізму формування і реалізації податкової політики. Для досягнення мети було поставлено і виконано такі завдання:

- визначити зміст механізму в економічній теорії і теорії державного управління;
- обґрунтувати специфіку механізму формування і реалізації податкової політики;
- охарактеризувати основні елементи механізму формування і реалізації податкової політики: мету,

принципи, об'єкт, інститути суб'єкти і регулятори, інструменти, результати дії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм за своїм змістом може розглядатися за діяльнісним, процесним, структурним, системним підходами. Діяльнісний підхід дає змогу розглядати механізм із погляду його впливу на вибрані об'єкти. Процесний підхід передбачає розгляд механізму як процесу – досягнення цілей унаслідок дії (впливу). Структурний підхід акцентує увагу на складовості механізму. Системний підхід актуалізує переваги його розгляду як системи з поєднанням зазначених вище підходів та з консолідованою спрямованістю на досягнення конкретних цілей. Системний підхід до розуміння механізму в управлінській діяльності базується на діалектичній єдності управління як складної системи та неможливості жорсткого відособлення механізмів від управління у цілому (адже останньому іманентно властивий так званий «діяльнісний» чи функціональний аспект, який відзначається не статичними, а динамічними характеристиками) [1, с. 62].

Іншим дискусійним моментом є видова різноманітність механізмів. У теорії державного управління з адаптацією до економічних дискусій «механізм» найчастіше розглядається за такими видами та їх поєднаннями: політичний, нормативно-правовий, економічний (бюджетний, валютний, фінансовий, податковий, інвестиційний та ін.), соціальний, інформаційний.

Серед науковців відсутнє однозначне трактування терміна «механізм». У науковій літературі досить широко вживаним є «організаційний», «інституційний» та «інституціональний» механізм. Через те доречним буде уточнити принципів відмінність між даними категоріями.

Організаційний механізм у теорії управління визначають функціональні взаємозв'язки, права суб'єктів й об'єктів управління, їхні обов'язки, відповідальність за прийняття неправомірних рішень та належні їм компетенції [2, с. 109]. За своїм змістом організаційний механізм зосереджує увагу на взаємодії та ієрархії методів, інструментів, важелів впливу, що спрямовані на досягнення конкретних цілей та спричиняють відповідальність за результат.

Натомість у змісті інституційного та інституціонального механізму вирізняється системний підхід.

Інституційний механізм у державному управлінні являє собою сукупність взаємодії формальних та неформальних інститутів із метою досягнення загальної стратегічної мети [3, с. 10; 4, с. 72].

Дослідницька програма інституціоналізму сьогодні виглядає як *upstream* (зростаючий напрям) сучасної наукової думки та потребує адаптації до нових ціннісних та світоглядних аспектів наукового пізнання у системі публічного управління [5, с. 272]. Теорія інституціоналізму стверджує, що історична ситуація створює соціально-економічне середовище та визначає поведінку економічних агентів, які, взаємодіючи між собою, формують інститути [6, с. 99]. У цьому твердженні виявлено специфічну відмінність інституціонального підходу від інституційного: середовищні детермінації можуть бути явними і прихованими, формальними та неформальними. Отже, в інституціональному механізмі діяльність інститутів доповнюється впливами різних норм, правил, звичаїв.

Аналіз різних підходів до розуміння українськими вченими податкового механізму дає змогу сказати, що: податковий механізм складається, в першу чергу, з важелів, інструментів та методів; за допомогою податкового механізму здійснюється регулювання відносин, які виникають у процесі оподаткування, з метою узгодження інтересів їх учасників; податковий механізм є засобом реалізації податкової політики держави та управління податковою системою [7, с. 329; 8, с. 194].

Податковий механізм, на думку Т. Шуліченко, є ширшим поняттям за механізм оподаткування, оскільки за його допомогою держава, застосовуючи податки, регулює соціально-економічні процеси у суспільстві; механізм оподаткування є більш вузьким поняттям, пов'язаним саме із внутрішнім функціонуванням податкової системи, тобто до основних елементів механізму оподаткування слід віднести елементи оподаткування (ставки податків, пільги, об'єкт, суб'єкт тощо) [9, с. 69].

Н. Васильєва пропонує розглядати податковий механізм як комплекс відносин, що відображає взаємовигідне співробітництво територіальної громади, органів державної влади, місцевого самоврядування та підприємницьких структур, які через вироблення спільних рішень, стимулювання пріоритетних заходів впливають на місцевий економічний розвиток певної території [10, с. 76].

У зазначених вище дефініціях робиться акцент на базовій сутності податкового механізму: відносинах, сукупності інструментів, як засобу регулювання чи як засобу реалізації податкової політики. У даному дослідженні податковий механізм розглядається з погляду категорії, що позначає сукупність інструментів регулювання із застосуванням податків і зборів, а також є складовою частиною механізмів вищого рівня – бюджетного та фінансово-економічного.

Механізм податкової політики на відміну від податкового механізму розкриває особливості такої політики в частині поєднання теоретичних аспектів формування та практичних завдань реалізації із застосуванням податкових інструментів через діяльність інститутів-регуляторів та з урахуванням ринково-регулюючого середовища виникнення податкових відносин.

Слід також сказати, що під інституціональним механізмом формування і реалізації податкової політики доцільно розуміти систему інститутів-суб'єктів, де здійснюється прямий вплив на регулятори у сфері оподаткування (платників податків і податкодавців) та керується принципами організації ринково-регулюючого середовища – режимом оподаткування як формальної інституції та податковою культурою, відповідальністю і довірою як неформальних інституцій.

В умовах формування інституціонального середовища розвитку податкових відносин як головної мети функціонування відповідного механізму в країнах із недостатньою правовою культурою особливої ваги набувають адміністративні інструменти. Адміністрування у загальному сенсі – це управління, організація, виконання, нагляд, контроль шляхом організаційно-розпорядчої діяльності (у формі наказів та розпоряджень) органів управління [11]. Контроль є однією з головних функцій податку, яка реалізується завдяки податковому механізму; саме через цю функцію відбувається нерозривний зв'язок системи податкового адміністрування, податкової системи, податкової полі-

тики, що виявляється у можливості регулювання економічних процесів через систему податкового адміністрування [12, с. 72].

Інститути-суб'єкти в інституціональному механізмі формування і реалізації податкової політики, в основній своїй частині, представляють органи державної влади, на які покладено фіскальні і регулюючі функції. Профільні структури – це податкові органи. У сукупності вони формують систему, до якої належать державні органи, які в межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснюють контроль над своєчасністю, достовірністю та повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) та погашенням податкових зобов'язань чи податкового боргу [13, с. 111].

Як правило, систему податкових органів формують державні податкові служби та митні органи. З огляду на мету функціонування інституціонального механізму, до головних завдань у діяльності інститутів-суб'єктів належить підтримка транспарентності податкових органів, тобто прозорості, а також формування морально-етичного профілю державного податкового службовця, який [13, с. 112]:

- не допускає нечесної, дискримінаційної поведінки, виконує свої обов'язки з особливою чесністю та усвідомленням того, що державний службовець представляє інтереси всієї держави, а не певної групи осіб;
- розрізняє особисті та суспільні справи та не використовує службові повноваження для власних цілей;
- виконує свої обов'язки належно, щоб не створити дій, які призведуть до недовіри з боку громадян;
- ставить за ціль служити інтересам суспільства та віддавати цьому всі зусилля;
- пам'ятати, що його дії завжди впливають на довіру суспільства до державних органів влади, навіть у неробочий час.

У разі забезпечення транспарентності податкових органів, а також усталеності морально-етичного профілю державного податкового службовця буде закладено ґрунтовні підвалини для становлення податкової довіри, податкової культури й дисципліни, а також відповідальності у сфері податкових відносин.

Інститути-регулятори в інституціональному механізмі формування і реалізації податкової політики – це платники податків. В умовах поширення принципів публічного управління інститути-регулятори часто стають суб'єктами податкової політики. Маються на увазі різні форми державно-приватного партнерства,

громадські ради при органах державної влади різного управлінського рівня.

Перелік платників податків визначає законодавство країни. Як правило, це фізичні особи (резиденти і нерезиденти країни), юридичні особи (резиденти і нерезиденти країни) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з законодавством, і на яких покладено обов'язок зі сплати податків та зборів згідно із законодавством [14].

Виконання мети інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики залежить від діяльності інститутів-суб'єктів з урахуванням реакції інститутів-суб'єктів на умови режиму оподаткування. У практиці державного регулювання економіки існує низка індикаторів (конкретні – податкове навантаження, обсяг та рівень оподаткування, соціальна та економічна напруга від оподаткування, податкова децентралізація, податкова стабільність; специфічні – податкова дисципліна, податкова культура, податкова довіра, податкова відповідальність; фіскально-ефективні – обсяг податкових надходжень до бюджету, його співвідношення до ВВП, співвідношення планових і фактичних податкових надходжень, ефективні ставки за окремими податками тощо; макроекономічні – дефіцит бюджету, інноваційна активність бізнесу, зовнішній борг; системні – частка тіньової економіки, міжнародна інвестиційна привабливість, міжнародна податкова конкуренція), за якими можна оцінити ефективність інституціонального механізму формування і реалізації податкової політики.

Висновки з проведеного дослідження. Механізм формування і реалізації податкової політики повинен сприяти забезпеченню неперервного розвитку податкових відносин між бізнесом, громадським та суспільним секторами, з одного боку, та органами державної влади різних рівнів – з іншого. Дія такого механізму має постійно коригуватися з урахуванням реакцій інститутів-регуляторів, а також нових викликів (глобалізаційних, прогресивних, конкурентних, форс-мажорних). Також мають ураховуватися загальнодержавні стратегічні цілі економічного розвитку. Йдеться про необхідні трансформаційні зміни в економіці та їх взаємозв'язок із податковою сферою. Тому актуальним дослідницьким завданням, що буде предметом подальших авторських напрацювань, є висвітлення особливостей формування податкової політики в умовах глобалізаційних змін.

Список використаних джерел:

1. Древаль Ю.Д. До питання про сутність та зміст механізмів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2014. № 1. С. 57–63.
2. Приходченко Л.Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади : монографія. Одеса : ОРИДУ НАДУ, 2009. 300 с.
3. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. № 2. С. 105–112.
4. Куспяк Г. Класифікаційний склад та структура механізмів державного управління. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2018. Вип. 23. С. 61–75.
5. Обушна Н.І. Інституціональне обґрунтування публічного аудиту в контексті модернізації суспільних інститутів. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 271–280.
6. Слагін В.П. Інституціональні перетворення як основа ефективного розвитку головних ресурсних сфер держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління»*. 2014. Вип. 2. С. 98–106.

7. Волковець Т.В. Сутність податкового механізму та його зв'язок з податковою політикою і податковою системою. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 2. С. 325–330.
8. Волковець Т.В. Наукові підходи до визначення складових елементів податкового механізму. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 193–199.
9. Шуліченко Т.В. Механізм оподаткування: теоретичні аспекти. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 67–69.
10. Васильєва Н.В. Податковий механізм забезпечення місцевого економічного розвитку територій в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 75–78.
11. Бойко О. Ефективність системи податкового адміністрування в Україні. *Демократичне врядування*. 2017. Вип. 20. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/fail/Bojko.pdf
12. Дубовик О.Ю., Любчик О.К. Розвиток податкового механізму адміністрування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 36. Ч. 2. С. 71–75.
13. Сідорська О.З., Кміть В.М. Роль податкових органів України у підвищенні ефективності податкової дисципліни та культури платників податків. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 4(1). С. 111–115.
14. Податковий кодекс України : Закон України № 2755-VI від 02.12.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

References:

1. Dreval Yu. D. (2014) Do pytan'nia pro sutnist ta zmist mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, no. 1, pp. 57–63.
2. Prykhodchenko L. L. (2009) Zabezpechennia efektyvnosti derzhavnoho upravlinnia: teoretyko-metodolohichni zasady: monohrafiia. Odesa: ORIDU NADU, 300 p.
3. Prykhodchenko L. (2009) Struktura mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia: vzaiemozviazok komponentiv ta faktory vplyvu na efektyvnist. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, no. 2, pp. 105–112.
4. Kuspliak H. (2018) Klasyfikatsiinyi sklad ta struktura mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia. *Teoretychni ta prykladni pytan'nia derzhavotvoren'nia*, vol. 23, pp. 61–75.
5. Obushna N. I. (2016) Instytutsionalne obruntuвання public'noho audytu v konteksti modernizatsii suspilnykh instytutiv. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 271–280.
6. Yelahn V. P. (2014) Instytutsionalni peretvoren'nia yak osnova efektyvnoho rozvytku holovnykh resursnykh sfer derzhavy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, vol. 2, pp. 98–106.
7. Volkovets T. V. (2013) Sutnist podatkovoho mekhanizmu ta yoho zviazok z podatkovoiu politykoiu i podatkovoiu systemoiu. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, no. 2, pp. 325–330.
8. Volkovets T. V. (2015) Naukovi pidkhody do vyznachennia skladovykh elementiv podatkovoho mekhanizmu. *Ekonomichni forum*, no. 1, pp. 193–199.
9. Shulichenko T. V. Mekhanizm opodatkuvannia: teoretychni aspekty. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8, pp. 67–69.
10. Vasyliieva N. V. (2018) Podatkovyi mekhanizm zabezpechennia mistsevoho ekonomichnoho rozvytku terytorii v Ukraini. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 16, pp. 75–78.
11. Boiko O. (2017) Efektivnist systemy podatkovoho administruvannia v Ukraini. *Demokratychnе vriaduvannia*, vol. 20. Available at: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/fail/Bojko.pdf (accessed 17 Desember 2020).
12. Dubovyk O. Yu. (2018) Rozvytok podatkovoho mekhanizmu administruvannia v Ukraini. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 36, vol. 2, pp. 71–75.
13. Sidorska O. Z. (2013) Rol podatkovykh orhaniv Ukrainy u pidvyshchenni efektyvnosti podatkovoi dystsypliny ta kultury platnykiv podatkov. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 4(1), pp. 111–115.
14. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 roku. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed 30 October 2020).

E-mail: holubkas@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.004

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.14>

Волохова Л.Ф.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРІОРИТЕТИ ТА ВИКЛИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ
У СФЕРУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

У статті наголошується, що перехід до цифрової економіки – це реальність, продиктована часом. Розглядаються переваги діджиталізації, які надають, насамперед, численні мультиплікаційні ефекти цифровізації, коли в єдиний інформаційний простір включаються усі фінансово-виробничі процеси. Практична діяльність доводить, що фінансові операції, які засновані на цифрових технологіях, більш оперативні, ніж традиційні. У статті в загальному вигляді розглядаються основні ризики та загрози цифровізації фінансових процесів. Ураховуючи принципову відмінність фінансових інновацій, розкрито сутність, типи, ризики, обмеження та виклики впровадження цифрових інновацій. Наголошено на важливих питаннях сприяння діджитальній трансформації технологічного розвитку для галузі страхування. Методика дослідження передбачає використання системного підходу, логічного аналізу, порівняння та прогнозування розвитку цифрових технологій.

Ключові слова: фінансова сфера, цифрові технології, фінтех, інновації, виклики та пріоритети.

PRIORITIES AND CHALLENGES OF INTRODUCTION
OF DIGITAL INNOVATIONS IN THE FIELD OF FINANCIAL SERVICES

Volokhova Liudmyla

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The paper emphasizes that the transition to a digital economy is a reality dictated by time. The economy continues to grow at an incredible rate due to its ability to collect, use and analyze vast amounts of digital data. The advantages of digitalization are considered, which provide, first of all, numerous multiplier effects of digitalization, when all financial and production processes are included in a single information space. Over the last year, the vectors of e-commerce and banking, telecommunications, IT security, and other digital online tools have accelerated significantly. The real state of affairs shows that digital technology-based solutions are more efficient than traditional ones. The constant acceleration of digital trends will encourage investment not only in direct fintech projects, but also in technologies such as cybersecurity, fraud prevention and digital identity management. At the same time, in general, among the main risks and threats of digitalization, scientists include: the possibility of concentrating power in the market and strengthening monopolies; capture of new markets by transnational corporations; destabilization of the monetary system; growing dependence on leading companies in the field of information and communication technologies. At the same time, the fear of the dangers of digitalization has recently increased markedly. Most companies fear technological innovation due to the rise of cyber incidents. In the era of systemic interactions, digital technologies have a significant impact on social, ethical, legal and economic factors, so it is necessary to anticipate the possibility of maximizing the positive effects of technology and minimize the negative. New challenges can be used to destroy security and breach privacy. Given the fundamental difference between financial innovations and other types, the issues of nature, types, risks and limitations and challenges of implementing innovations in the field of financial services are considered. The paper considers extremely important issues of promoting the digital transformation of technological development for the insurance industry.

Keywords: finance, digital technologies, fintech, innovations, challenges and priorities.

Постановка проблеми. Перехід від традиційної моделі розвитку бізнесу до новітньої, урахувавши реалії пандемії, свідчить про готовність бізнесу функціонувати у світі з високим рівнем викликів та можливостей відповідно до цифрових перетворень.

За останній рік суттєво прискорилися вектори розвитку електронної комерції та банкінгу, телекомунікацій, IT-сек'юриті, медицини та інших цифрових онлайн-інструментів. Реальний стан речей показує, що засновані на цифровому потоці рішення більш оперативні, ніж

традиційні. Постійне прискорення цифрових тенденцій сприятиме інвестиціям не лише у прямі фінтех-проекти, а й у такі технології, як кібербезпека, запобігання шахрайству та управління цифровою ідентичністю.

Проте вплив будь-якої нової комплексної технологічної хвилі на суспільство та економіку є неоднозначним: з одного боку, цифровізація сприяє взаємодії всіх її елементів економіки на новому рівні, з іншого – руйнується стара система виробництва та розподілу благ. Статистичні дані свідчать, що за останні двадцять років спостерігається

стійка тенденція скорочення середніх темпів зростання продуктивності праці у світовій економіці, сукупний ефект від використання цифрових технологій виявився меншим за очікуваний. На практиці тільки 15% проєктів із цифровізації підприємств виявилися успішними [3].

Отже, вкрай невідкладним сьогодні є визначення особливостей цифровізації економіки, які поряд із перевагами привносять нові виклики та загрози всім учасникам цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційного розвитку фінансової сфери присвячено роботи провідних учених. Значний внесок у наукове розроблення ґрунтовних теоретико-методологічних основ щодо фінтех-інновацій належить, зокрема, Є.А. Поліщук та М.І. Дибі, які вважають фінансові інновації інструментом розвитку суспільного виробництва [3]. Д.А. Дорофеев та Н.М. Пантелеєва трактують фінансові інновації як метод здійснення угод із новими видами фінансових активів та можливість їх ефективного використання [1], вони вважають, що це підвищує прибутковість ризиків та інформативність, які є недооціненими в сучасних умовах [4].

Аналіз наукової дискусії вчених дав змогу збагатити та розширити практичний вектор цифрових фінансових технологій. Так, Патрік Шуфель наполягає на тому, що Fintech є новою фінансовою галуззю, яка застосовує технології для поліпшення фінансової діяльності [10], а В.Ю. Диденко термін FinTech вважає синонімом «фінансового технологічного простору», галуззю, яка включає технології для банківських і корпоративних фінансів, приватних та венчурних інвестицій. На думку Л.А. Дудинця, використання цифрових технологій надає компаніям суттєві переваги для споживачів та істотно розширює можливості клієнтів [3].

Постановка завдання. Визначення перспективних напрямів розвитку інноваційних цифрових технологій для фінансового сектору на основі аналізу викликів та можливостей діджиталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до цифрової економіки – це реальність, продикувана часом. Економіка продовжує розвиватися з неймовірною швидкістю завдяки її здатності збирати, використовувати й аналізувати величезні обсяги цифрових даних. Згідно з «теорією поколінь» Вільяма Штрауса і Нілу Хоува, покоління Z, що йде нам на зміну, буде першим повністю «цифровим», тобто таким, що вільно використовуватиме технології віртуальної реальності в повсякденному житті [12].

Безперечно, діджиталізація надає багато переваг, насамперед численні мультиплікаційні ефекти цифровізації, коли в єдиний інформаційний простір включаються усі фінансово-виробничі процеси. Потенційні позитивні ефекти цифрової економіки надаються потужними аналітичними компаніями [9] та світовими форумами [5]. Залежно від методів оцінки розмір цифрової економіки нині оцінюють від 4,5% до 15,5% світового ВВП [2], і у неї є величезний потенціал для подальшого розширення.

Разом із тим в узагальненому вигляді до основних ризиків та загроз цифровізації науковці відносять:

- можливість концентрації влади на ринку і посилення монополій;
- захоплення нових ринків транснаціональними корпораціями;
- дестабілізацію грошово-кредитної системи;

– наростання залежності від компаній – лідерів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій [2].

При цьому страх небезпек цифровізації останнім часом помітно посилюється. Більшість компаній побоюється технологічних інновацій через зростання кіберінцидентів. Серйозну стурбованість викликає і можливість установлення загального контролю над громадянами за допомогою цифрових технологій, коли з'являється можливість відстежувати кожен крок, кожне слово людини, а в подальшому і його думки [6].

В епоху системних взаємодій цифрові технології суттєво впливають на соціальні, етичні, юридичні та економічні чинники, тому необхідно заздалегідь передбачити можливість максимізувати позитивні впливи технологій та мінімізувати негативні. Нові виклики можуть бути використані для руйнування безпеки і порушення конфіденційності [2].

Глобальна цифрова співпраця передбачає застосування такого підходу, як «мультистейкхолдеризм» (участь на рівних засадах уряду, приватного бізнесу та громадянського суспільства). Важливим є також дотримання прав людини, впровадження нагляду та стандартів щодо використання штучного інтелекту та побудови довіри [8].

За підсумками 2020 р. європейські технологічні стартапи залучили рекордні інвестиції. Згідно з даними, у них вже вклали \$41 млрд, що на \$500 млн більше, ніж 2019 р. Результати вітчизняних стартапів є дещо нижчими. За орієнтовними підрахунками на ринку зафіксовано 28 публічних угод на загальну суму близько \$130 млн [9]. На рис. 1 та рис 2. представлено динаміку загальної глобальної інвестиційної та венчурної активності у сфері фінтех.

Графічне зображення показує зменшення інвестиційної та венчурної активності у 2020 р., пов'язане з економічним станом у період пандемії.

Таблиця 1

Динаміка витрат на різні види ІТ-технологій

Види	Роки у %		
	2019	2020	2021
Витрати на ІТ	+ 4,8	- 2,7	+ 4,9
Витрати на Телеком	+ 1,0	+ 0,5	+ 1,0
Витрати на інформаційно-комунікаційні технології	+ 3,5	- 1,6	+ 3,4

Джерело: сформовано на основі [10]

З урахуванням попиту на онлайн-сервіси позитивне зростання демонструватиме програмне забезпечення для реалізації всіх видів діяльності, переважно за рахунок інвестицій у хмарні платформи й технології оптимізації ключових бізнес-операцій тощо [5].

Принципова відмінність фінансових інновацій від усіх інших інновацій полягає у тому, що в них використовують кошти як ресурс для створення інноваційних фондів. Фінансові інновації є джерелом і засобом для модернізації і розвитку товарно-грошових відносин, є невід'ємною частиною розвитку сучасних продуктивних сил і виробничих відносин суспільства.

Фінансове середовище формує фінансові інструменти та технології, які виступають самостійними товарами і продуктами, кількість й якість яких постійно вдосконалюються відповідно до зростаючих потреб економічних як макро-, так і мікросуб'єктів [4].

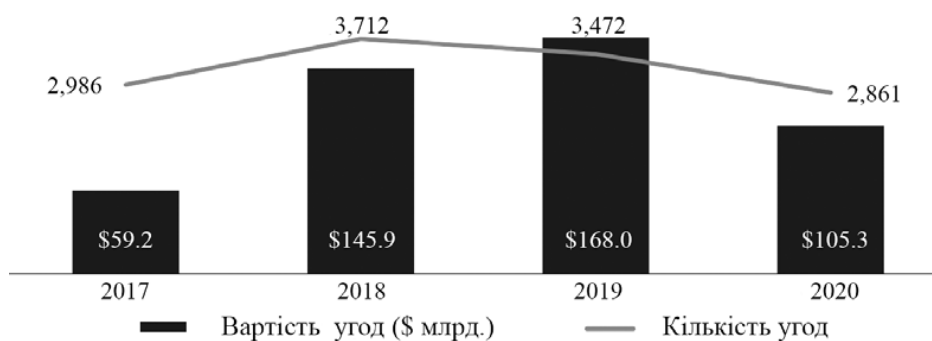

Рис. 1. Загальна глобальна інвестиційна активність у сфері фінтех

Джерело: сформовано на основі [9]

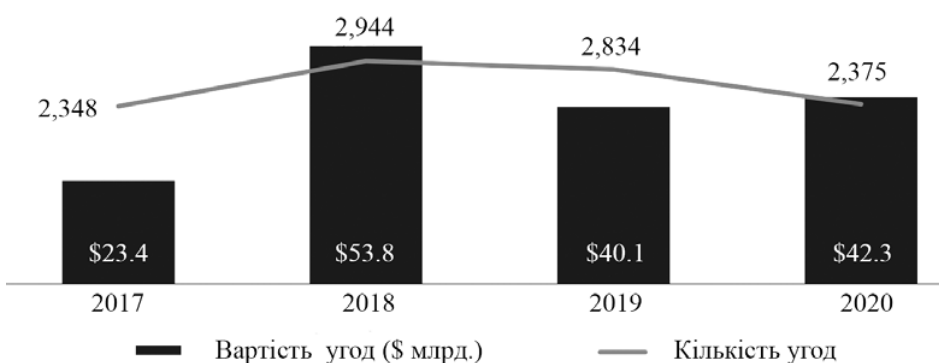

Рис. 2. Загальна глобальна венчурна активність у сфері фінтех

Джерело: сформовано на основі [9]

Нині інвестори Fintech орієнтовані на великі ставки та безпечні угоди. Це ускладнює залучення фінансування для менших фінтех-підприємств, навіть тих, що мають хороші бізнес-моделі. Тому актуальною є тема стимулювання та підтримки бізнесу державою з урахуванням того, що багато підприємств не встигають перелаштуватися на digital-технології, а деякі просто не мають на це ресурсів.

Інновації фінансових продуктів, технологій та процесів за способом створення та рівнем новизни можна поділити на такі типи: частково поліпшуючі, поліпшуючі, еволюційні, революційні (табл. 2).

Для банків як основних гравців на ринку фінансових послуг в Україні основні ризики, які виникають унаслідок впливу впровадження інноваційних фінансових послуг із боку FinTech, можна поділити на стратегічні ризики, операційні ризики, ризик аутсорсингу, ризики кібератаки та комплаєнс-ризика (табл. 3).

Запровадження фінансових інновацій у вигляді нових видів фінансових продуктів та послуг веде до інституційних змін на ринково-системному та корпо-

ративному рівнях. На системному рівні інституційні зміни проявляються у зменшенні залежності ефективності від традиційних факторів та моделей надання фінансових послуг, зокрема фактору географічного знаходження, усталених інституційних структур, та вимагають комбінування диференціації та інтеграції фінансових послуг, комплексного використання нових продуктів та інформаційних технологій, електронних міжбанківських і фінансово-торговельних систем [12].

Отже, інновації створюються та поширюються як результат реакції ринків та інституцій на зміну регуляторних та економічних обмежень для фінансових послуг (на системному та корпоративному рівнях), як спосіб подолання або обходу таких обмежень та пов'язаних ризиків.

Такі обмеження мають багатоаспектний характер та впливають на доходи та витрати, ефективність фінансових інституцій та ринків. Варто звернути увагу, що такі обмеження, що є спонукальними для інновацій, мають певну внутрішню субординацію, взаємозв'язок.

Таблиця 2

Матриця основних типів інноваційних фінансових послуг

<i>Частково поліпшуючі:</i> Нові характеристики існуючих продуктів, процесів, технологій: кредитна картка з електронним чіпом.	<i>Поліпшуючі:</i> Додаткові якості існуючих продуктів, процесів, технологій, наприклад кредитна картка, яка має функцію страхового полісу.
<i>Еволюційні:</i> Використання нових продуктів, процесів, технологій у нових сферах, наприклад деривативи страхових подій.	<i>Революційні (принципово нові):</i> Виконання певних фінансових функцій на принципово новій технологічній основі, наприклад електронний банк із функцією банкіншуранс.

Джерело: складено автором на основі [1]

Таблиця 3

Характеристика ризиків для традиційних фінансових установ (банків, страхових компаній) під дією FinTech

№	Вид ризику	Характеристика
1.	Стратегічні ризики	Наявні фінансові установи втрачають значну питому вагу на ринку або прибуток, якщо нові учасники ринку спроможні більш ефективно використовувати інновації та надавати більш дешеві послуги, які краще відповідають очікуванням клієнтів
2.	Операційні ризики	Ризики шахрайства через зростання кількості ІТ-взаємозалежностей із ринковою інфраструктурою викликають ІТ-ризики, які можуть перерости у системну кризу. Діяльність FinTech-компаній у фінансовому секторі збільшує складність усієї фінансової системи через залучення учасників ринку, які мають обмежений досвід в управлінні ІТ-ризиками.
3.	Ризики аутсорсингу	Ризик недотримання правил конфіденційності даних, недотримання законодавства, стандартів може виникнути в разі появи великих обсягів інформації та використання аутсорсингу.
4.	Компласнс-ризики	Ключове завдання фінансових установ полягає у контролі за операціями, які відбуваються за їх межами, та управлінні ризиками. Якщо FinTech-компанії виступають постачальниками послуг, то традиційним фінансовим установам необхідно виявляти більшу обачливість у виконанні контрактів та забезпеченні своєї безпеки та безпеки клієнтів.
5.	Ризики кібератаки	Необхідно забезпечити захист для всіх учасників фінансового ринку, які використовують новітні розробки у сфері мобільних платежів, онлайн-кредитування, цифрових миттєвих переказів коштів та сприяти ефективному управлінню та контролю над кіберризиками.

Джерело: складено автором на основі [3]

Основними такими обмеженнями виступають обмеження, які узагальнено на рис. 3.

Зовнішні чинники та умови глобальних фінансових ринків: доступ на міжнародні фінансові та банківські ринки, стан глобальної ліквідності, волатильність міжнародних фінансових ринків, міжнародні кредитні рейтинги, вартість залучень на міжнародних ринках.

Внутрішні чинники та умови національних фінансових ринків: нестабільність макроекономічного середовища та інфляція, обмеженість пропозиції ліквідності, транзакційні витрати фінансових інституцій на внутрішньому ринку, різниця між процентними ставками внутрішнього та міжнародних ринків, обмеженість інструментів забезпечення та покриття ризиків фінансових операцій, коливання валютного курсу.

Указані обмеження долаються або оминаються шляхом створення фінансових інновацій як нових або вдосконалених продуктів, інструментів, методів, технологій, способів організації фінансових ринків, що функціонально чи концептуально змінюють існуючі способи надання фінансових послуг, здійснення фінансових операцій та управління ризиками.

За рахунок фінансових інновацій досягається скорочення трансакційних витрат, підвищення ефективності використання фінансової ліквідності, посилення конкурентоздатності фінансових інституцій, збільшення якості та пропозиції фінансових послуг, розподіл і трансфер ризиків.

Доцільно відзначити, що черговим етапом розвитку фінансової інфраструктури цифрової економіки стала її «соціалізація», тобто доступ широких мас населення до фінансових сервісів і, як наслідок, поява нових форм інвестування. Таким чином, практично в кожному сегменті фінансової інфраструктури цифрової економіки мають місце структурні зміни: формуються нові сервіси, форми і бізнес-моделі.

Особливої уваги потребує забезпечення прозорості фінансових сервісів для формування довіри користувачів, яка сприяє розширенню масштабів фінансових послуг. Однак є сфери, які досить важко зробити прозорими, йдеться насамперед про інформаційну асиметрію у цифровій економіці, яка має місце і на фінансовому ринку. Асиметрія обміну інформацією у цифровій економіці призводить до неадекватного прийняття рішення покупцями, наприклад на фондовому ринку [8].

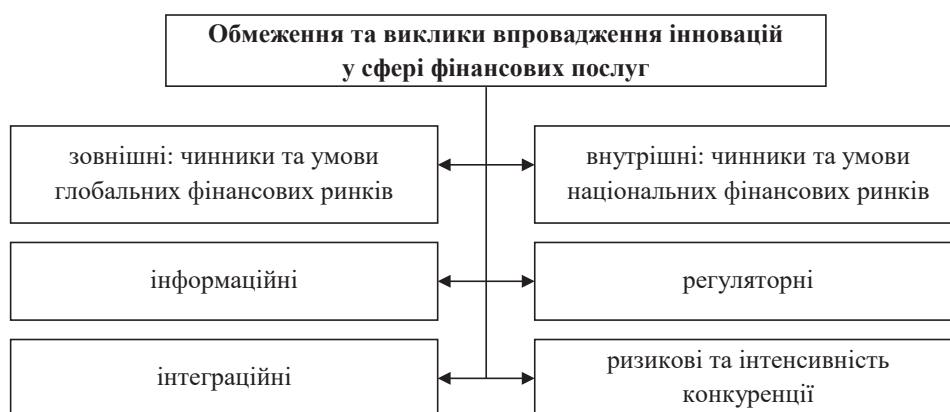

Рис. 3. Обмеження та виклики впровадження інновацій у сфері фінансових послуг

Джерело: складено автором на основі [7]

Дезінформація і помилкові повідомлення щодо господарських операцій суб'єктів ринку розповсюджується так само швидко, як і правдиві дані. У результаті це призводить до різних відхилень ринку, заснованих виключно на інформаційній асиметрії.

За прогнозами розвитку світового ринку платіжних послуг, що підготував Банк Нью-Йорку «Меллон», у найближчому майбутньому роль держави буде втрачати свої позиції у зв'язку з намаганням основних гравців максимально використовувати міжнародний ландшафт для формування принципово нової доданої вартості, яка генерована міжнародним бізнесом. Вірогідніше за все, слід очікувати, що банки залишаться ключовими фігурантами у міжнародному просторі платіжних сервісів за умови забезпечення ними швидкого реагування на потреби ринку, які постійно змінюються [11].

Високі темпи технологічного прогресу і стрімкий розвиток системи міжнародних економічних відносин, що зумовлені процесами глобальної інформатизації суспільства, активно сприяють створенню, розробленню та впровадженню інноваційних продуктів, призначених для забезпечення розрахунково-платіжних операцій. Це призводить до зростання сукупних обсягів як внутрішніх, так і транскордонних фінансових потоків, що циркулюють у процесі взаємодії суб'єктів економіки.

Розвиток цифрової економіки охоплює всю фінансову сферу, але найбільша перевага надається сектору короткострокових інвестицій. Головними чинниками, що визначають ефективність фінансової інфраструктури цифрових економік, будуть інновації, прозорість і доступність для загальних мас користувачів. За цих умов для інтеграції національних економік у глобальну фінансову систему важливо забезпечити створення ефективного регуляторного середовища, яке, з одного боку, гарантуватиме безпеку для користувачів, а з іншого – не стане перешкодою для динамічного росту впровадження новітніх моделей у фінансовому секторі.

Зокрема, поширення індивідуалізації цифрових послуг призводить до зниження контролю їх здійснення, а отже, зростання шахрайських дій, підвищує ризики витоку інформації. Збитки від шахрайства з кредитними картками у світі перевищують 30 млрд дол. на рік [8]. Окрім того, через постійне зростання кібератак необхідним є захист Інтернет-додатків і мобільних фінансових додатків, смарт-контрактів, платіжних і автоматизованих банківських систем тощо шляхом підвищення рівня інформаційної безпеки на умовах залучення додаткових інвестицій та регулювання для мінімізації ризиків цифрових технологій.

Надзвичайно важливим є сприяння діджитальній трансформації і технологічному розвитку галузі страхування. Компанії, які використовують великі масиви даних, їх машинну обробку та програмне забезпечення в галузі страхування, об'єднані терміном InsureTech.

Створення інноваційних хабів допомагатиме розвитку і просуванню технологічних стартапів у сфері страхування, наприклад безпеки дорожнього руху (ОСЦПВ), бізнес-процесів, специфіки клієнтської поведінки у моторному страхуванні тощо. Фінтех-стартапи реалізують те, що зветься disruptive innovation (підривними інноваціями), які принципово змінюють ландшафт усієї фінансової галузі, а не лише страхування, завдяки новим поглядам на сучасні фінансові сервіси та відповідні технологічні нововведення.

Сучасні інструменти дали змогу впровадити онлайн-страхування: завантажуючи додаток, штучний інтелект аналізує відкриті дані, розраховує ризики і пропонує можливі умови страхування. Страхова телематика дає можливість дистанційно аналізувати персональні дані застрахованої особи.

На жаль, в Україні ресурсів, що працюють на стику технологій і страхування, ще не так багато, і тут корисно подивитися на досвід зарубіжних країн. Так, компанія Digital Risks пропонує страхування на необхідний період для бізнесу у сфері науки і технологій. Американський Lemonade залучив 180 млн дол. інвестицій простою ідеєю: клієнти вкладають гроші у спільний фонд, з якого виплачують страхові збитки, 20% компанія бере за своє адміністрування, решта повертається вкладникам [12].

Компанії прагнуть зробити процес страхування максимально прозорим і зручним для обох сторін. На ринку виживуть лише ті компанії, які використовуватимуть нові технології, тому необхідно поєднати старий злагоджений бізнес із реаліями цифрового світу. Прикладами такого тандему можуть слугувати:

Insurance Broker Insart – страховий брокер, що надає послуги з кібербезпеки. Компанія є провайдером міжнародних інноваційних страхових продуктів, орієнтованих на захист бізнесу. Серед них – страхування від кібершпигунства та вірусів, операційних ризиків IT-компаній, відповідальності для керівників.

Додаток для страхування приватних осіб СПОКК використовує штучний інтелект, машинне навчання та обробку великих даних.

Sureberry – платформа, яка дає змогу запустити процес продажу страхування на будь-якому сайті за кілька днів. Паралельно на цій базі команда створила онлайн-сервіс Zastrahovano і телеграм-бот @bezturbot, де туристи можуть застрахуватися онлайн перед подорожжю за кордон.

Alfa Protection – система захисту та запобігання шахрайству під час онлайн-платежу. Сервіс працює з бізнесом, використовуючи машинне навчання: штучний інтелект виконує роботу ризик-аналітика.

Загальні процеси діджиталізації, розроблення нових IT-рішень для сучасного споживача потребують подальшого розвитку електронного документообігу, вдосконалення практик його застосування.

Висновки з проведеного дослідження. У підсумку варто відзначити, що системні зміни у фінансовій сфері на сучасному етапі розвитку залежать від багатьох чинників, у тому числі цифрових інноваційних технологій. Фундаментальними причинами виникнення й утілення фінансових інновацій є такі: глобалізація економічного простору в країні і світі, злиття в макроекономічний простір, фінансова глобалізація, зокрема оптимізація фінансових потоків, розвиток інформаційних технологій, підвищення конкурентоспроможності, прагнення до зростання прибутковості тощо.

Суспільство увійшло в епоху активних фінансових відносин, тому потребує прийняття несподіваних рішень та появи фінансових новинок, які змінять структуру фінансового ринку і впливатимуть на його розвиток. Інновації, які запроваджуються на фінансовому ринку, мають сьогодні вирішальне значення для успішного розвитку національних фінансових систем і є, з одного боку, закономірним результатом його еволюції, а з іншого – дають можливість фінансовим установам вирішувати конкретні поставлені проблеми.

Фінансові інновації дають змогу фінансовим інститутам долати обмеження, що накладаються регуляторами ринку, збільшують незалежність фінансового ринку від дискреційних регулюючих заходів і водночас збільшують амплітуду його коливання, тобто розширюються як можливості, так і нестабільність фінансового сек-

тору. Наслідки коронавірусу у довгостроковій перспективі можуть призвести до серйозного економічного спаду та перерозподілу економічних ресурсів. Але при цьому, ймовірно, істотно зміцниться технологічний плацдарм цифровізації, що сприятиме розвитку нових конкурентних можливостей для бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Дорофеев Д.А. Методологічні засади запровадження та використання фінансових інновацій у небанківському фінансовому секторі. *Молодий вчений*. 2019. № 2(66). С. 253–260.
2. Доклад о цифровой экономике 2019. Создание стоимости и получение выгод: последствия для развивающихся стран. *ООН*. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf (дата звернення: 06.03.2021).
3. Дудинець Л.А. Развитие финансовых технологий как фактор модернизации финансовой системы. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 794–799.
4. Пантелеєва Н.М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Вип. 3(03). С. 68–73. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf (дата звернення: 27.02.2021).
5. Цифровая повестка ЕАЭС 2025: перспективы и рекомендации. Обзор совместного исследования Всемирного банка и Евразийской экономической комиссии. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/pages/> (дата звернення: 04.03.2021).
6. China's digital dictatorship. Worrying experiments with a new form of social control. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/leaders/2016/12/17/chinas-digital-dictatorship> (дата звернення: 17.02.2021).
7. Digitalization is the revolution happening today. The Games for Business learning platform. URL: https://digitaltransformation.gamesforbusiness.com/?gclid=EA1aIQobChMI79nJxbHD5AIVD9KyCh2i3QfJEAA YASAAEgKLn_D_BwE (дата звернення: 06.03.2021).
8. Global Payments 2020: Transformation and Convergence / The Bank of New York Mellon Corporation. 09/2014. 48 p.
9. Pulse of Fintech H2'20, Global Analysis of Investment in Fintech, KPMG International. 2020 FINTECH100 Leading Global Fintech Innovators. URL: https://h2.vc/wp-content/uploads/2018/11/Fintech100-2018-Report_Final_22-11-18sm.pdf (дата звернення: 05.03.2021).
10. Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. *Journal of Innovation Management*. 2017. Vol. 4. Iss. 4. P. 32–54.
11. The Entrepreneurship 2020 Action Plan. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/entrepreneurship'2020/index_en.htm (дата звернення: 09.03.2021).
12. Strauss W., Generations N.H. The History Of America's Future, 1584 To 2069. URL: <https://archive.org/stream/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe/> (дата звернення: 09.03.2021).

References:

1. Dorofeev D.A. (2019) Methodological ambush for financial innovations in the non-banking financial sector. *Molodiy vchenii*, no. 2(66), pp. 253–260.
2. Digital Economy Report (2019) Value Creation and Benefits: Implications for Developing Countries, UN 2019. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2019_overview_ru.pdf (accessed 06 March 2021).
3. Dudinets L.A. (2018) Development of financial technologies as a factor of modernization of the financial system. *Global and national economic problems*, no. 22, pp. 794–799.
4. Panteleeva N.M. (2017) Financial innovations in terms of digitalization of the economy: trends, challenges and threats. *Prizovsky Economic Bulletin*, no. 3(3), pp. 68–73. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/3_03_uk/17.pdf (accessed 27 February 2021).
5. Digitalization is the revolution happening today. The Games for Business learning platform. URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/pages/> (accessed 04 March 2021).
6. China's digital dictatorship. Worrying experiments with a new form of social control. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/leaders/2016/12/17/chinas-digital-dictatorship> (accessed 17 February 2021).
7. Digitalization is the revolution happening today. The Games for Business learning platform. URL: https://digitaltransformation.gamesforbusiness.com/?gclid=EA1aIQobChMI79nJxbHD5AIVD9KyCh2i3QfJEAA YASAAEgKLn_D_BwE (accessed 06 March 2021).
8. Global Payments 2020: Transformation and Convergence / The Bank of New York Mellon Corporation. 09/2014. 48 p.
9. Pulse of Fintech H2'20, Global Analysis of Investment in Fintech, KPMG International. 2020 FINTECH100 Leading Global Fintech Innovators. URL: https://h2.vc/wp-content/uploads/2018/11/Fintech100-2018-Report_Final_22-11-18sm.pdf (accessed 05 March 2021).
10. Schueffel P. (2017) Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. *Journal of Innovation Management*, vol. 4, iss. 4, pp. 32–54.
11. The Entrepreneurship 2020 Action Plan. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/entrepreneurship'2020/index_en.htm (accessed 09 March 2021).
12. W. Strauss, N. H. Generations. The History Of America's Future, 1584 To 2069. URL: <https://archive.org/stream/GenerationsTheHistoryOfAmericasFuture1584To2069ByWilliamStraussNeilHowe/> (accessed 09 March 2021).

UDC 658.5

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.15>

Gutkevych Svitlana

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the International Economics Department,
National University of Food Technologies

Zanozovska Oksana

Postgraduate of the International Economics Department of
National University of Food Technologies

THEORITICAL ASPECTS OF BUSINESS PLANNING

The article gives the theoretical base of business plan development and defines its structure, which includes: mission, purpose, marketing and financial plans, project implementation dates, etc. The development of a business plan depends on the following factors that influence its structure: the specialization of the object, types and volumes of products / services, market conditions, material and technical base, resource potential. The financial plan determines the sources of funding, the level of risk and the expected rate of return. Based on the analysis, the scheme of investment project development, its feasibility study and funding sources are proposed. The formation of sources of financing takes into account the amount of equity and the definition of the required attracted and borrowed capital. The business plan provides an assessment of risks and methods for reducing them.

Key words: business plan, investments, project, development, enterprise, production, risk, planning, attraction, financing, structure.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ

Гуткевич С.О., Занозовська О.Г.

Національний університет харчових технологій

У статті дано теоретичні основи розробки бізнес-плану та визначено його структуру, яка включає місію, мету, маркетинговий та фінансовий плани, терміни реалізації проекту тощо. Розробка бізнес-плану залежить від таких факторів впливу: спеціалізації об'єкта, видів та обсягів продукції/послуг, кон'юнктури ринку, матеріально-технічної бази, ресурсного потенціалу. У фінансовому плані визначаються джерела фінансування, рівень ризику та очікувана норма прибутку. На основі проведеного аналізу запропонована схема освоєння інвестиційного проекту, його техніко-економічне обґрунтування та джерела фінансування. Формування джерел фінансування відбувається з урахуванням обсягів власного капіталу та визначенням необхідного позикового та залученого капіталу. У бізнес-плані дано оцінку ризиків та методи їх зниження.

Ключові слова: бізнес-план, інвестування, проект, розвиток, підприємство, виробництво, ризик, структура, фінансування.

Problem statement. Business plan is a document developed to attract investments, to ensure the food security, and to increase the enterprises' efficiency. The analysis of the company's activity and optimization of business processes takes into account its resource provision and is reflected in the business plan. The investor is interested in the return on investment and the planned income, so it is important not only economic efficiency but also the financial capacity of the recipient. The company as an object of investment requires real investment and real investment projects, because they will provide the company with rapid development of production and market expansion. The activities of enterprises are aimed at making a profit and are associated with the risk of production, performance of works, provision of services and sales. This requires planning of business activities. Therefore, the issue of development a business plan is relevant.

Analysis of last research and publications. The issue of attracting investment and development of a business plan is considered by different scientists at various times. Such leading scientists Blank I., Peresada S. studied the issues of production and business planning. Currently the business planning are considered by the following scientists: Didenko E., Nianchur B. [1], Kvasha O., Fomina V.

[3], Lavriv L. [4], Mychailenko O. [5], Proboiv O. [6]. Based on their scientific work and own analysis, the issues of development a business plan to attract investment in the real sector of the economy are considered.

Purpose of the article. Aim of the article is to identify the main stages of developing a business plan for business entities taking into account its structure.

Presentation the main material. Investing is a long-term process aimed at the development prospects of the object of investment. For the enterprise as an object of investment real investments and real investment projects are necessary as they will provide the enterprise with fast development of manufacture and expansion of the market. Investment sectoral / target projects specify systemic projects at the regional level on a sectoral basis. They are developed taking into account the general social and economic situation in the region, which allows determining the guidelines and priorities for the investment process, including the agricultural sector. Sectoral projects are more specific investment projects. The structure changes depend on the mission that shapes the goals and objectives, the location of the facility, production volumes, sources of funding, sales and consumers. All these issues are specified in the business plan.

The business plan, which is the basis of the investment project, identifies the main directions of investment development. It provides a comprehensive justification of the strategy / program for the development of all areas of the enterprise on the basis of its current and future planning. Some authors do not consider in detail the economic essence of the business plan, as the concept does not consider the estimated indicators. The business plan is aimed at formation the investment attractiveness and priority of the investment object. It is a plan-program or a system of systematically organized activities and actions aimed at achieving the main goal, which includes the following important components: general goals of the enterprise; ways to achieve these goals.

Business plan is developed to prepare the investment projects related to new construction, reconstruction, expansion and technical re-equipment of existing enterprises or enterprises and is the basis of negotiations between entrepreneurs and investors. The business plan is used by both the entity and the investor. For the company it is important to identify the main problems that will arise during the implementation of the planned measures; to assess the financial condition of the enterprise / firm; to study of the competitiveness of the enterprise in the market of goods and services.

Potential investors need to assess the effectiveness of planned activities and real profits, as the investor is primarily interested not in increasing the nominal amount of money, but the increase in real wealth, expressed in the amount of goods and services that can be purchased from investment income, and return to creditors invested in the project funds. The development of a business plan is preceded by the definition of the purpose, purpose, objectives of a particular business. Justification of the main goal is related to the results of activities achieved within a specified period of time. The objectives of the business plan may be the following provisions:

- increase in the capital of the enterprise;
- increase in the rate of profit;
- production of new types of goods and services;
- development of new markets.

Based on the business plan, the investor decides to provide funds to the company, so when evaluating such a plan, the investor will analyze the company taking into account its profitability. Long-term investment requires detailed justification of projects, as their implementation requires large amounts of investment with a high level of risk. For short-term investments, ie the implementation of investment projects, are limited to the development of a business plan of 10-15 pages, which can be supplemented with the help of an investor. In the introductory part, the specialization of enterprises (the concept of the investment project) is briefly described in the information form, because the presented data should allow a potential investor to make financing decisions. The summary section summarizes:

- production volumes in accordance with supply and demand;
- the size of the company's profit;
- payback period of invested capital.

Based on the analysis, conclusions are made about the prospects and forms of development of the business plan, the required amount of investment in the national currency is determined. The second section provides an opportunity to consider the economic, environmental, demographic characteristics of the region, to assess the level of development of market relations and investment infrastructure. This section of the plan considers the location of the

enterprise and assesses the investment attractiveness of the region, which characterizes the potential benefits of the object for which the investment project is being developed. At the characteristic of the enterprises in the business plan statistical data on raw materials, energy resources, demographic and ecological situations, quality of the land plot occupied by the enterprise are resulted.

Characteristics of products or their individual types are given in the third section of the business plan; it defines:

- specialization of the production structure of a particular enterprise;
- demand for products in the region;
- attractiveness for consumers;
- advantages and level of competition in the industry and region. A brief comprehensive analysis of product quality is given. Product characteristics are related to the assessment of its competitiveness by quality, prices, cost, etc. The goals and strategy of the investment project are formed in the fourth section. The main purpose of business is to make a profit. It is related to other goals, which specify the ways to achieve it through strategy. Based on the definition of the priority direction, a strategy for achieving the goal is developed. The means for this are: market, production, pricing policy, sales and marketing channels, labor resources, management structure, advertising, environmental protection.

When developing a business plan, it is necessary to take into account the time factor, as the amount of profit should be distributed over time, taking into account the level of inflation and the entrepreneur's need for funds. Assessing market conditions is an important and most difficult part of developing a business plan. Market research, analysis and evaluation are based, firstly, on assumptions, ie they are predictive in nature, and secondly, take into account the demand and products offered to customers. First of all, it is important to identify buyers / consumers of products, which is the task of the fifth section of the plan. The fifth section of the plan examines the characteristics of consumers, their number, purchasing power, supply and demand, prices within and outside the region.

In order to determine the consumer preferences of the population, it is necessary to monitor the needs of consumers, which depends on the effectiveness of marketing research. In the agrarian sector it is necessary to analyze the seasonality of consumption of different types of products, the dynamics of consumption of organic products in order to determine forecasts of its consumption in the future as a promising type of product. According to the forecasts of the international organization FAO, further growth in global demand for agricultural and food products is expected, but in compliance with the requirements for proper product quality. When developing long-term projects aimed at market implementation without pre-orders, indicators of production volume, number of expected consumers, demand, sales, consumption are set when developing a business plan based on forecasting, estimates and calculations. This stage involves assessing the current demand and supply of products on the market, produced over three years. The section "Plan and structure of production" is developed on the basis of the technological map. This section complements the previous one. When planning production in the agricultural sector must take into account:

- selection of suppliers of machinery, equipment, seeds, fertilizers, agrochemicals, herbicides;
- professional qualities and reputation of suppliers;
- reliability of the settlement system;
- availability of other suppliers in case of breach of contract.

The business plan calculates the total output over time periods on average per year. Similar calculations were made on the structure of production by type of product. The seventh section of the business plan determines the resource provision of the investment project. The section contains information on the types and amounts of resources required for the project, as well as the sources of resources, as the resource factor is a priority in the placement of the investment project and is evaluated by investors from the standpoint of its effectiveness. The business plan considers material, labor, financial, information resources, industry characteristics, for example in the agricultural sector and its main means of production are land funds, which make up the land resources of the country and regions.

The marketing plan is developed as a separate section of the plan based on marketing research. The purpose of research is to study the market: quantitative parameters, its availability to the entrepreneur, profitability in a particular market segment. A marketing plan is necessary for the internal organization of activities and for contacts with potential partners and investors. The marketing plan is necessary in the conditions of market relations, competition, growth of demand for production (services). The basis of development is the planning of production and marketing. In terms of marketing, the market segment of the product is determined; range of goods; sales channels; sales volumes; planned level of product prices; profit level; advertising information.

Section "Financial Plan" is compiled monthly on the basis of previous sections. It consists of several stages, starting with forecasting and ending with the justification of the terms and forms of return on investment. Based on the available financial information, calculations of profitability (break-even) of production are carried out, determining such volume of production at which profitability or self-payment of activity of object of investment is provided. "Investment program" is the next section of the business plan. Drawing up an investment program is determined by the type of business activity (production, financial, commercial), so the methods and forms of such activities are different and depend on the product received and the expected effect. For example, a banker studies the possible risks and ability to repay loans. According to the financial plan, an appropriate section is drawn up, which determines the need for investment, as well as outlines the sources of funding for the investment program. The main sources of funding can be: own funds, borrowed and borrowed funds.

Assessment of risks and forms of their insurance is the final stage of the business plan. Risks are associated with declining demand, loss of property as a result of theft, accidents, natural disasters; the influence of weather and climatic conditions; interest rate risk or the risk of reducing the planned level of efficiency and increasing the payback period due to state regulation of price levels and changes in tax policy. Investment activity is associated with types of risk, such as: market risk is a decrease in demand, imperfect technology, competition, and so on; risk of loss of property as a result of theft, accidents, natural disasters; natural risk this effect of weather and climatic conditions; interest rate risk or the risk of reducing the planned level of efficiency and increasing the payback period due to state regulation of price levels and changes in tax policy; commercial risk or risk of loss of time to start the project – untimely financing of the project, its provision with means of production. A specific type of risk is the emergence of new, innovative technologies that lead to the obsolescence of labor.

Credit risk is associated with urgency and return. It poses a risk of non-payment by the borrower of the principal debt and interest to the lender for the use of the loan within the period specified in the loan agreement. Credit risk management is a system of bank decision-making arising from approved policies and procedures that aim to minimize bank costs.

Interest rate risk is related to the changes of interest rates. Interest rate risk depends on fluctuations in market rates of debt, for which interest is set in a contractual manner from the date of issue. Percentage is an important tool of banking policy, competition, it depends largely on the efficiency of the banking system.

When determining an investment risk, it is necessary to take into account a number of features. For example, investments may have different directions, which differ significantly in both the degree of profitability and the degree of risk; the results of investment activities are influenced by various factors that differ in the degree of impact on the level of risk and uncertainty; the life cycle of an investment project can be long, computing several years, so it is difficult to take into account possible factors and their impact on the profitability and magnitude of investment risk; the necessary statistical information for the previous period may be missing to forecast investment risk.

Any risk can be managed using risk forecasting and risk mitigation measures, choosing solutions based on available information about the expected results of investment efficiency or profitability. Return on investment (*ROI*) can be defined as the percentage of return (*P*) to total investment (*I*):

$$ROI = \frac{P}{I} * 100\%.$$

It is necessary to substantiate the risks of entrepreneurial activity. In accordance with the assessment of regional or medium-industry risk, a program to reduce its negative impact is being developed. The program contains forms of effective insurance of risks, both significant and small. Risks can be predicted and eliminated using a variety of methods. One of the methods of investment insurance. In the investment sphere, insurance companies provide insurance protection to investors. Insurance contracts concluded with them are the basis for financial support of investment projects: capitalization of capital, obtaining borrowed and attracted funds for investment.

This section of the plan provides for the possibility of exit from the investment project at any stage of its implementation, if the actual level of risk exceeds the estimated – planned. Usually a business plan is made for priority areas that will have a high degree of investment. Figure 1 shows the sequence of the development process of the investment project.

Feasibility study is carried out using the methods of analysis of investment projects. This method of rapid analysis determines the possibility of investment, the conditions of the project and its effectiveness. The essence of rapid analysis is to compare and compare analytical indicators with indicators of similar projects or with averaged industry values (criteria). In foreign practice, use the express method of determining the financial and economic condition of the enterprise, which is a comparison in the dynamics of the indicators of the object of investment with similar projects or with averaged industry data. Subject to consideration indicators that characterize the capacity of the enterprise, supply and demand for products, material costs, efficiency and others.

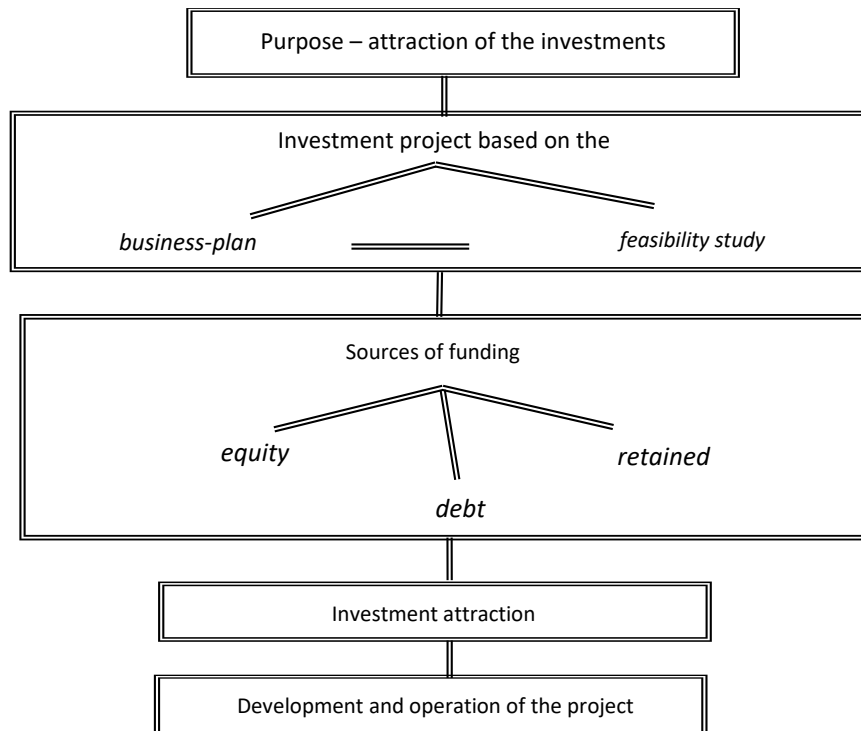

Figure 1. Scheme of the investment project development process

To determine the trend of indicators changes during the rapid analysis, graphs of deviation of indicators from the average values or the median. This method requires systematic collection and processing of economic indicators of enterprise and industry development. Feasibility study data, which can be repeated in the event of a change in project parameters, characterize the efficiency of investment.

Process investment is preceded by financing, ie determining the source of financing and the conclusion of financing or lending agreements. Funding sources are important for investing. These are own, attracted, borrowed sources. The main source of investment is own means, but for large volumes of production it is important to attract both internal and external investments. External sources include foreign and public investment such as bank loans, securi-

ties issues, investment leasing, and government subsidies. Internal is the own funds of enterprises of various forms of ownership and cash of individuals. The operation of the investment project is associated with state regulations that establish the responsibility of participants in investment activities for the implementation of commitments.

Conclusions. Development of a business plan is a complex multifaceted process. Based on the analysis of investment activity of any investment object, the theoretical bases of business plan development are offered as the base of the investment project. The structure of the business plan may change depending on the volumes of production, sources of financing, and the level of risk. Financial plan as a basis of the business plan and it determines the sources of funding, profitability and payback period.

References:

1. Didenko Ye.O., Nyanchur B.S. (2016). Biznes-planuvannya ta yoho rol' u stratezhnomu upravlinni pidpryyemstvom. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 78–81.
2. Gutkevych, S., & Jureniene, V. (2020). BANK'S INVESTMENT ACTIVITY. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(2), 108–115. doi: 10.30525/2256-0742/2020-6-2-108-115
3. Kvasha O.S., Fomina V.V. Biznes-planuvannya u diyal'nosti orhanizatsiyi: yevropeys'ki standarty, osnovni metodolohichni pidkhody ta bazovi protsedury. *Ekonomika i suspil'stvo*, pp. 268–275. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/45.pdf
4. Lavriv L.A. (2013). Biznes-planuvannya u diyal'nosti orhanizatsiyi: bazovi protsedury ta osnovni metodychni pidkhody. *Innovatsiyina ekonomika*, vol. 10.
5. Mykhaylenko O.V., Lobas A.A. (2018). Kharakterystyka osoblyvostey skladannya biznes-planiv. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Seriya «Ekonomika i upravlinnya»*, vol. 29(68), no. 3, pp. 74–77. URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/29_68_3/17.pdf
6. Proboyiv O.A. (2019). Kontseptualni pidkhody do protsesu rozroblennya biznes-planu rozvytku vitchyznyanykh pidpryyemstv. *Prychornomorski ekonomichni studiyi*, vol. 39(2), pp. 12–16.
7. Prodovolcha i silskohospodarska orhanizatsiya Obyednanykh natsiy. URL: <http://www.fao.org/countryprofiles/index/ru/?iso3=UKR>

УДК 656.078

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.16>**Компанець К.А.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Київський національний торговельно-економічний університет

Литвишко Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет

Артемчук В.О.

старший викладач кафедри менеджменту,
Національний транспортний університет

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

У статті визначено особливості інноваційного стратегічного управління підприємствами під час пандемії COVID-19. Досліджено критичний аналіз наукових праць з окресленої проблематики і виявлено не розкриті питання стосовно кризисного становища підприємств, що були спричинені карантинном. Розкрито сутність стратегії і стратегічного управління та стратегічного планування, визначено особливості та принципи стратегічного планування, що характеризують структуру управління та виробничо-технічну базу підприємства. Визначено основні етапи управлінських процесів підприємства, на підставі яких представлено основні елементи інноваційного бачення проблеми підприємств та визначено форми реалізації стратегії і стратегічного контролю. Розроблено модель інноваційного стратегічного управління підприємством та сформувано рекомендації щодо стратегічного управління підприємствами під час кризи, спричиненої COVID-19.

Ключові слова: стратегія, інновація, підприємство, пандемія COVID-19, інноваційне стратегічне управління.

FEATURES OF INNOVATIVE STRATEGIC ENTERPRISE MANAGEMENT DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Kompanets Kateryna

Restaurant Business Kyiv National Trade and Economic University

Lytvyshko Liliya, Artemchuk Valentine

Department of Management National Transport University

The article considers the features of innovative strategic management of enterprises during the pandemic COVID-19. The critical analysis of scientific works on the outlined problems is investigated and it is revealed not to open questions concerning a crisis situation of the enterprises which have been caused by quarantine. At the same time, the issues related to the features and specifics of the formation of innovative strategic management in times of crisis caused by the COVID-19 pandemic for the formation and selection of solutions in enterprises are studied at a low level. The concept of strategy and innovative strategic management and strategic planning is revealed. Peculiarities and principles of strategic planning that characterize the management structure and production and technical base of the enterprise are determined. The main stages of management processes of the enterprise on the basis of which the basic elements of the innovative vision of a problem of the enterprises were presented are investigated. It is innovative thinking and is a promising solution for the formation of strategic management during quarantine. Strategic management in the article is considered as a set of five interrelated management processes and related typical actions. The forms of strategy implementation and strategic control are determined. The model of innovative strategic management of the enterprise is developed. The basis of the offered model is the thorough analysis of activity of the enterprise, namely: potential of the enterprise in a cut of its components, the strategic analysis. It is mandatory to take into account environmental factors, the impact of which on the activities of the enterprise is variable and unstable. Recommendations for strategic management of enterprises during the crisis caused by COVID-19 have been formed. Namely, the two most expedient and possible for the implementation of innovative management strategies were noted: the strategy is related to the development of the transportation system; the strategy is aimed at developing the production and technical base and personnel.

Keywords: strategy, innovation, enterprise, COVID-19 pandemic, innovative strategic management.

Постановка проблеми. Прогнозуючі наслідки коронавірусу, експерти наголошують, що подібні катаклізми – це шанс для оновлення. За прогнозами, після завершення пандемії на світ чекають суттєві зміни у ланцюжках постачань сировини, комплектуючих і готових товарів. Йдеться про диверсифікацію більшості логістичних маршрутів, як трансконтинентальних, так і регіональних. І це не лише нові можливості для використання транспорту, а й перспектива розвитку складської та придорожньої інфраструктури. Для того щоб скористатися цими можливостями, Україні необхідно виконати завдання з дорожнього будівництва. Для виходу України з кризи треба підтримати фінансово своїх виробників, особливо орієнтованих на експорт підприємств із виготовлення продукції з високою доданою вартістю. Саме така ситуація і потребує інноваційного стратегічного управління підприємствами.

Поглиблення ринкових відносин в економіці малого та середнього бізнесу як основних суб'єктів ринку, їх безперервне зростання та різноманітність форм власності вимагають від керівників відповідних змін та перетворень, які дали б змогу підприємствам найкращим чином відповідати потребам сьогодення як за своєю технічною базою, так і за структурою та організацією обслуговування споживачів і суб'єктів господарювання. Водночас зміни конкурентного середовища й конкурентних умов зумовлюють великий ступінь невизначеності роботи підприємств, а також їх залежність від коливань ринкової ситуації, роблять неможливим використання традиційних підходів і методів їх подальшого розвитку.

У сучасних умовах підприємства, а тим більше невеликі за розміром, вимушені самостійно шукати стратегії свого подальшого розвитку в досить динамічному зовнішньому середовищі та своєчасно реагувати на його зміни для того, щоб бути конкурентоспроможними та самодостатніми [4, с. 124–125].

Інноваційне стратегічне управління дає змогу підприємству вижити у складних умовах, що відбуваються під час пандемії COVID-19. В умовах жорсткої ситуації на ринку, що швидко змінюється, дуже важливо не тільки зосереджувати увагу на внутрішньому стані підприємства, а й розробляти довгострокову стратегію, що дала б їм змогу встигати за змінами, що відбуваються у зовнішньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критичний аналіз наукових праць з окресленої проблематики засвідчив, що питання формування стратегічного управління підприємствами усе частіше стають предметом сучасних наукових досліджень. Результати фундаментальних системних досліджень висвітлюються у працях таких учених, як: І. Ансофф, В. Бондаренко [2], В.О. Василенко, О. Віханський, Г. Джонсон, Л. Довгань, Г. Жаворонкова [1], С. Іванчук [2], І. Ігнат'єва, І. Малик, М. Мартиненко, Г. Мохонько, О. Пашенко [5], О. Скібіцький [1], К. Склуз, А. Стрікланд, Т. Ткаченко, А. Томпсон, В. Трофимов, К. Хаттен, С. Хаттен, Дж. Хіттенсом, Д. Глейдель, С. Цимбал, Д. Шендел, З. Шершньова та ін.

У фундаментальних працях багатьох вищезазначених учених існує значна кількість конструктивних підходів до визначення поняття «стратегічне управління». Дослідження підходів до визначення стратегії вказує на ототожнення понять «стратегія» і «стратегічне управ-

ління», визначається як комплексний план, правила, прийоми, процедури, що є основою реалізації стратегії, тобто процесом управління з досягнення стратегічних цілей у будь-якій сфері діяльності підприємства. При цьому питання, що стосуються особливостей та специфіки формування інноваційного стратегічного управління в кризовий період, що спричинений пандемією COVID-19, досліджено на низькому рівні.

Постановка завдання. Виходячи з вищенаведених аргументів, метою статті є теоретико-методичне обґрунтування інноваційного стратегічного управління підприємствами під час кризи, спричиненої COVID-19.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- розкрити поняття стратегії і стратегічного управління та стратегічного планування;
- визначити особливості та принципи стратегічного планування;
- надати характеристику структури управління та виробничо-технічної бази підприємства;
- визначити основні етапи управлінських процесів підприємства;
- визначити форми реалізації стратегії та стратегічного контролю;
- розробити модель інноваційного стратегічного управління підприємства;
- сформулювати рекомендації щодо стратегічного управління підприємств під час кризи, спричиненої COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. У минулому багато підприємств могли успішно функціонувати, звертаючи увагу переважно на щоденну роботу, внутрішні проблеми, пов'язані з підвищенням ефективності використання ресурсів у поточній діяльності. Нині під час пандемії незмінним залишається завдання раціонального використання потенціалу в поточній діяльності, однак винятково важливим стає здійснення такої стратегії, що забезпечує адаптацію фірми до мінливого навколишнього середовища.

Отже, доцільними виявилися такі запропоновані заходи: розроблення, перегляд та оновлення бізнес-плану, враховуючи мінливість обставин та кількість появи нової інформації щодо поширення вірусу. В умовах нестабільності епідеміологічних, соціальних, економічних обставин важливі гнучкість та адаптивність реакції підприємств [6].

Пандемія COVID-19 серйозно порушила глобальне споживання, змусивши людей не викреслювати старі звички та прийняти нові. Підприємства, які прагнуть вийти з кризи на більш сильних позиціях, повинні виробити систематичне розуміння змін звичок. Для багатьох фірм для цього потрібен новий процес виявлення та оцінки змін перш ніж вони стануть очевидними для всіх. Першим кроком є складання карти потенційних наслідків поведінкових тенденцій для визначення конкретних продуктів чи можливостей для бізнесу, які в результаті, скоріше за все, зростуть або скоротяться [7].

Розроблення стратегії управління для всіх підприємств є важливою необхідністю і має безперечну практичну цінність, оскільки сучасні умови призводять до реально кризового стану суб'єктів бізнесу. Проте не можна не відзначити складність вибору оптимальної стратегії з усього різноманіття стратегій за умов ураху-

Таблиця 1

Етапи управлінських процесів підприємства

Процес	Типові дії
1. Діагностика й аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища	– проведення поточного стратегічного аналізу підприємства; – діагностика зовнішнього та внутрішнього середовища
2. Визначення і постановка місії та цілей	– формулювання стратегії та стратегічних цілей підприємства; – розроблення концепції корпоративної стратегії та програми дій
3. Формулювання шляхів реалізації, вибір пріоритетів	– визначення технологій і ресурсів для реалізації стратегії; – створення збалансованої стратегії по видах діяльності; – перевірка можливості реалізації стратегії
4. Реалізація стратегій	– управління стратегічними активами; – організація ефективної реалізації стратегії; – мотивація топ-менеджменту на досягнення стратегічних цілей компанії
5. Оцінка і контроль виконання	– стратегічний контроль

Джерело: сформовано на основі [9]

вання всіх важливих аспектів. Тому розроблення стратегії управління і виявлення стратегічного потенціалу суб'єктів бізнесу потрібно починати вже сьогодні [5]. Саме інноваційне мислення й є перспективним рішенням для формування стратегічного управління під час карантину. Стратегічне управління можна розглядати як сукупність п'яти викладених нижче взаємозв'язаних управлінських процесів і пов'язаних із ними типових дій, які наведено в табл. 1.

Дослідження елементів управлінських процесів підприємства дало змогу узагальнити його модель інноваційного стратегічного управління, що наведено на рис. 1.

Основою запропонованої моделі є ґрунтовний аналіз діяльності підприємства, а саме потенціалу підприємства в розрізі його складників, стратегічний аналіз. Обов'язковим є врахування чинників зовнішнього середовища, вплив якого на діяльність підприємства є мінливим та нестабільним. Велике значення мають вибір та оцінка індикаторів розвитку підприємства. Їх прогнозування дасть змогу обґрунтовано підійти до вибору стратегії розвитку підприємства. Сукупність стратегій розвитку підприємства формує «стратегічний набір», тобто систему стратегій різного типу, які відображають специфіку функціонування та розвитку підприємства, а також рівень його конкурентоспроможності на ринку. На наше переконання, у «стратегічний набір» підприємства входять: по-перше, стратегії, які стосуються основних підсистем бізнесу; по-друге, стратегії спеціалізованих видів діяльності; по-третє, сукупність методів управління змінами.

У сучасних умовах пандемії COVID-19 необхідне впровадження та реалізація інноваційних стратегічних дій. По-перше, це мінімізація витрат виробництва, розвиток і спеціалізація у наданні транспортних послуг, перехід до диверсифікації та фіксації певного сегменту ринку і концентрація зусиль підприємства на вибраному ринковому сегменті.

Пошук у сучасних умовах необхідної стратегії вітчизняних автотранспортних підприємств є актуальним у зв'язку з тим, що планова економіка боролася за одне з перших місць у світі за рівнем спеціалізації виробництва і створила величезні монопродуктові об'єкти діяльності. На автомобільному транспорті такими об'єктами є передусім комплексні автотранспортні підприємства, які показали свою неспроможність ефективно працювати у сучасних ринкових

умовах. Необхідність пристосування до нових економічних умов змушує шукати напрями додаткового використання наявного виробничого потенціалу.

Можна відзначити найбільш доцільні та можливі для реалізації інноваційної стратегії управління: стратегія, пов'язана з розвитком системи перевезень; стратегія, спрямована на розвиток виробничо-технічної бази і пов'язана з наданням послуг із забезпечення працездатності автомобілів. Кожна з наведених стратегій містить безліч різних варіантів, які мають спільні риси, тобто ми можемо під час їх вибору користуватися одними формулами та економічними залежностями для визначення прибутку.

Для вибору стратегії розвитку підприємства автомобільного транспорту можуть використовувати імітаційне моделювання. Імітаційне моделювання проводиться шляхом відтворення подій, які відбуваються одночасно або послідовно в модельному часі. Основне завдання під час розроблення імітаційної моделі вибору оптимальної стратегії розвитку підприємств автомобільного транспорту зводиться до визначення максимального прибутку, який слід очікувати від реалізації стратегії за обмежених інвестицій [11, с. 214].

Висновки з проведеного дослідження. У сучасних умовах перед більшістю автотранспортних підприємств виникла проблема ефективності використання наявних ресурсів, передусім основних фондів. Надлишкові резерви підприємств досягли критичного рівня і змушують автотранспортні підприємства вести пошук можливих варіантів використання наявного рухомого складу та виробничо-технічної бази для досягнення підприємствами своїх цілей, передусім для одержання прибутку. Ці проблеми підприємств можливо вирішити, використовуючи інноваційне рішення для вибору потрібної стратегії управління. Розглядаючи стратегію управління діяльністю підприємства, необхідно відзначити, що всі фактори, які є складниками формули успішної діяльності підприємства, повинні бути узгодженими та спрямовані на досягнення єдиних цілей, створення єдиного середовища співпраці.

Отже, з огляду на все вищезазначене, можна сказати, що розроблення стратегії розвитку на підприємстві повинно бути головною ціллю вітчизняних підприємств на сучасному ринку й у сучасних умовах пандемії COVID-19.

Рис. 1. Модель інноваційного стратегічного управління підприємством

Джерело: розроблено авторами

Список використаних джерел:

1. Жаворонкова Г.В., Скібіцький О.М. Запозичення для України досвіду антикризового менеджменту з країн розвинутої ринкової економіки. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2008. Вип. 18. С. 117–125.
2. Компанець К.А., Іванчук С.І., Бондаренко В.А. Стратегічне маркетингове управління суб'єктів готельно-ресторанного бізнесу. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми маркетингового менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки»*, м. Луцьк, 8 травня 2020 р. С. 111–114. URL: <http://lutsk-ntu.com.ua/uk/mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenciya> (дата звернення: 20.12.2020).
3. Литвишко Л.О., Горбенко Ю.А. Адаптація функціонування великого та середнього бізнесу до сучасних умов роботи в період карантину, пов'язаного з пандемією COVID-19. *Механізми управління розвитком території*. Литва, 2020. С. 134–137.
4. Литвишко Л.О., Горбенко Ю.А. Адаптація бізнесу до нових реалій пандемії COVID-19. *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним*

загрозам національній безпеці» у рамках реалізації проекту Erasmus+ «Академічна протидія гібридним загрозам» WARN 610133-EPP-1-2019-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP 7 грудня 2020 р. С. 65. URL: https://drive.google.com/file/d/1k3PeCfr_7sJJogv8VydUQn4vwRAqT7xE/view2 (дата звернення: 02.01.2021).

5. Пашченко О.П. Теоретичні основи стратегічного управління розвитком підприємств в сучасних умовах : навчальний посібник. Київ, 2012. С. 106–146.

6. Трофимов В.В., Иванов В.Н., Казаков М.К. Управление проектами с Primavera : навчальний посібник. Санкт-Петербург : СПбГУЭСФ, 2006. С. 214.

References:

1. Zhavoronkova G.V., Skibitsky O.M. (2008) Zapozychennya dlya Ukrainy dosvidu antykrizovogo menedzhmentu z krayin rozvynenoyi rynkovoyi ekonomiky [Borrowing for Ukraine the experience of crisis management from developed market economies]. *Problems of improving the efficiency of infrastructure*: Coll. Science. wash. Kyiv: NAU, issue 18, pp. 117–125.

2. Kompanets K.A., Ivanchuk S.I., Bondarenko V.A. (2020) Strategichne marketyngove upravlinnya sub'yektiv gotelno-restorannogo biznesu [Strategic marketing management of hotel and restaurant business entities]. *VII International scientific-practical conference of students and young scientists "Actual problems of marketing management in the conditions of innovative economic development"*. Lutsk National Technical University. Lutsk, May 8, pp. 111–114. Available at: <http://lutsk-ntu.com.ua/uk/mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferenciya> (accessed 20 December 2020).

3. Litvyshko L.O., Gorbenko Yu.A. (2020) Adaptaciya funkcionuvannya velykogo ta serednogo biznesu do suchasnyx umov roboty v period karantynu, pov'yazanogo z pandemiyeyu COVID-19. Adaptaciya biznesu do novyx realij pandemiyi COVID-19 [Adaptation of the functioning of large and medium-sized businesses to modern working conditions during the quarantine period associated with the pandemic COVID-19]. *Mechanisms for managing the development of territories*: Collection of scientific works. Polissya National University Belarusian State University of Economics (Belarus) Klaipeda University. Lithuania, pp. 134–137.

4. Litvyshko L.O., Gorbenko Yu.A. (2020) Adaptaciya biznesu do novyx realij pandemiyi COVID-19 [Adaptation of business to the new realities of the COVID-19 pandemic]. *Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference "Management and administration in the context of combating hybrid threats to national security"* in the framework of the Erasmus + project "Academic counteraction to hybrid threats" WARN 610133-EPP-1-2019 FI-EPPKA2-CBHE-JP December 7, p. 65 Available at: https://drive.google.com/file/d/1k3PeCfr_7sJJogv8VydUQn4vwRAqT7xE/view (accessed 2 January 2021).

5. Pashchenko O.P. (2012) Teoretychni osnovy strategichnogo upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv v suchasnyx umovax [Theoretical foundations of strategic management of enterprise development in modern conditions]: textbook. way. for students. university. Kyiv, pp. 106–146.

6. Trofimov V.V., Ivanov V.N., Kazakov M.K. (2006) Upravlenye proektamy s Primavera [Project Management with Primavera]: Textbook. SPbGUEF, p. 214.

E-mail: ket13@ukr.net

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 331.108.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.17>

Лінькова О.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено значення організаційного розвитку для забезпечення конкурентоспроможності. Запропоновано збалансовану модель організаційного розвитку на основі системи навчання, яка містить: дослідження ринкового попиту та споживчих цінностей; закріплення бізнес-моделі в стратегічному управлінні; аудит кадрового потенціалу; формування системи навчання за проектом навичок; запровадження структурного компоненту управління змінами на основі стратегічного лідерства. Ризиками використання збалансованої системи навчання в межах обраної бізнес-моделі є: підвищення амбіцій персоналу; складність оцінки результатів навчання; підготовка навчальних програм. Заходами щодо мінімізації ризиків запровадження збалансованої системи навчання є: командна робота; формування структурного підрозділу коучів; укладення довгострокових угод на визначені програми навчання; системи мотивації.

Ключові слова: організаційний розвиток, бізнес-модель, управління змінами, комунікації, менеджмент, діджиталізація.

PERSONNEL TRAINING AS AN EFFECTIVE TOOL
OF ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT

Linkova Olena

National technical University
"Kharkov Polytechnic Institute"

The article examines the importance of organizational development to ensure competitiveness: increasing the ability of the organization to adapt to changing environmental conditions; updating the management system, organizational structure and culture; setting current goals, introduction of new technologies and methods of work in operational activities and management; creation of new structural units of the organization. Adaptation of domestic business to the rapid pace of market changes requires effective systematic implementation of a set of actions on strategic management based on business models, innovation management and marketing communications. Emphasis is placed on the main goal of development – to accelerate the process of adaptation to market changes. A balanced model of organizational development based on the education system is proposed, which includes: research of market demand and consumer values; consolidation of the business model in strategic management; audit of human resources; formation of a system of training according to the project of skills; introduction of a structural component of change management based on strategic leadership. The basis of organizational development is: ranking of staff values; introduction of systematic training; formation of a microclimate of mutual assistance in teams; timely informing staff about changes in market factors that will affect the implementation of organizational change; increased material support at the level of strategic management of individual work of operational level managers. The risks of using a balanced learning system within the selected business model are: increasing the ambitions of staff with the development of skills and changing life priorities; the difficulty of directly assessing the effectiveness of learning outcomes; preparation of educational personality-oriented programs. Measures to minimize the risks of implementing a balanced learning system are: teamwork; formation of a structural subdivision of coaches; concluding long-term agreements for certain training programs; motivation systems.

Keywords: organizational development, business model, change management, communications, management, digitalization.

Постановка проблеми. Темпи змін світу за часів глобалізації зростають з кожним днем. Інформаційна економіка, постіндустріальне суспільство, індустрія 4.0, шоста управлінська революція, демографічні проблеми, екологічні катастрофи, пандемії – все це осередки сучасного світу, який накопичив велику кіль-

кість знань та стоїть перед вибором напрямків руху. Період 2020 року в світі мав негативні показники: падіння ділової активності; зростання безробіття та соціальної напруги; падіння обсягів виробництва, торгівлі і споживання. Пандемія COVID-19 внесла корективи не тільки в систему управління охороною

здоров'я, а й у систему організаційного розвитку бізнесу. Бізнес за останній рік мав у стислі терміни вирішити завдання забезпечення гнучкості за умов стрімкої невизначеності. Умовами змін в бізнесі стають інформаційні (канали комунікацій), матеріальні (дефіцит ресурсів), організаційні (цілеспрямованість), соціально-психологічні (готовність сприйняти зміни). Викликами для сучасного бізнесу стають: характер роботи визначається завданнями, які необхідно виконувати, працівники орієнтуються на замовлення клієнтів, відсутність чіткої ієрархії у відносинах працівників, необмеженість робочого часу. За названих умов гнучкість бізнесу реалізується в комплексній програмі змін індивідів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питання організаційного розвитку займаються як вітчизняні так і закордонні вчені: Адезес І.К. вивчаючи процес управління змінами в бізнесі, концентрує увагу на головному критерії ефективності – забезпечення гнучкості [1, с. 127]. Діба М.І., Гернего Ю.О. аналізують світовий досвід діджиталізації економіки [7, с. 52]. Уенделл Френч та Сесіл Белл: зазначають, що організаційний розвиток – це довгострокові програми щодо вдосконалення процесів організаційного оновлення і прийняття рішень [10, с.138].

Але прискорення ринкових викликів до конкурентоспроможності бізнесу вимагає запровадження інструментів, які забезпечують його ефективність.

При цьому пандемія COVID-19 створює нові умови для бізнесу, які необхідно врахувати для виживання бізнесу.

Метою статті є аналіз напрямків розв'язання проблеми ефективного управління організаційним розвитком та вдосконалення його інструментів.

Основний матеріал дослідження. Глобалізаційні процеси постійно посилюють конкуренцію. Реалізація заходів з організаційного розвитку стикнулася з об'єктивними проблемами: особливостями дистанційної роботи (віддалена офісна робота); утримання споживача за умови певної обмеженості пересування, як в країні так і за її межами; зміна споживчих пріоритетів; зниження купівельної спроможності (зростання бідності); зростання транспортних витрат. Актуальні напрямки організаційного розвитку бізнесу: оновлення стратегічної, інформаційної та логістичної підсистем; моніторинг попиту та пропозицій на ринку; підвищення навичок менеджерів щодо віддаленої організації роботи команд; запровадження: відповідних комунікаційних технологій зі стейхолдерами; дистанційних операційних програм навчання персоналу; інтегрованих систем управління.

Зважаючи на це бізнес занурюється в стійке середовище невизначеності, яке формує вимоги до збалансованого використання жорстких та м'яких методів менеджменту. Жорсткі методи виступають важелем керованості, а м'які – адаптивності.

Діджиталізація економіки (як спосіб приведення будь-якого різновиду інформації до цифрової форми), з кожним роком актуалізує увагу до людини та збалансованості розвитку [2, с. 365]. Розвиток, як процес переходу від одного стану до іншого, вимагає визначення певних структурних маркерів. Розвиток бізнесу в Україні за останні роки свідчить про те, що інвестори надають перевагу напрямкам з швидким обігом капі-

талу, найвищим попитом та мінімальним ризиком (ІТ, комерція, фінансові сектори, освіта). При цьому, наповнення бюджету країни доводить лідерство галузей з тривалим технологічним циклом, значним первісним капіталом (сільське господарство (16 %), переробна промисловість (20 %), комерція (20 %)). Тому метою розвитку економіки країни є розширення світового досвіду щодо підвищення продуктивності праці саме в галузях, які наповнюють бюджет країни. Інтегративним елементом всіх галузей є персонал та його здатність до індивідуального розвитку та сприйняття змін на ринку. Конкурентоспроможність бізнесу визначається його здатністю систематизованого використання інформації персоналом.

Бенніс В. зазначає, що організаційний розвиток – це освітня стратегія, розрахована на зміну соціальних відносин, поглядів людей та структури організації з метою поліпшення її адаптації до вимог технологій і ринку [3, с. 97].

Метою організаційного розвитку є: вирішення проблем, які перешкоджають ефективному використанню людських ресурсів; формування спрямованого розвитку кожного співробітника, що сприяє продуктивному функціонуванню організації в цілому [8, с. 75]. Отже, організаційний розвиток – це навчання та інформування людей, яке змінює практику ведення бізнесу. Організаційний розвиток як один з методів управління змінами призводить до видозмін: форм (злиття, поглинання, власність); функцій менеджменту; організаційної структури [5, с. 116]. Організаційні зміни – це створення нових організаційних форм і розвиток нових здібностей орієнтованих на організаційну культуру і цінності [6, с. 48]. У сучасних західних концепціях організаційного розвитку робиться акцент на інтеграції інтересів співробітників і цілей організації в цілому, а також на створенні структур, систем і процесів, які забезпечують можливість постійного удосконалення діяльності організації [4, с. 21]. Організаційний розвиток: необхідний бізнесу для того, щоб адаптуватися до зовнішніх умов; передбачає необхідність управління (плановість змін); орієнтований на довготривалий процес; вимагає наукового підходу; використовує системність та міждисциплінарний підхід; вимагає агента змін (менеджера, консультанта, який має навички спілкування для встановлення довірчих відносин) і його обов'язкове втручання в процес змін організації; основна ідея – клієнт сам керує змінами; вимагає перегляду організаційних цінностей та організаційної культури; використовує спеціальні методики, підходи й технології; форма реалізації – стратегія, програма, комплекс заходів; передбачає ефективність. Завдання, які дозволяють вирішити організаційний розвиток: підвищення здатності організації адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища; оновлення системи управління, організаційної структури та культури; постановка актуальних цілей, впровадження нових технологій та методів роботи у операційну діяльність та управління; створення нових структурних одиниць організації (злиття, поглинання).

Умови саморегуляції ринку через зміни цін відповідно до ринкового попиту є рушійною силою організаційного розвитку бізнесу всіх сфер економіки. Маркетингові комунікації дозволяють точно спроектувати реакцію споживачів по відношенню до конкретного

виробника, від чого залежить фінансовий результат. Аналіз еластичності попиту дозволяє оцінити: чи не є бізнес монополістом; ступінь потреби в товарі; залежність від питомої ваги даного товару в бюджеті споживача. Фактором, який визначає еластичність пропозиції, стає можливість перепрофілюватися на випуск іншого товару. За низького рівня автоматизації та діджиталізації в певних сферах економіки (зокрема, промисловість) зростає термін перепрофілювання діяльності – бізнес втрачає ринкові позиції. Компенсатором технічного переозброєння підприємств стає система маркетингових комунікацій, ефективна робота яких дозволяє дослідити існуючий попит на різних територіальних ринках. Економічні інтереси як форма прояву потреби людини стають основою суспільного попиту. Вибір певних благ споживачем визначається: рівнем задоволення певної потреби, досвідом, смаком, можливостями, якісними властивостями, рівнем громадського та особистого розвитку, модою.

Взаємопов'язаність різних типів змін в організації (стратегічні – довгострокові, тактичні – еволюційні та стрибкоподібні функціональні перетворення, оперативні – виправлення помилок та ініціація напрямків покращення продуктивності праці) на перше місце серед професійних навичок персоналу виводить навчання.

Тому пропонується реалізація збалансованого організаційного розвитку бізнесом через управління системою навчання персоналу в полі обраної бізнес-моделі, що дозволяє максимально посилити кадровий потенціал за умов невизначеності. Приспособлення вітчизняного бізнесу до швидких темпів ринкових змін вимагає ефективної системної реалізації комплексу дій зі стратегічного менеджменту на основі бізнес-моделей, інноваційного менеджменту та маркетингових комунікацій. Бізнес-модель – це концептуальна характеристика того, як саме конкретна компанія заробляє гроші (краудсорсинг, виробник, лоутач, франшиза, комісія). Вибір бізнес-моделі включає: витрати на розробку товару; організація продажу; спосіб отримання прибутку (стратегія ціноутворення, спосіб оплати). Основними етапами процесу організаційного розвитку є: дослідження ринкового попиту та споживчих цінностей; закріплення бізнес-моделі в стратегічному управлінні; аудит кадрового потенціалу; формування системи навчання за проектом навичок; запровадження структурного компоненту управління змінами на основі стратегічного лідерства. Жорсткими елементами є: бізнес-модель; структурний підрозділ управління змінами; система навчання. М'якими: цінності; навички; лідерство.

Формування системи навчання в бізнесі дозволить збільшити віддачу від розвитку навичок персоналу як інструменту: виправлення помилок; розвитку; заохочення [9, с. 58]. Особистісне орієнтоване навчання дозволить отримати покращені результати менеджменту через запровадження стратегічного лідерства: психологічна готовність до ризику; інноваційність; комплексність вирішення проблем; вміння самовдосконалюватися і навчатися; інтегрування цінностей; відданість ідеї служіння. Основою особистісного навчання стає гармонійний розвиток людини через майстерне використання досягнень педагогіки, психології та збереження фізичного і морального здоров'я. Навчання персоналу в період виконання професійних обов'язків має певну

специфіку: концентрація на цільових аспектах професійної діяльності; значний вплив колег на відношення до навчання; авторитет менеджера; економічна залежність. Результати навчання персоналу: відкривають для менеджерів перспективи формування ініціативної групи з реалізації змін яких вимагають ринкові перетворення; розширюють компетентність персоналу у виконанні завдань, пов'язаних з індивідуальними замовленнями клієнтів; дозволяють залучити до змін максимальну кількість персоналу; підвищують рівень використання технологічних можливостей бізнесу; вносять корективи в показники монотонності праці.

Ризиками використання збалансованої системи навчання в межах обраної бізнес-моделі є: підвищення амбіцій персоналу з розвитком професійних та особистісних навичок; зміна життєвих пріоритетів; складність прямої оцінки ефективності результатів навчання; підготовка навчальних особистісно орієнтованих програм.

Заходами щодо мінімізації ризиків запровадження збалансованої системи навчання є: командна робота; формування структурного підрозділу коучів, функціональним завданням якого є формування класів навчання персоналу з урахуванням професійних вимог та індивідуальних продуктивних інструментів навчання; укладення довгострокових угод на визначені програми навчання; приведення системи мотивації у відповідність до результатів роботи персоналу.

Основою організаційного розвитку стає: ранжування цінностей персоналу; запровадження системного навчання; формування мікроклімату взаємодопомоги в командах; своєчасне інформування персоналу про зміни ринкових факторів, які впливають на запровадження організаційних змін; підвищена матеріальна підтримка на рівні стратегічного менеджменту індивідуальної роботи менеджерів операційного рівня.

Кваліфікація менеджера визначає ефективність роботи підрозділу, який він очолює та вимагає розумітися на особливостях підлеглих (спілкуватися формально і неформально; розуміти цінності, інтереси, настрої), видавати завдання у відповідності до індивідуальних компетентностей.

Розвиток інформаційного простору надає широкий вибір програм навчання від стандартних до індивідуальних. Актуальне завдання менеджменту стратегічного рівня компанії затвердити систему навчання у відповідності до обраної бізнес-моделі. Базовою структурною компонентою системи навчання персоналу є підвищення кваліфікації менеджерів (управлінські тренінги, групові дискусії, рольові ігри, рішення кейсів, відпрацювання навичок в активній формі, робота над помилками, управлінські поєдинки). Управлінські навички, які потребують постійного вдосконалення: встановлення цілей, постановка завдань, планування, розподіл повноважень, мотивація, контроль, прийняття управлінських рішень, вирішення конфліктів, підвищення стресостійкості, розвиток емоційного інтелекту, розвиток вміння навчатися, комунікації, встановлення пріоритетів, управління розвитком, робота в команді, використання методів, організації власного часу менеджера.

Запропонована система організаційного розвитку максимально враховує ціннісні орієнтації (Р. Танненбаум і С. Дейвіс): наділення людей позитивними якостями; ставлення до працівників як до особистості,

що постійно розвивається; визнання і позитивне використання індивідуальних відмінностей; ефективне вираження і використання можливих почуттів; акцентування реальної поведінки; використання статусу тільки для організаційних релевантних цілей; довіра до людей; готовність відстоювати свою думку та йти на ризик; розгляд участі у даному процесі в якості істотно важливого для ефективного виконання завдання; акцент на співпрацю.

Впровадження інструментів управління організаційним розвитком підприємства визначається: стадією життєвого циклу; рівнем конкурентоспроможності; здатністю менеджменту до реінжинірингу бізнес-процесів (перепроєктування процесів і систем з урахуванням: бізнес-практики, поведінки людей, культури); відкритістю персоналу до ефективного навчання. Темпи економічного розвитку доводять відсутність єдиного підходу до управління персоналом, вибір залежить від: якостей підлеглих; розподілених цінностей; темпів зміни ринкових факторів; терміну організаційного проекту.

Критерії ефективності організаційного розвитку можна розділити на:

короткострокові: продуктивність (прибуток, обсяги продажів, ринкова частка), якість (задоволеність споживачів, спектр послуг), ефективність (вартість одиниці продукції, збитки, час простою, співвідношення продукту і витрат, обсяги виробництва, години, рентабельність продажів, прибутковість акціонерного капіталу), гнучкість (використання гнучких виробничих технологій, комп'ютерної техніки, роботів), задоволеність (плинність кадрів, запізнення, скарги, ставлення працівників до дорученої справи);

середньострокові: конкурентоспроможність та розвиток, складові соціальної відповідальності, програми навчання персоналу;

довгострокові: лідерство, скорочення відставання від конкурентів, індивідуальний набір показників.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз ринкової кон'юнктури дозволив виділити ключовий фактор розвитку бізнесу – систематичне навчання персоналу. Структурними компонентами збалансованого організаційного розвитку бізнесом стають підсистеми: дослідження ринкового попиту та споживчих цінностей; закріплення бізнес-моделі в стратегічному управлінні; аудит кадрового потенціалу; формування системи навчання за проектом навичок; запровадження структурного компоненту управління змінами на основі стратегічного лідерства. Організаційний розвиток – це безперервний, багатовекторний, нелінійний, інтегруючий багатовимірні локальні зміни в технологіях менеджменту і поведінці співробітників, процес переходу підприємства до нового якісного стану за рахунок зміни кількості, якості підсистем, що входять до нього, та зв'язків між ними, що підвищує його конкурентоспроможність у глобальному економічному просторі. Системна реалізація управління змінами на підприємстві в полі обраної бізнес-моделі дозволить вчасно та ефективно реагувати на ринкові можливості. Запровадження системи навчання містить найвищий випереджаючий потенціал організаційного розвитку через поєднання факторів керованості та адаптивності. Дієвість збалансованого розвитку залежить від обраної бізнес-моделі та ефективності стратегічного лідерства. Перспективи подальших досліджень. Розробка бізнес-моделей організаційного розвитку за сферами діяльності.

Список використаних джерел:

1. Адизес И. К. Управляя изменениями. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 224 с.
2. Айзексон В. Инноватори: як група хакерів, геніїв та гіків здійснила цифрову революцію. Київ : Наш формат, 2017. 488 с.
3. Беннис У., Томас Р. Кто становится лидером в бизнесе: Вундеркинды и ветераны. Київ : Олимп-Бизнес, 2020. 296 с.
4. Булеєв І. П., Берсуцький А. Я., Бриль І. В. Стратегія управління інтелектуальним капіталом підприємств : монографія. Донецьк : ДонУЕП, 2013. 207 с.
5. Воронков Д. К. Розвиток підприємств: управління змінами та інновації : монографія. Харків : Адватм, 2009. 436 с.
6. Гончар М. Ф. Системи стрес-менеджменту на підприємствах: формування, використання та моделювання : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2018. 272 с.
7. Диба М. І., Гернего Ю. О. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 7. С. 50–63.
8. Смельянов О. Ю. Потенціал економічного розвитку підприємств: інструментарій та моделі оцінювання : монографія. Львів : Львівська політехніка, 2019. 280 с.
9. Ліпін М. В. Освіта в модифікаціях сучасного світу : монографія. Київ : КНТЕУ, 2018. 340 с.
10. French W. L., Bell C. H. Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization Improvement. Prentice Hall, 1998. 343 p.

References:

1. Adizes I.K. (2012) *Upravlyaya izmeneniyami [Managing change]*. Sankt-Peterburg: Piter. (in Russian)
2. Aizekson V. (2017) *Innovatory: yak hrupa khakeriv, heniiv ta gikiv zdiisnyla tsyfrovu revoliutsiiu [Innovators: how a group of hackers, geniuses and geeks revolutionized the digital revolution]*. Kyiv: Nash format. (in Ukrainian)
3. Bennis U., Tomas R. (2020) *Kto stanovit'sya liderom v biznese: Vunderkindy i veterany [Who Becomes Business Leaders: Geeks and veterans]*. Kyiv: Olimp-Biznes. (in Russian)
4. Bulieiev I.P., Bersutskiy A.Ia., Bryl I.V. (2013) *Stratehiia upravlinnia intelektualnym kapitalom pidpriemstv [Intellectual capital management strategy of enterprises]*. Donetsk: DonUEP. (in Ukrainian)
5. Voronkov D.K. (2009) *Rozvytok pidpriemstv: upravlinnia zminamy ta innovatsii [Enterprise development: change management and innovation]*. Kharkiv: Advatm. (in Ukrainian)
6. Honchar M.F. (2018) *Systemy stres-menedzhmentu na pidpriemstvakh: formuvannia, vykorystannia ta modeliuvan- nia [Stress management systems in enterprises: formation, use and modeling]*. Lviv: Lvivska politekhnik. (in Ukrainian)

7. Dyba M.I., Herneho Yu.O. (2018) Didzhytalizatsiia ekonomiky: svitovyi dosvid ta mozhlyvosti rozvytku v Ukraini [Digitalization of the economy: world experience and opportunities for development in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 7, pp. 50–63. (in Ukrainian)
8. Yemelianov O.Yu. (2019) Potentsial ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv: instrumentarii ta modeli otsiniuvannya [The potential of economic development of enterprises: tools and evaluation models]. Lviv: Lvivska politekhnika. (in Ukrainian)
9. Lipin M.V. (2018) Osvita v modyfikatsiakh suchasnoho svitu [Education in the modifications of the modern world]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
10. French W.L., Bell C.H. (1998) *Organization Development: Behavioral Science Interventions for Organization Improvement*. Prentice Hall.

E-mail: linkova.lena.yu@gmail.com

UDC 378.147.016

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.18>

Ketevan Shengelia

*Doctor of Economics, Associated Professor,
Georgian Technical University*

IMPACT OF THE INFORMATION TECHNOLOGY BUSINESS ON FUTURE EDUCATIONAL SYSTEM

The article considers what, we live in a fast changing world. Technologies change so quickly that it was incredible even ten years ago. This is especially true for information technologies. Internet has radically changed the world, turned it into a smaller, transparent, global – virtual space. We hear the news from anywhere in the world in seconds. Of course, all of this influences the educational system. Challenges towards education are constantly changing. While the one's knowledge of university had been following him for decades at earlier times and did not change, the situation for today's graduates have significantly changed. The information received at the university should be constantly updated by young people and give priority to self-development. School and higher education should be designed in a way to help young people develop memory, creative thinking, desire for innovations and ability of self-development. This is not a simple thing. The goal of the research is to find ways to improve higher education in order to develop creative thinking of young people. Studies prove that the universities of the world that are focused on innovative teaching methods are far more successful during the process of teaching the new generation. As a result, we receive highly skilled manpower and developed labor market. The findings made on the basis of the study showed that in order to overcome unemployment the priority should be given to a private sector, which will assume high social responsibility for each individual. Development of intellectual capital is the most important factor for enhancing the standard of living and overcoming poverty. In this way the country will become much stronger and the society will develop. The results and recommendations presented within the study will substantially improve the rational, reasonable use of new technologies in learning process. Research and its outcomes are important for both cases such as finding ways to improve the higher education and for government and non –government sector and wide public.

Keywords: artificial intellect, information technologies, education of the future, global world, frictional and structural unemployment, employment.

ВПЛИВ БІЗНЕСУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА МАЙБУТНЮ ОСВІТНЮ СИСТЕМУ

Кетеван Шенгелія

Грузинський технічний університет

У статті проаналізовано, що інтернет радикально змінив світ, перетворивши його на менший, прозорий, глобальний – віртуальний простір. Технології змінюються досить швидко. Особливо це стосується інформаційних технологій. Звичайно, все це впливає на освітню систему. Інформація, отримана в університеті, повинна постійно оновлюватися та надавати пріоритет саморозвитку. Школа та вища освіта повинні бути розроблені таким чином, щоб допомогти молоді розвивати пам'ять, творче мислення, бажання до інновацій та здатність до саморозвитку. Пошук шляхів вдосконалення вищої освіти – це мета розвитку творчого мислення молоді. Дослідження доводять, що університети світу, орієнтовані на інноваційні методи навчання, мають набагато більший успіх у процесі навчання нового покоління. В результаті ми отримуємо висококваліфіковану робочу силу та розвинений ринок праці. Результати, зроблені на підставі дослідження, показали, що для подолання безробіття слід надавати пріоритети приватному сектору, який буде нести високу соціальну відповідальність за

кожного. Розвиток інтелектуального капіталу є найважливішим фактором підвищення рівня життя та подолання бідності. Таким чином країна стане набагато сильнішою, а суспільство розвиватиметься. Результати та рекомендації, представлені в рамках дослідження, суттєво покращать раціональне використання нових технологій у процесі навчання. Дослідження та їх результати важливі для таких випадків як пошук шляхів вдосконалення вищої освіти, так і для державного та недержавного сектору та широкої громадськості.

Ключові слова: штучний інтелект, інформаційні технології, освіта майбутнього, світ, структурне безробіття, зайнятість.

Formulation of the problem: to find ways to improve higher education in order to develop creative thinking of young people. Studies prove that the universities of the world that are focused on innovative teaching methods are far more successful during the process of teaching the new generation. As a result, we receive highly skilled manpower and developed labor market.

Analysis of recent research and publications. Works by foreign and Georgian authors and internet resources have been processed, progressive ideas of Voltaire, Diderot, Russo, Montesquieu, Kant, Hegel and others, Ling Dong, Lun Han [5] et al. During the research process were used methods of analysis, synthesis, logical thinking and quantitative research. The last step was to make conclusions from the information obtained.

The subject of the research is the current and expected changes in the educational system. We live in a fast changing world. Technologies change so quickly that it was incredible even ten years ago. This is especially true for information technologies. Internet has radically changed the world, turned it into a smaller, transparent, global – virtual space. We hear the news from anywhere in the world in seconds. Of course, all of this influences the educational system.

Challenges towards education are constantly changing. While the one's knowledge of university had been following him for decades at earlier times and did not change, the situation for today's graduates have significantly changed. The information received at the university should be constantly updated by young people and give priority to self – development. However, the concept that learning is not needed or that we can get new information on the internet, or why we need high education and things like that, is incorrect. The main objective of higher education is to help young people develop memory, creative thinking, desire for innovations and the ability of self – development.

If we look at the labor market of Georgia, unemployment exceeds 12,7% according to the data of the National Statistics Office, but NDI indicates to a higher rate. There are many hard – working people who would like to find a suitable job but they do not have either relevant qualification or there are not work places. Frictional as well as structural unemployment increases which sets as heavy burden on the population. The part of the population below the absolute poverty line is 20.1% which is too high for such a small country.

In order to overcome unemployment, the priority should be given to a private sector, which will assume high social responsibility for each individual. Development of intellectual capital is the most important factor for enhancing the level of living and overcoming the poverty. In this way the country will become much stronger and the society will develop.

Europe has always been distinguished for its care about education. The darkness of ignorance is still illuminated by the progressive ideas of Voltaire, Diderot, Russo, Mon-

tesquieu, Kant, Hegel and others for the Europeans. They put human in the centre of the universe and consider the knowledge and mind as the most valuable ones. The author of the American Declaration of Independence, Thomas Jefferson, also shared the same view when he said that a nation could never be both ignorant and free. The development of mankind is based solely on knowledge (education). Knowledge is an essential and unlimited resource of its progress. The old Chinese proverb also says this: "If your plan is for one year plant rice, if your plan is for ten years plant trees, if your plan is for one hundred years educate mankind".

It is important to develop the creative – cognitive thinking exactly in order to reduce structural unemployment. The main focus should be on learning the information technologies. In the future many fields will disappear but new jobs will emerge in other areas that will require retraining of people. Who will assume this responsibility, government or business? Of course, this must be done through the efforts of private business and with the support of government.

As for the future education, it is almost impossible to predict its image, just as John Rockefeller could not imagine the existence of antibiotics, cell phones or the internet. Abraham Lincoln knew nothing about cars, airplanes, radio or electric lights. Roosevelt could not even think of a copier or a tape recorder. John F. Kennedy would not even believe the existence of computers, DVDs and the internet...

New technologies create new markets and opportunities. Old industries always fail in fighting against new technologies. The US spends more than \$300 billion a year on research and development. Today, scientists are exploring a wide circle of new products and services ranging from solar power, electric vehicles, anti – tumor drugs to voice – controlled computers and genetic engineering.

"Cloud Computing" is the evolution of IT, development of the information market. It allows the perfect business model to be created with lower costs. To get into the system of the "cloud computing", it is enough to connect to the internet to enable the use of infrastructure and software services. "Cloud Computing" services can be accessed from anywhere with the use of different devices (laptops or Tablets). However, not all organizations are ready yet to accept such technologies and decisions.

Microsoft licensed "cloud computing" has been successfully introduced in Georgian Aviation Services Agency (GASA). This is office 365, including cloud repository "One Drive business" where technical maintenance work was carried out by the company "Syntax". This company also implemented the maintenance work of "cloud computing" in the Axis company, which was being carried out under the Memorandum of Cooperation with Microsoft. Through "One Drive business" it is possible to make files stored in electronic cloud repository accessible from anywhere in the world via internet.

Microsoft licensed cloud technologies allow companies to place the operative information on 2 continents in a secure cloud repository, which significantly reduces management costs and companies have more time to develop business. The necessary information is available to authorised employees. There are numerous control mechanisms that ensure network security and protection. These technologies are also being introduced to be applied in educational processes in the direction of e – learning development as well as for devices with different architecture and operating system [4, p. 68].

Despite huge guarantees offered by Microsoft and Google licensed “cloud technology”, there are still risks. World experience has shown that there are some cases of cyber attacks during which traditional protection mechanisms are completely ineffective. Today, the world’s experienced providers are constantly trying to identify risks and eliminate them.

Artificial intellect is constantly evolving. Elon Musk claims that the artificial intellect will be much smarter than the most intelligent person. Just as a chimpanzee cannot understand a human, so does a human cannot understand artificial intellect. In addition to a positive impact, Musk also sees a great danger for people. He says that he is currently working on the microchips to link human brain to a computer. He gathered the neuroscientists from around the world in the laboratory of the university of California and invested \$100 million in it. Many people are excited about the attempts of creating new technologies for linking brain to the computer. Once Plato dreamed: “I wish it was possible to transfer wisdom from one soul into another through the approach of two souls just like water is poured into an empty bowl out of the full one”. This is the dream for the implementation of which Elon Musk is working. However, there are also skeptical people about this. According to Thomas Stieglitz, the representative of the department of microtechnology at the University of Freiburg, this idea is more likely a fantasy that the existing information can be loaded into a human brain through a microchip. He notes that psychological, medical and ethical – legal aspects are quite vague in this regard. Development of artificial intelligence can endanger human existence. But who knows?! Many fantasies have come true, have not they?....

But first of all the society needs the security of new technologies. There is some regulation for protecting the users in order to create a healthier, better quality of life. As Brian Tracy, the author of many bestsellers noted, 85% of human happiness comes from public relationships and only 15% brings professional success.

It is hard to imagine what will happen next. But one thing is clear, for a modern person it is important to develop the mind. However, this must not be achieved only through internet – technologies and gadgets. On the contrary, in some cases it is even harmful. In France, for example, school children were banned to use cell phones. Medicine has come to the conclusion that while modern gadgets develop the mind, they also suppress it. Adolescents grew out of the habit of talking, interacting and prefer the virtual world. Their mind becomes lazy. Small children are not able to start speaking in time due to their early addiction to internet. Even the university students also find it difficult to speak and express their opinions consistently. Their ability of memory is decreased. Despite the fact that our mothers and fathers might not have used the taxes for

nothing learnt by heart at school but their mind was far more thinned. As steel was tempered at high temperature, so did the human brain was trained by remembering different texts. Unfortunately, many ignore this. Opponents will say... but this is the reality.

Although the educational system of the future significantly changes professor’s duty, i.e. they do not any longer have the evaluator’s function, he will always remain as the “lighthouse” of the direction, an important consultant. For the student, direct dialogue with the professor, listening to the lecture or narrating the material, will become even more necessary and deep. Sometimes the student thinks that he understood the material correctly but in the dialogue it turns out that he could not comprehend something completely. Thus, in –depth analysis of the material requires a constant face to face dialogue between the student and the professor. It is possible to provide many similar examples related to this issue.

Just as the suggestions of ancient Greek philosophers such as Socrates, Plato, Aristotle, do not lose their actuality and they are still valuable today, so will be the advice of wise professors about knowledge in the future. Plato fairly believed that “naturally the human weapon is the consciousness”, so, people differ from one another by natural intelligence, talent, thinking and energy. Obviously, this distinction cannot be replaced by Elon Musk’s “brain microchips”. Just as the invention of the book has created some “crutches” in human memory, microchips of the future are likely to play the role of such “crutches” and it will be in return for some danger. Physicians admit that the transplantation of such microchips in human brain can even cause brain swelling, but this is the event of the future... Excessive technologies can bring human back even to their original state, that is the epoch of Adam and Eva...

And now we have to think directly about the present. The ability of Georgia to play the role of a transit country has always attracted the attention of international community. Its geopolitical and geoeconomic position is of international interest. The transit role of the country is certainly important for Georgia to participate in the globalization process. With the increase in freight, investments and flows of information, the quality of Georgia’s integration with the world economy will also increase accordingly.

For a country with such small economy like Georgia, obtaining an international function in a difficult process of building the state is necessary not only economically but politically as well. The full functioning of the transport corridor also requires the development of other sectors such as telecommunications, energy, hotels, industrial and agricultural production and service sectors [3, pp. 31–34].

The size of the Georgian market is very small and the demand is mainly met by imports. Thus, the attractiveness of Georgia to the investors oriented on the size of the market is not so high. However, the interest in Georgia by foreign companies is increasing, as the country, with its location, is a kind of bridge which connects the most important regions of the world. These include Europe (population 495 million), Black Sea countries (population 243 million), Turkey (population 73 million), the Caucasus region (16 million). By investing in Georgia, foreign companies can serve the region’s markets and strengthen their positions.

With the use of globalization and integration opportunities, countries are seeing more economic benefits than

facing difficulties. The fact is that the integration process is not going equally and in this process such countries are facing complications that are not integrated in global economy as fast as others. Recent studies show that the countries which managed to involve in the globalization process successfully, achieved the economic growth. Poverty rate in these countries is decreasing. And high inflation, unemployment, poverty, economic stagnation are typical of such countries, which are developing far from the world economic integration.

A new university project indicates to the high quality of Georgia's integration, which is planned in the city Kutaisi in

cooperation with the Technical University of Munich that will turn this city into a university hub of a European standard. Georgian businessman and patronage Bidzina Ivanishvili invested one billion in this project. Foreign professors – teachers together with Georgian professors will deliver lectures to students at the new technological university.

The results and recommendations presented within the study will substantially improve the rational, reasonable use of new technologies in learning process.

Research and its outcomes are important for both cases such as finding ways to improve the higher education and for government and non –government sector and wide public.

References:

1. Aristotle (1981). Rhetoric. Tbilisi: "TSU".
2. Platon. State. Book VI, Book VII.
3. Ketevan Shengelia (2018) "The Role of Information Technologies for the effectiveness of Project Management and Business functioning and Future Prospects". *Magazine Social Economics*, no. 4, pg. 66.
4. Ketevan Shengelia (2016) "Impact of global companies and Georgia's prospects". *Magazine, Economics*, no. 3-4, pg. 75.
5. Ling Dong, Lun Han et al. The Shallow Analysis of the Enlightenment of Cloud Computing to Distance Education, 2010. International Conference on e-Health Networking, Digital Ecosystems Technologies, pp. 301–303.

E-mail: ketevanshengelia@yahoo.com

УДК 338.012

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.19>

Іванчов П.В.

аспірант,

ВНЗ «Національна академія управління»

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДИЧНОЇ СИСТЕМИ ЗА ОЦІНКАМИ «ІНДЕКСУ ЗДОРОВ'Я. УКРАЇНА»

У статті проаналізовано результати щорічного дослідження «Індекс здоров'я. Україна» у 2016–2019 роках з метою виявлення ключових тенденцій охорони здоров'я в країні, що стосуються самооцінки свого здоров'я, ставлення до вакцинації, охоплення профілактичними оглядами, бар'єрів отримання медичної допомоги, рівня задоволеності медичними послугами та ставленням до медичної реформи загалом. Виявлено, що учасники дослідження «Індекс здоров'я. Україна» схильні оцінювати власне здоров'я як добре, тому пасивно ставляться до профілактики та збереження власного здоров'я, адже значна частина населення не проходить регулярних медичних оглядів та ігнорує вакцинацію. Також встановлено, що понад дві третини українці не бачать поліпшення в якості та доступності (фінансовій і територіальній) надання медичних послуг, а також доволі критично ставляться до розпочатої урядом трансформації системи охорони здоров'я. Встановлено, що збільшення розміру витрат, пов'язаних із отриманням амбулаторних та стаціонарних медичних послуг, а також збереження практик неформальних платежів, що є бар'єром для отримання базових медичних послуг малозабезпеченими категоріями населення. Запропоновано шляхи подолання існуючих проблем та підвищення результативності трансформації медичної системи України.

Ключові слова: самооцінка здоров'я, Індекс здоров'я, трансформація медичної системи, якість медичних послуг, доступність медичної допомоги.

RESULTS AND PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF MEDICAL SYSTEM ASSESSED BY "HEALTH INDEX. UKRAINE"

Ivanchov Pavlo

National Academy of Management

The results of the annual survey named "Health Index. Ukraine" in 2016–2019, in order to identify key trends in health care in the country regarding self-assessment of their health, attitudes to vaccination, coverage of preventive examinations, barriers to medical care, the level of satisfaction with medical services and attitudes to medical reforms in general are ana-

lyzed in the article. It is found that participants in the study "Health Index. Ukraine" tends to assess their own health as good, so they are passive about the prevention and preservation of their own health, that's why a large part of the population does not undergo regular medical examinations and ignores vaccination. It is also identified that more than two thirds of Ukrainians do not see an improvement in the quality and accessibility (financial and territorial) of medical services, and are quite critical of the government-initiated transformation of the health care system. It is significant that in 2016 93% of respondents considered it necessary to reform the existing health care system, while in 2019, noticing the first results of the changes, only 9,5% of respondents remained strong supporters of the reform, 23,4% rather support change. The case of the disease, a third of Ukrainians still prefer self-medication, and the reasons for this condition are: the hope that the disease will pass without medical care; long queues to the doctor; expectations of high cost of treatment; distrust of medical workers is found. The increase in the costs associated with obtaining outpatient and inpatient medical services, as well as maintaining the practice of informal payments, which is a barrier to obtaining basic medical services for low-income groups is established. Ways to overcome the existing problems and increase the effectiveness of the transformation of the medical system of Ukraine in particular: promotion of prevention and protection of one's own health by citizens; control over the implementation of reform steps in accordance with the directions provided by the state; strengthening control over the financing of medical care for services provided in accordance with the state-guaranteed package of services; launching an information campaign for the public on the goals, objectives and progress of reforming the medical system of Ukraine in order to raise public awareness and prevent political and other speculation in changing the health care system, etc. are proposed.

Keywords: health self-assessment, Health Index, transformation of the medical system, quality of medical services, availability of medical care.

Постановка проблеми. В Україні лише розпочався другий етап медичної реформи на рівні закладів надання вторинної та третинної медичної допомоги, проте вже понад два роки як відбулися фундаментальні зміни в механізмах функціонування системи охорони здоров'я – пацієнти отримали право вільно обирати лікаря первинної ланки й лікувальний заклад, а держава фінансує реально надану медичну послугу. За цих умов важливо зрозуміти, чи є ці трансформації медичної системи цінними для пацієнта, чи вплинули на його задоволеність наданням медичної допомоги та чи вплинули на поведінку у питанні збереження власного здоров'я.

З цією метою з 2016 р. щорічно проводиться дослідження «Індекс Здоров'я. Україна» (далі – Індекс), що є унікальним дослідженням, яке проводиться за ідентичною методологією та інструментарієм та дозволяє оцінити ставлення українців до медичної допомоги, рівень задоволення нею, а також допомагає виявити бар'єри під час звернення, доступність лікарських засобів тощо. Тому аналіз динаміки основних показників Індeksu є важливим для удосконалення політики трансформації медичної системи на всіх рівнях державного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз фактичного стану реформування медичної галузі України з точки зору оцінки населенням основних змін, яка здійснюється у ході щорічного дослідження Індекс Здоров'я. Україна», вітчизняними науковцями досі не здійснювався та не знайшов свого відображення у наукових працях. Тому вважаємо за необхідне дослідити практичні результати та проблеми трансформації медичної системи.

Метою статті є аналіз ефективності та проблем трансформації медичної системи України за оцінками отримувачів медичних послуг, висвітленими у дослідженні «Індекс здоров'я. Україна».

Виклад основних результатів дослідження. Проект «Індекс Здоров'я. Україна» було створено завдяки Міжнародному фонду «Відродження», Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) та Школою охорони здоров'я Національного університету «Киево-Могилянська академія». Як інструменти було запро-

поновано критерії оцінки задоволеності громадян, їхнього досвіду отримання медичної допомоги, поведінки людей у разі виникнення проблем зі здоров'ям, доступності ліків та способу життя. Це є елементом моніторингу якості та доступності медичних послуг, а також думки споживачів щодо стану охорони здоров'я в країні [4, с. 2].

Щодо методології дослідження, то збір даних для дослідження 2016–2019 рр. здійснював КМІС у співпраці з Центром «Соціальні індикатори». Збір даних проводився упродовж травня-липня, а загальна вибірка респондентів становила понад 10 тис. осіб (приблизно 400 осіб у кожному регіоні). Мета дослідження полягає у дослідженні питання: самооцінювання власного здоров'я дорослим населенням України та досвід пацієнтів у разі захворювання; профілактичних заходів, до яких вдаються в Україні; бар'єрів під час звернення по амбулаторну та стаціонарну медичну допомогу, з якими стикалися представники домогосподарств; доступності лікарських засобів; задоволеності медичною допомогою та сприйняття реформ системи охорони здоров'я [4].

Якщо порівнювати дані дослідження за останні чотири роки, можна спостерігати багато покращень. Зокрема у самооцінці свого здоров'я, ставленні до вакцинації, охоплення профілактичними оглядами, задоволеності медичною допомогою та ставленням до медичної реформи тощо.

За самооцінкою власного здоров'я у 2019 р. половина дорослих жителів України позитивно оцінювали власне здоров'я, 9,8% назвали його дуже добрим, а 40,2% – скоріше добрим. Ще 37,9% вважають своє здоров'я посереднім і 12,1% – поганим або дуже поганим (табл. 1). При цьому, порівняно з 2016 р. зросла частка опитаних, які оцінили стан здоров'я як дуже добре зросла на 3,8 в.п., добре – на 1,2 в.п., а частка посередніх оцінок зменшилася на 3,1%. Попри показник поганого стану здоров'я підвищився на 1,9 в.п.

У регіональному розрізі в 2019 р. найбільш песимістично оцінюють стан свого здоров'я жителі Запорізької, Миколаївської, Черкаської області. З іншого боку, добрим своє здоров'я вважають близько 2/3 населення Рівненської, Волинської, Тернопільської, Хмель-

Таблиця 1

Показники самооцінки здоров'я населення за Індексом здоров'я у 2016–2019 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2016 р., +/- в.п.
Всього опитаних, осіб	10112	10123	10123	10148	36
Дуже погане, %	2,0	2,3	1,6	2,0	0
Погане, %	12,0	12,3	9,2	10,1	1,9
Посереднє, %	41,0	38,9	40,8	37,9	-3,1
Добре, %	39,0	39,6	43,1	40,2	1,2
Дуже добре, %	6,0	6,9	5,3	9,8	3,8

Джерело: розраховано автором за [1-4]

ницької та Закарпатської областей. У 2016 р. найгірше стан здоров'я оцінювали жителі Закарпатської, Донецької, Житомирської та Чернігівської областей, а добрим – жителі Тернопільської, Хмельницької та Одеської областей.

Тенденції в оцінюванні власного здоров'я в основних соціально-демографічних групах (за статтю, віком, освітою й доходом) за роки обстеження не змінюються: добре своє здоров'я оцінюють молоді люди у віці 18-29 років, люди з вищою освітою та ті, хто мають вищий рівень доходу.

Профілактика і своєчасне звернення до лікарів по медичну допомогу відіграють значну роль попередженні розвитку важких форм захворювань та ускладнень, що вимагають значних фінансових ресурсів у подальшому, зменшення інвалідизації й смертності населення. Однак, в Україні, населення продовжує звертатися по медичну допомогу переважно у випадках погіршення здоров'я. Найпоширенішою формою профілактичних оглядів (табл. 2) з-поміж запропонованого є флюорографія (у 2019 р. 57,3% опитаних, що на 2,7 в.п. менше рівня 2016 р.). Електрокардіограму (ЕКГ) робили 44,4% дорослих у 2019 р, що на 2,4% в.п. більше базового показника. Профілактичні огляди у стоматолога у звітному році проходили 41,0% респондентів, що перевищує оцінку 2016 р. на 1 в.п.

За результатами опитування показники охоплення населення основними вузькопрофільними профілактичними оглядами в цілому демонструють позитивні зміни щодо: спостерігається збільшення відсотка респондентів, яким відвідували гінеколога (+ 1 в.п за звітний період), уролога (+0,7 в.п.) та робили мамографію (+3,2 в.п. респондентів у 2019 р. проти 2016 р.).

Щодо відмінностей між різними соціально-демографічними групами, то в цілому жінки частіше звертаються до лікарів з метою профілактики. До всіх форм зазначених обстежень (крім кардіографії) населення стар-

ших вікових груп вдається значно рідше, ніж молодші категорії населення, хоча проблеми зі здоров'ям і ризик захворювань з віком, навіпаки, зростають.

Один із способів профілактики захворювань є вакцинації. Дослідження «Індекс здоров'я» зафіксувало позитивну динаміку в ставленні населення до дитячої вакцинації. Протягом років обстеження відсоток тих, хто в цілому негативно ставився до вакцинації, скоротився з 14,0% у 2016 р. до до 7,7% у 2019 р. Натомість підтримували вакцинацію 70,9% у 2016 р. та 80,4% у 2019 р. (рис. 1). В середньому рівень підтримки вакцинації зріс із 3,8 бала з 5 у 2016 р. до 4,1 бала в 2019 р. [4]. Перелік областей, у яких переважає негативне ставлення до вакцинації, майже не змінюється впродовж всіх років проведення моніторингу: у цьому аспекті лідирує Івано-Франківська та Львівська області (близько 30% опитаних мали досвід відмов). Натомість найбільшу прихильність до щеплень проявляють мешканці Луганської, Сумської та Кіровоградської областей.

Основними причинами відмови від вакцинації є страх перед можливими ускладненнями чи негативними наслідками (41,9%) та стан здоров'я дитини на запланованого щеплення (40,3%). Недовіра до виробників вакцин зупиняє третину батьків (33,1%). Крім того, 8% опитаних необґрунтовано вважають, що вакцинація не потрібна.

Загалом же за період проведення дослідження спостерігається зростання інтересу громадян України до профілактики захворювань, хоча досі майже третина українців демонструє халатне ставлення до свого здоров'я, та у випадку хвороби воліє займатися самолікуванням замість того, щоб проконсультуватися у сімейного лікаря.

Водночас, у порівнянні з 2016 р. зростає кількість звернень по допомогу до медичних працівників за рахунок почастищення візитів до сімейного/дільничного лікаря на 6,7 в.п., на 0,8 в.п. і 0,5 в.п опитаних все

Таблиця 2

Досвід проходження певних видів медичного огляду з профілактичною метою протягом останніх 12 місяців у 2016-2019 рр., % опитаних

Профілактичний огляд	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2016 р., +/- в.п.
Флюорографія	60,0	56,0	55,0	57,3	-2,7
Електрокардіограма	42,0	44,0	42,2	44,4	2,4
Стоматологічний	40,0	36,4	36,4	41,0	1,0
Уролог (чоловіки)	23,0	24,0	20,5	23,7	0,7
Гінеколог (жінки)	51,0	47,5	46,7	52,0	1,0
Мамографія (жінки)	19,0	18,5	18,1	22,2	3,2

Джерело: розраховано автором за [1-4]

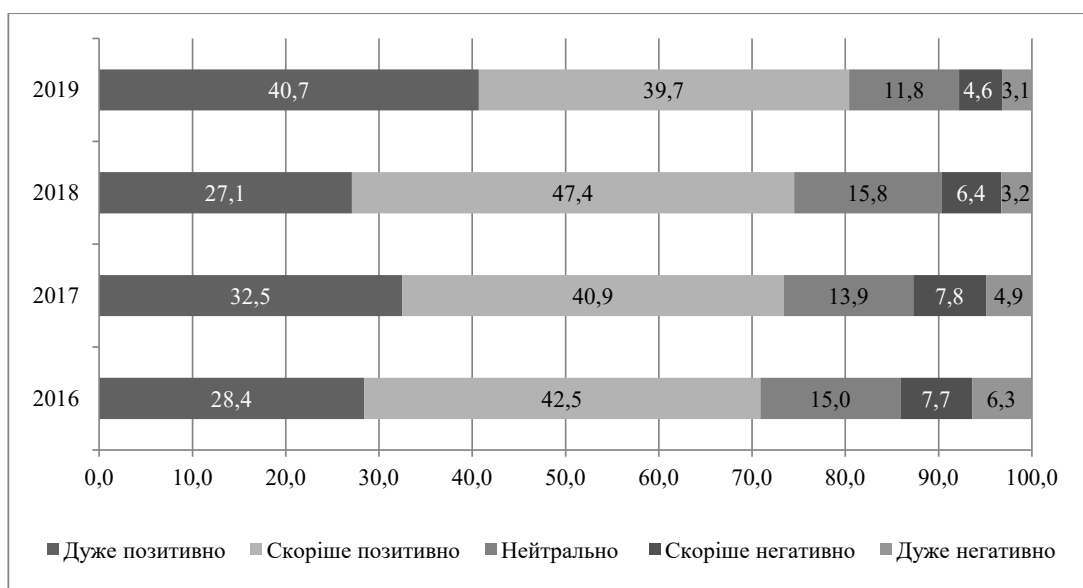

Рис. 1. Динаміка оцінок ставлення до вакцинації у 2016–2019 рр., %

Джерело: [4]

частіше звертаються до вузького спеціаліста амбулаторії чи поліклініки і до вузького спеціаліста, відповідно (табл. 3). За рахунок цього зменшилася частка тих, хто самостійно лікувався за допомогою ліків (на 0,5 в.п.) та без ліків методами народної медицини (на 6,1 в.п.).

Разом із тим, у 2019 р. третина опитаних українців все ж надає перевагу самолікуванню, а причинами такого стану є: сподівання, що хвороба мине й без медичної допомоги (29,3% опитаних); великі черги до лікаря (18,0%); очікування високої вартості лікування (17,7%); недовіра до медичних працівників (17,5%).

При цьому варто відзначити, що на рівень споживання медичних послуг істотно впливає недовіра до медичних працівників. Як передбачалося, медична реформа мала змінити ставлення пацієнтів до лікарів та стимулювати їх активніше звертатися по допомогу до фахівців, натомість порівняно з 2016 р. рівень недовіри до лікарів зріс у 2,5 рази – з 7% опитаних до 17,5% респондентів.

Незважаючи на це, все ж зростає практика звернення за допомогою первинної ланки, як було передбачено політикою реформування медичної системи: порівняно з базовим роком майже вдвічі зросла частка тих, чий остан-

Таблиця 3

Поведінка населення у разі хвороби, результати «Індекс здоров'я. Україна» у %

Дії у разі хвороби	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2016 р., +/- в.п.
Самостійно лікуються народними засобами без ліків	19,8	19,4	15,5	13,7	-6,1
Самостійно лікуються за допомогою ліків	32,2	27,6	31,6	31,7	-0,5
Просять поради у провізора/фармацевта в аптеці	6,4	5,1	5,4	5,4	-1
Викликають швидку допомогу	2,4	2,3	2,2	2,9	0,5
Звертаються до сімейного лікаря/ дільничного терапевта	20,3	18,6	23,1	27,0	6,7
Звертаються безпосередньо до вузького спеціаліста амбулаторії чи поліклініки	2,9	4,4	4,3	3,7	0,8
Звертаються безпосередньо до спеціаліста стаціонару	0,7	0,8	0,8	1,2	0,5
Звертаються до фахівців нетрадиційної медицини	0,1	0,2	0,1	0,4	0,3
Радяться з лікарями, які є їхніми родичами, друзями, знайомими	3,6	2,8	3,4	2,6	-1
Шукають в Інтернеті спосіб лікування хвороб за схожими симптомами	0,6	1,3	1,1	0,8	0,2
Вдаються до інших дій	0,4	0,3	0,1	0,1	-0,3
Нічого не роблять	1,6	2,5	1,3	1,0	-0,6
Залежить від симптомів	8,9	14,7	11,2	9,4	0,5

Джерело: розраховано автором за [1–4]

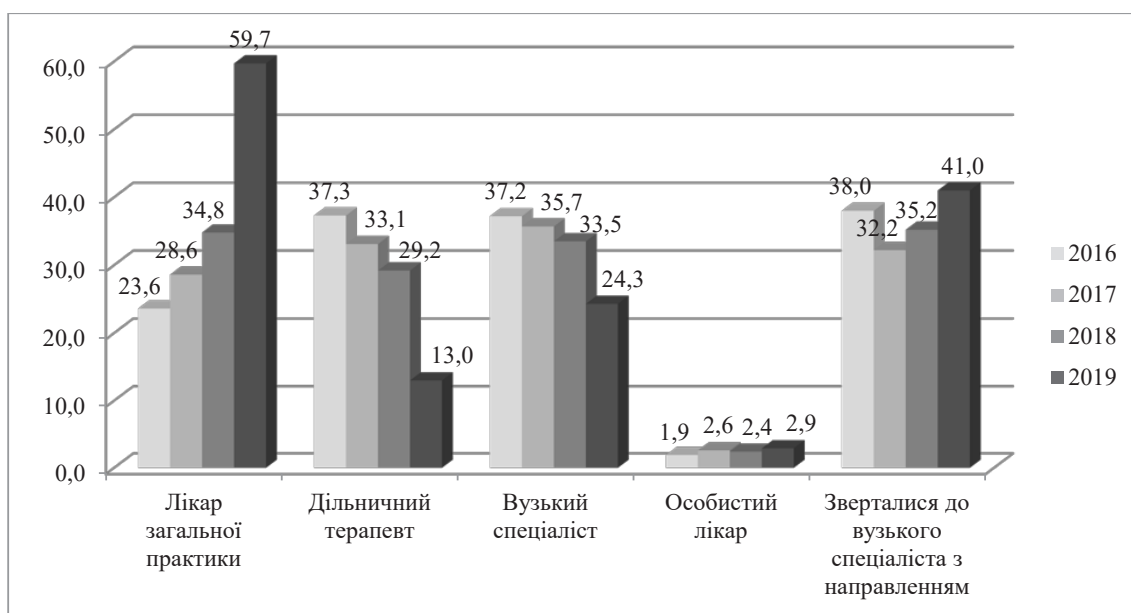

Рис. 2. Розподіл опитаних за типом надавача амбулаторної допомоги під час останнього візиту у 2016–2019 рр., %

Джерело: [1–4]

ній амбулаторний візит був до лікаря загальної практики – сімейного лікаря (59,7% у 2019 р. проти 23,6% у 2016 р.) (рис. 2). Відповідно значно зменшилася частка відвідувачів дільничного терапевта (13,0% у 2019 р. проти 37,3% у 2016 р.) і вузького спеціаліста (24,3% у 2019 р. проти 37,2% у 2016 р.), натомість до 41,0% збільшилася частка відвідувачів, які мали направлення від сімейного/дільничного лікаря до вузьких спеціалістів.

Попри це, задекларовані у ході трансформації медичної системи принципи доступності та безоплатності медичної допомоги не знайшли практичного підґрунтя, адже у 2019 р. 62,6% споживачів амбулаторної допомоги несли витрати, безпосередньо пов’язані з їхнім останнім амбулаторним візитом. Частка опитаних, які сплачувалися «з кишені» у 2019 р. в 1,6 рази перевищила показник 2016 р. (табл. 3). Причому загалом неформальні платежі зросли на 1,5%, а частка осіб, які сплачували «в конверті» на вимогу за звітний період збільшилася майже вдвічі (з 28,6% до 50,3%). Також збільшилися й внески до благодійного фонду на вимогу з 53% у 2016 р. до 59,8% у 2019 р.

Таке зростання може бути пов’язано зі зменшенням фінансування медичних закладів, яке здійсню-

ється виключно за надану допомогу. Збільшення платежів до благодійного фонду є способом поповнення бюджету амбулаторії. Тому можемо стверджувати, що зменшення фінансового тягаря на пацієнтів унаслідок реформи не відбулося, а навпаки зросли випадки вимагання внесків чи неформальних платежів як способу фінансування медичної допомоги.

Схожа ситуація спостерігається й щодо надання стаціонарної медичної допомоги. Дані Індексу свідчать про поширеність витрат «із кишені» у зв’язку з отриманням стаціонарної допомоги: у 2019 р. майже дві третини (63,2%) тих, хто проходив стаціонарне лікування, під час останньої госпіталізації платили за товари медичного призначення, 36,1% – на рахунок благодійного фонду або іншої організації, 31,3% – у касі згідно з офіційними правилами і чверть (25,5%) – неформально («у конверті» з рук у руки) або робили подарунок лікарю чи іншому медичному персоналу. У будь-якому вигляді за стаціонарну допомогу під час останньої госпіталізації платили 86,1%. Поширеність кожної з цих форм витрат порівняно з даними попередніх опитувань практично не змінилася (різниця коливається у межах 1-4 в.п.) [4].

Таблиця 4

Пацієнти, які сплачували за амбулаторний візит «з кишені», %

Платежі	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2016 р., +/- в.п.
На рахунок благодійного фонду або організації	20,0	16,2	10,4	13,2	-6,8
У касі згідно з офіційними правилами ліків	12,0	14,9	10,8	12,6	0,6
Неформально	10,0	9,9	10,1	11,5	1,5
За товари медичного призначення	-	38,6	36,1	36,1	-
Загалом	40,1	35,9	54,9	62,6	22,5

Джерело: розраховано автором за [1–4]

Тож збільшення розміру витрат, пов'язаних із отриманням амбулаторних та стаціонарних медичних послуг, а також збереження практик неформальних платежів, є тривожними, оскільки можуть бути бар'єрами для отримання базових медичних послуг менш забезпеченими категоріями населення. Проте, слід розглянути наскільки змінюється задоволеність пацієнтами якістю медичних послуг наданих на рівні закладів первинної та вторинної ланки надання медичної допомоги відповідно до зростання витрат на такі послуги.

Задоволеність населення медичною допомогою вважають одним із найважливіших показників її якості, адже задоволеність пацієнта розглядають як оціночний інтеграційний показник діяльності окремого лікувального закладу [5], так і як стратегічну мету політики охорони здоров'я. Виявлення рівня задоволеності може слугувати важливим принципом доказового менеджменту для прийняття управлінських рішень щодо підвищення якості медичної допомоги в країні та політичних рішень щодо трансформації системи охорони здоров'я [6].

За результатами опитування «Індекс здоров'я. Україна-2019», переважна більшість населення в цілому задоволена тим, як працюють різні складові системи охорони здоров'я в Україні. Найбільше задоволені педіатрами – 74,1% респондентів (відповіді «цілком задоволені» та «скоріше задоволені»), дільничними терапевтами чи сімейними лікарями – 73,1%, стоматологами – 73,5%. Менше споживачів медичних послуг задоволені допомогою, що надається у стаціонарах, – 51,9%, у пологових будинках – 61,1%, вузькими спеціалістами в поліклініці – 61,5%. Причому рівень незадоволеності має стабільну тенденцію до зростання упродовж 2016-2019 років (рис. 3), а найбільше знизився рівень задоволеності якістю роботи

швидкої медичної допомоги – на 13,2 в.п., вузьких спеціалістів – на 6,2 в.п. та у стаціонарах – на 4,5 в.п.

Разом із тим, респонденти не помітили істотних змін у якості, фінансовій та територіальній доступності медичної допомоги (табл. 5). Опитування, проведене в 2019 р., виявило, що ці показники у діяльності сімейних лікарів, вузьких спеціалістів у поліклініці та в лікарні за роки реформування не змінилися та навіть погіршилися. 14,3% опитаних відчували підвищення якості допомоги у діяльності сімейних лікарів та 6,9% у роботі вузьких спеціалістів та лікарень.

Як наслідок, у звітному році більшість населення не підтримує реформи системи охорони здоров'я в Україні: майже дві третини опитаних стверджують, що вони не підтримують реформи (зовсім не підтримують – 42,1%, скоріше не підтримують – 25,0%), тоді як цілком підтримують реформи 9,5% опитаних і скоріше підтримують – 23,4%. При цьому у 2016 р. 93% населення висловлювалося про необхідність реформування медичної системи. Тож, наразі спостерігається суб'єктивне несприйняття розпочатих реформ в охороні здоров'я, попри те, що за окремими складовими охорони здоров'я спостерігаються позитивні зміни. Хоча варто зважати, що повноцінну оцінку трансформації медичної системи дати не можна, адже другий етап реформи розпочався лише у квітні 2020 р., що не дозволило відчуття переваги, так і недоліки змін.

Таким чином, у 2019 р. учасники дослідження «Індекс здоров'я. Україна» здебільшого не бачать поліпшення у якості та доступності надання медичних послуг та доволі критично ставляться до розпочатої урядом трансформації системи охорони здоров'я. Водночас, багато громадян пасивно ставляться до профілактики та збереження власного здоров'я, адже значна частина населення не проходить регулярних медичних оглядів,

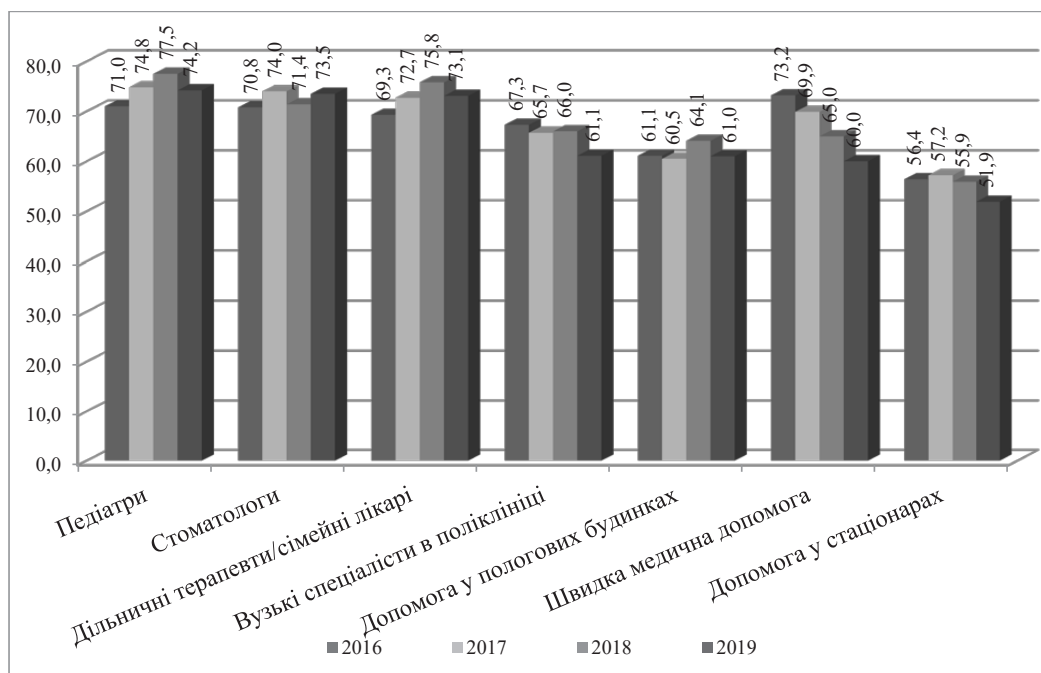

Рис. 3. Задоволеність медичною допомогою серед населення загалом (відповіді «скоріше задоволені» та «цілком задоволені») у 2016–2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за [1–4]

Таблиця 5

Оцінка зміни якості та доступності різних рівнів медичної допомоги у 2019 рр., %

Показник	Покращення	Без змін	Погіршення
<i>Сімейний лікар</i>			
Якість	14,3	69,7	16,0
Фінансова доступність	5,8	67,8	26,4
Територіальна або часова доступність	6,6	80,8	12,6
<i>Вузькі спеціалісти в поліклініці</i>			
Якість	6,9	75,9	17,2
Фінансова доступність	3,3	69,4	27,3
Територіальна або часова доступність	3,4	82,2	14,4
<i>В лікарні</i>			
Якість	6,9	75,6	17,4
Фінансова доступність	3,1	67,7	29,3
Територіальна або часова доступність	2,6	85,7	11,7

Джерело: розраховано автором за [4]

не приділяє уваги профілактики хвороб, а у разі захворювання все ж вдається до самолікування. Основними проблемами, що стримують до звернення до професійної медичної допомоги пов'язана із недовірою до медичних працівників та значними витратами на лікування та оплату (часто неформальну) медичних послуг.

Тому, зважаючи на думку громадськості та виявлені фактичні проблеми надання медичної допомоги в Україні, вважаємо за необхідне політику державного управління змінами медичної системи зосередити на:

- пропаганді профілактики та захисту власного здоров'я з боку громадян;
- контролю реалізації кроків реформи відповідно до передбачених державою напрямів;
- посилення контролю щодо фінансування медичної допомоги за послугами, які реалізуються відповідно до гарантованого державою пакету послуг;

– розгортанні інформаційної кампанії для громадськості щодо цілей, завдань та ходу реформування медичної системи України з метою підвищення обізнаності населення та унеможливлення політичних та інших спекуляцій у зміні системи охорони здоров'я та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, результати дослідження «Індекс здоров'я. Україна» у 2016–2019 роках виявили певні позитивні зрушення у задоволеності медичною допомогою в країні, проте й низку проблемних моментів в охороні здоров'я як на рівні окремої особи, так і держави загалом. Через це виникає потреба розроблення та впровадження відповідних механізмів державного управління трансформацією медичної системи, інформаційно-комунікаційних стратегій та залучення всіх зацікавлених сторін, починаючи з рівня формування державної політики до рівня кожного індивідуума.

Список використаних джерел:

1. «Індекс Здоров'я. Україна-2016»: Щорічне дослідження з метою визначити фактичний рівень задоволеності громадян України медичною допомогою. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2016_ukr.pdf (дата звернення: 14.10.2020).
2. «Індекс Здоров'я. Україна-2017»: Щорічне дослідження з метою визначити фактичний рівень задоволеності громадян України медичною допомогою. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2017_ukr.pdf (дата звернення: 14.10.2020).
3. «Індекс Здоров'я. Україна-2018»: Щорічне дослідження з метою визначити фактичний рівень задоволеності громадян України медичною допомогою. URL: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf (дата звернення: 14.10.2020).
4. «Індекс Здоров'я. Україна-2019»: Щорічне дослідження з метою визначити фактичний рівень задоволеності громадян України медичною допомогою. URL: http://health-index.com.ua/HI_Report_2019_Preview.pdf (дата звернення: 14.10.2020).
5. Горачук В.В. Медико-соціальне обґрунтування моделі системи управління якістю медичної допомоги : автореф. дис. д.мед.н. : 14.02.03 «Соціальна медицина» / Національна медична академія післядипломної освіти імені П. Л. Шупика. Київ, 2015. 46 с.
6. Шкробанець І.Д., Бідучак А.С., Кардаш Е.В. Вивчення громадської думки пацієнтів щодо доступності, задоволеності надання медичних послуг та реформування охорони здоров'я. *Клінічна та експериментальна патологія*. 2013. Т. XII. № 4(46). С. 155–157.

References:

1. "Indeks Zdorov'ya. Ukrayina-2016": Shchorichne doslidzhennya z metoyu vyznachyty faktychnyy riven' zadovolenosti hromadyan Ukrayiny medychnoyu dopomohoyu ["Health Index. Ukraine-2016": Annual survey to determine the actual level of satisfaction of Ukrainian citizens with medical care]. Available at: http://health-index.com.ua/zvit_index_2016_ukr.pdf (accessed 14 October 2020).
2. "Indeks Zdorov'ya. Ukrayina-2017": Shchorichne doslidzhennya z metoyu vyznachyty faktychnyy riven' zadovolenosti hromadyan Ukrayiny medychnoyu dopomohoyu ["Health Index. Ukraine-2017": Annual survey to determine

the actual level of satisfaction of Ukrainian citizens with medical care]. Available at: http://health-index.com.ua/zvit_index_2017_ukr.pdf (accessed 14 October 2020).

3. "Індекс Здоров'я. Україна-2018": Shchorichne doslidzhennya z metoyu vyznachyty faktychnyy riven' zadovolenosti hromadyan Ukrainy medychnoyu dopomohoyu ["Health Index. Ukraine-2018": Annual survey to determine the actual level of satisfaction of Ukrainian citizens with medical care]. Available at: http://health-index.com.ua/zvit_index_2018_ukr.pdf (accessed 14 October 2020).

4. "Індекс Здоров'я. Україна-2019": Shchorichne doslidzhennya z metoyu vyznachyty faktychnyy riven' zadovolenosti hromadyan Ukrainy medychnoyu dopomohoyu ["Health Index. Ukraine-2019": Annual survey to determine the actual level of satisfaction of Ukrainian citizens with medical care]. Available at: http://health-index.com.ua/HI_Report_2019_Preview.pdf (accessed 14 October 2020).

5. Gorachuk V.V. (2015) Medyko-sotsial'ne obgruntuvannya modeli systemy upravlinnya yakystyu medychnoyi dopomohy [Medico-social substantiation of the model of quality management system of medical care] (PhD Thesis). Kyiv: National Medical Academy of Postgraduate Education named after P. L. Shupyk, 46 p. (in Ukrainian)

6. Shkrobanets I.D., Biduchak A.S., Kardash E.V. (2013) Vyvchennya hromads'koyi dumky patsiyentiv shchodo dostupnosti, zadovolenosti nadannya medychnykh posluh ta reformuvannya okhorony zdoroviya [Study of public opinion of patients on the availability, satisfaction of medical services and health care reform]. *Clinical and experimental pathology*, vol. XII, 4(46), 155–157. (in Ukrainian)

УДК 351.88

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2021-1.20>

Кучук А.О.

здобувач кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЕВАКУАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті викладено теоретико-методичні особливості формування бухгалтерського обліку евакуації промислових підприємств. Визначено, що важливе значення при формуванні інформаційного забезпечення управління процесом евакуації промислових підприємств з окупованих територій або ж територій бойових дій надається системі бухгалтерського обліку. Зважаючи на специфіку досліджуваного об'єкту є потреба в обґрунтуванні нових підходів до організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства. Так, є необхідність в ідентифікації суб'єктів як організації та управління процесом евакуації так і суб'єктів організації та ведення бухгалтерського обліку; встановлення етапів організації бухгалтерського обліку; визначення відповідальності за ведення бухгалтерського обліку; організації первинного обліку на усіх етапах евакуації; визначення форми звітування за процесами евакуації підприємства; організації діяльності бухгалтерської служби безпечних територіях; організації інформаційно-комунікаційних зв'язків; розробки робочого плану рахунків.

Ключові слова: бухгалтерський облік, об'єкт бухгалтерського обліку, проблеми бухгалтерського обліку, облікова політика, економіка, економічне забезпечення, промислове підприємство.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING OF EVACUATION OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Kuchuk Anna

Zhytomyr Polytechnic State University

The article describes the theoretical and methodological features of accounting for the evacuation of industrial enterprises. It was determined that the accounting system plays an important role in the formation of information support for the management of the process of evacuation of industrial enterprises from occupied territories or territories of hostilities. Considering the specifics of the object under study, there is a need to justify new approaches to the organization of accounting for the process of evacuation of an industrial enterprise. Yes, there is a need to identify the subjects of the organization and management of the evacuation process, as well as the subjects of the organization and accounting; establishment of accounting organization stages; determination of responsibility for accounting; organization of primary registration at all stages of evacuation; determination of the form of reporting on enterprise evacuation processes; organization of activities of the accounting service in safe territories; organization of information and communication links; development of a working plan of accounts. The definition of the peculiarities of the accounting organization is related to the accounting system that has developed in Ukraine and allows for the presence of several subsystems that have their own characteristics. We can see the reflection of these changes in the legislative acts and regulatory documents of the state, taking into account the

peculiarities of business, formalized in the accounting of industrial enterprises. The accounting of the business structure must contain alternative options for the economic accounting of the evacuation, which is fixed by the order of the enterprise. It is worth noting that the size of the business structure and the scope of its activities largely determine the share of one or another type of accounting. Accounting for the evacuation of industrial enterprises as a specific element of the accounting system should create an organizational and methodological environment. The issue of the organization of accounting for the evacuation of industrial enterprises, in the sectoral aspect, is not sufficiently covered in the scientific literature, therefore there is a need for a theoretical justification and development of models for the organization of accounting at industrial enterprises with the determination of the structure, scope, terms and forms of submission of information for management, which is gaining relevance in a post-industrial society.

Keywords: *accounting, object of accounting, problems of accounting, accounting policy, economy, economic support, industrial enterprise.*

Постановка проблеми. Бухгалтерській облік евакуації промислових підприємств як специфічний елемент системи обліку має створювати організаційно-методичне середовище. Питання організації бухгалтерського обліку евакуації промислових підприємств, в галузевому аспекті, недостатньо висвітлено у науковій літературі, тому виникла необхідність у теоретичному обґрунтуванні та розробці моделей організації бухгалтерського обліку на промислових підприємствах з визначенням структури, обсягу, строків і форм подання інформації для управління, що набуває актуальності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто наголосити, що питаннями обліку евакуації промислових підприємств було висвітлено на сторінках праць вітчизняних представників облікової науки, зокрема: розглядали: Д.О. Грицишен, О.С. Горай, О.В. Олійник, В.В. Євдокимов, О.М. Дзюбенко, Ю.Ю. Мороз, С.В. Свірко, М.І. Бондар, С.Ф. Легенчук, К.Ю. Поляк, О.М. Петрук, В.В. Ксендзук, К.В. Романчук, С.О. Левицька, О.О. Осадча, Л.В. Чижевська, І.В. Жиглей, І.В. Замула, Т.В. Барановська, В.В. Савіцький, А.П. Дикий, О.С. Дика, Т.М. Тростенюк, І.В. Супрунова та інших.

Хоч результати досліджень названих вище вчених є надзвичайно цінними, все ж питання організації бухгалтерського обліку евакуації промислових підприємств потребує уточнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання евакуації бізнесу є вкрай важливим питанням як власне для бізнесу так і для держави. Економіка країни повинна працювати навіть під час бойових дій, які відбуваються на сході. Таке вже було. 80 років тому радянська влада евакуювала на схід заводи, щоб урятувати їх від знищення німецькими фашистами, а в 2014-му підприємці сходу країни вимушені приймати результативні рішення щодо збереження своєї діяльності.

«Більшість бізнесів, що беруть участь у програмі релокації, працюють у сфері виробництва та переробної промисловості. Це виробники харчової продукції, легкої промисловості, підприємства машинобудування. Є серед учасників програми і підприємства оптової торгівлі, які переміщують на Захід свої логістичні центри, зокрема склади з готовою продукцією».

«Бухгалтерський облік – це складний механізм, призначення якого – надавати та забезпечувати інформацією внутрішніх і зовнішніх користувачів з метою здійснення ефективного й оперативного управління суб'єктом господарювання в сучасних умовах. Саме для цього бухгалтерський облік повинен вирішувати поставлені завдання і, відповідно, бути організованим згідно з вимогами чинного законодавства та умовами

конкретної господарюючої одиниці. Без належної організації бухгалтерського обліку неможливо досягнути позитивних результатів діяльності, оскільки вона є одним із найвідповідальніших етапів створення підприємства, а також запорукою рентабельності в майбутньому» [1, с. 10].

Бухгалтерський облік будучи інформаційною системою господарської діяльності підприємства виконує сукупність завдань щодо інформування внутрішніх та зовнішніх користувачів. В цілому завдання бухгалтерського обліку вчені формують по-різному, що залежить як від об'єктно-предметного поля дослідження так і від мети, яку переслідує дослідник. В результаті завдання впливають на процес організації бухгалтерського обліку як в цілому діяльності підприємства так і його окремих процесів.

Серед вітчизняних вчених щодо завдань бухгалтерського обліку точиться дискусія. Вітчизняний вчений Д.О. Грицишен розглянувши різні підходи до завдань бухгалтерського обліку обґрунтував необхідність виділення одного завдання системи бухгалтерського обліку та сукупності завдань облікової інформації: «завдання системи бухгалтерського обліку – інформаційне забезпечення зацікавлених користувачів і його похідних, а саме завдань облікової інформації. Завдання облікової інформації є складним теоретико-методологічним питанням, адже її використовують не лише на рівні окремого підприємства, але й на державному та глобальному рівнях, а також сфери її застосування не обмежуються економічними системами, а є основою забезпечення гармонізації економічних, соціальних та екологічних систем суспільства. Адже прийняття будь-якого рішення щодо господарської діяльності будь-яким учасником господарських відносин має відповідні наслідки, які можуть стосуватися як економічної діяльності підприємства, так і її впливу на навколишнє середовище та соціальну сферу діяльності підприємства. У свою чергу, основою прийняття управлінського рішення була, а й буде інформація, яка формується в системі бухгалтерського обліку. Бухгалтерська інформація сьогодні стає не лише економічно значимою, але й екологічно та соціально значимою. Це пов'язано з тим, що мотиви «людини як економічного агента» в першу чергу визначаються економічними потребами, які можуть мати як соціальні, так і екологічні наслідки для суспільства. Зростання значимості облікової інформації дозволяє говорити про модифікацію її завдань в забезпеченні положень сталого розвитку соціально-економічних систем різних рівнів» [2].

Ми повністю погоджуємося із думкою вченого, адже бухгалтерський облік є сервісною системою управління, яка формує інформацію, а вже прийняті на

основі неї рішення залежать від суб'єктів управління. Відповідно до покладених завдань визначаються організація бухгалтерського обліку господарської діяльності промислового підприємства та організаційні положення щодо облікового відображення окремих об'єктів. Таким чином, завданням бухгалтерського обліку господарської діяльності підприємства є генерування інформації для задоволення інформаційних потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів. Зазначене завдання розширяється в контексті:

– процедури генерування інформації про господарську діяльність підприємства. Процедура генерування інформації про господарську діяльність в системі бухгалтерського обліку складається із чотирьох взаємопов'язаних складових, які групують елементи методу бухгалтерського обліку: спостереження (документування та інвентаризація); вимірювання (оцінка та калькулювання); систематизація / групування (рахунки та подвійний запис); узагальнення (баланс та звітність). Відповідно можна виділити наступні завдання бухгалтерського обліку: первинне спостереження та фіксація фактів господарського життя; оцінка об'єктів управління та встановлення вартості готової продукції; систематизація інформації про факти господарського життя; узагальнення інформації та її оприлюднення для зацікавлених користувачів.

– функціональної спроможності, що визначається певною процедурою генерування інформації. Зважаючи на специфіку елементів методу бухгалтерського обліку та їх функціональну складову можна виділити наступні завдання: формування повної і достовірної інформації про діяльність; контроль за господарською діяльністю підприємства; оцінка відповідності господарської діяльності запланованим показникам; формування інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень; збереження майна підприємства; оцінка вартості активів підприємства;

– об'єктної складовою бухгалтерського обліку. В цілому об'єктом бухгалтерського обліку є господарська діяльність підприємства в цілому її окремі складові зокрема. Відповідно завданнями бухгалтерського обліку будуть виступати наступні: облікове відображення активів підприємства; облікове відображення грошових коштів та їх еквівалентів; облікове відображення власного капіталу; облікове відображення дебіторської заборгованості; облікове відображення зобов'язань; облікове відображення витрат; облікове відображення доходів; облікове відображення та формування фінансових результатів; формування та оприлюднення фінансової звітності; формування та оприлюднення статистичної звітності; формування та оприлюднення соціальної звітності; формування та оприлюднення інтегрованої звітності; формування та оприлюднення внутрішньої звітності підприємства; формування та оприлюднення іншої (галузевої) звітності підприємств;

– напрямів використання інформації, щодо вирішення проблем розвитку суспільних відносин. Зазначенні завдання Д.О. Грицишен пропонує поділяти на: економічні, соціальні та екологічні. Проте, зважаючи на сучасні проблеми, вважаємо, що бухгалтерському обліку властиві ще й безпекові завдання. До безпекових завдань облікової інформації пропонуємо віднести: формування інформації щодо втрат майна про-

мислового підприємства в результаті надзвичайних ситуацій; оцінка економічних наслідків бойових дій та окупації державних територій; формування інформації про евакуацію промислового підприємства; інформаційна підтримка оцінки стану ресурсів підприємства для запуску господарської діяльності на безпечних територіях. Представленні завдання характеризують мікроекономічний рівень, щодо рівня державного, то завдання облікової інформації полягають в формуванні інформаційної підтримки оцінки економічних наслідків бойових дій для регіону та країни в цілому. Зазначенні завдання можуть бути розширенні в залежності від специфіки наслідків бойових дій та окупації державних територій.

Представленні завдання бухгалтерського обліку та бухгалтерської інформації визначають напрями організації бухгалтерського обліку господарської діяльності в цілому та процесу евакуації промислового підприємства зокрема. Організація бухгалтерського обліку має бути націлена на забезпечення виконання усіх завдань та в той же час бути раціональною та ефективною, тобто ресурси залучення на систему бухгалтерського обліку не мають перевищувати результати від отриманої інформації.

Досліджуючи проблеми організації бухгалтерського обліку вітчизняні вчені виділяли сукупність послідовних етапів. Зокрема, С.В. Свірко пропонує виділяти наступні етапи: 1) Первинний (1) виявлення інформаційних даних стосовно об'єктів обліку; 2) вимірювання на базі системи показників, застосовуваних у бухгалтерському обліку (грошові, натуральні, трудові); 3) фіксування інформації у відповідних носіях облікових даних – документах); 2) поточний (1) реєстрації інформації, здобутої в результаті первинного обліку, у системі рахунків бухгалтерського обліку; 2) реєстрації інформації в носіях інформації даного етапу обліку – облікових реєстрах; 3) групування та перегрупування показників інформаційних даних); 3) підсумковий (1) узагальнення інформаційних даних поточного обліку у вигляді відповідних форм звітності; 2) передача результативних даних зовнішнім та внутрішнім користувачам; 3) зберігання інформаційних даних первинного, поточного та підсумкового обліку, формалізованих у вигляді облікових документів, реєстрів та звітності) [7, с. 8–9].

Вітчизняні дослідники проблем організації бухгалтерського обліку [4; 5; 6] вказують на необхідності виділення наступних етапів організації бухгалтерського обліку:

1. Методичний: передбачає вибір способів та прийомів, що є основою для таких методів обліку як документування, синтетичні та аналітичні рахунки, подвійний запис, бухгалтерський баланс і звітність, інвентаризація, оцінка майна та зобов'язань, калькулювання. Саме на даному етапі проводиться вибір застосування конкретних елементів методу бухгалтерського обліку, що також відповідає першому рівню системи бухгалтерського обліку.

2. Технічний: вибір форми обліку, яка найбільш повно характеризуватиме та відповідатиме розміру підприємства та його галузі. Він полягає у виборі способу обробки облікових даних, розробці, переліку і форм облікових реєстрів, встановленні порядку здійснення записів в реєстрах і переносу даних в форми звітності.

3. Організаційний: забезпечує організацію процесу управління в бухгалтерії, тобто організацію роботи облікового апарату (на відміну від перших двох, які забезпечують організацію ведення облікових записів). На даному етапі здійснюється налагодження системи адміністративного управління в бухгалтерії.

Зазначенні етапи в цілому характеризують організацію бухгалтерського обліку господарської діяльності промислового підприємства в звичайних умовах. Процес евакуації промислового підприємства має свої специфічні особливості, які не дозволяють його імплементувати в звичайну систему облікового відображення. Такими особливостями є наступні:

– по-перше, процес евакуації промислового підприємства може відбуватися при різних умовах. Так, даний процес може відбуватися як в екстрених умовах так і за умови попередньої підготовки. Екстрені умови не дозволяють раціонально підійти до даного процесу та врахувати усі потреби щодо евакуації, зважаючи на необхідність забезпечення безпеки працівників підприємства та членів їх сімей;

– по-друге, важливе значення при організації бухгалтерського обліку процесу евакуації займають галузеві особливості господарської діяльності промислового підприємства. Зокрема, зазначенні особливості впливають на першочергові об'єкти евакуації як в частині майна підприємства так і в частині інформаційних ресурсів;

– по-третє, географія розміщення виробничих потужностей промислового підприємства. Дана особливість визначає території розміщення виробничих структурних елементів промислового підприємства, що впливає як на організацію процесу евакуації так і на можливе безпечне місце, куди можливо перевести виробничі потужності;

– по-четверте, наявність трудових ресурсів, що добровільно погодилися забезпечити процес евакуації промислового підприємства. В умовах воєнного стану та бойових дій процес евакуації має забезпечувати трудовими ресурсами.

Проте, такі умови можуть спричинити відмову персоналу підприємства виконувати накази керівника. Саме, тому є потреба в оцінці наявних трудових ресурсів, що зможуть забезпечити організацію процесу евакуації промислового підприємства

Зважаючи на зазначене, вважаємо на необхідності виділення наступних етапів організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства при різних умовах (табл. 1).

Відповідно до зазначеного пропонуємо виділяти два напрями організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства: по-перше, організація бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства; по-друге, організація бухгалтерського обліку господарської діяльності промислового підприємства, що запустило діяльність після евакуації на безпечній території.

Організація бухгалтерського обліку процесу евакуації передбачає наступні змістовні етапи:

1. *Оцінка можливості евакуації підприємства.* В залежності від ходу бойових дій на сході країни керівництво промислового підприємства визначає можливість евакуації та її обсяги. Вторгнення на територію Донецької та Луганської областей є надзвичайною

ситуацією за якої спрогнозувати чи оцінити ризики не можливо, а тому методики оцінки не існує і фактично існувати не може. В даному випадку відбувається ситуаційне управління, що залежить від отриманої інформації із офіційних джерел про перебіг подій. В даному випадку можна визначити лише окремі вимоги до прийняття рішень щодо евакуації промислового підприємства: – можливість забезпечення безпеки персоналу. Дане положення є найважливішим, адже процес евакуації не повинен призвести до безпеки для персоналу підприємства; – встановлення об'єктів першочергової евакуації. Керівництво підприємства має врахувати об'єкти, що потребують першочергової евакуації. Зокрема, підприємство в першу чергу має організувати евакуацію персоналу та членів їх сімей; – наявність ресурсів для евакуації. Прийняття рішення про евакуацію промислового підприємства має ґрунтуватися на наявних ресурсах, за допомогою яких є можливість провести усі евакуаційні заходи; – на основі інформації із офіційних джерел є потреба в оцінці можливості евакуації підприємства та її обсяги; – визначення точного місця евакуації підприємства. Так, керівництво має визначити місто чи громаду до якої буде евакуйовано підприємство

2. *Формування наказу про евакуацію підприємства.* При екстреній евакуації така можливість у підприємства відсутня. При можливості підготовки до евакуації керівник підприємства має видати наказ про евакуацію. Даним наказом має бути передбачено наступне: – встановлення відповідальних за евакуацію. В даному випадку пропонуємо створити тимчасовий підрозділ з евакуації промислового підприємства в цілому чи його окремих складових. Персональний склад даного підрозділу залежить від специфічних особливостей діяльності промислового підприємства, які представлені вище; – встановлення об'єктів евакуації. Об'єктами евакуації є: активи промислового підприємства (необоротні матеріальні активи, оборотні нематеріальні активи, виробничі запаси, виробництво, грошові кошти та їх еквіваленти); інші необлікові об'єкти (інформаційного характеру (облікові документи, кадрові документи, юридичні документи, звітні документи, інші документи). Наказом необхідно передбачити критерії першочергової евакуації. Важливе значення окрім матеріальних та нематеріальних ресурсів підприємства приділяється паперовим та електронним архівам документів підприємства; – встановлення місця прибуття. Місце прибуття необхідно визначити в залежності від безпечності території, природно-кліматичних умов та їх впливу на господарську діяльність промислового підприємства, а також можливої логістики. Крім зазначеного, керівництво підприємства має визначити усі юридичні моменти, щодо можливості евакуації до визначеного місця.

Зазначенні складові є лише обов'язковими реквізитами, проте в залежності від специфіки діяльності підприємства та евакуаційних можливостей реквізити можуть бути розширеними. В цілому зазначенні реквізити визначають специфіку облікового відображення процесу евакуації та витрат пов'язанні із зазначеними процедурами.

3. *Встановлення специфіки процесу евакуації.* На даному етапі визначаються об'єкти евакуації та першочергової евакуації. Так, створений тимчасовий підроз-

Таблиця 1

Етапи організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства

Етап	Екстрена евакуація	Підготовлена евакуація
1	2	3
Процес евакуації промислового підприємства		
1. Оцінка можливості евакуації підприємства	Евакуація здійснюється в екстремальних умовах	Можлива підготовка до евакуації підприємства
2. Формування наказу про евакуацію підприємства	Відсутня можливість документального супроводу евакуації підприємства	Наказом визначаються відповідальні за евакуацію підприємства, об'єкти евакуації та місце прибуття
3. Встановлення специфіки процесу евакуації	X	Визначаються об'єкти евакуації та першочергової евакуації
4. Визначення суб'єкту ведення бухгалтерського обліку	Призначається відповідальний серед працівників підприємства за добровільною згодою	Призначається відповідальний за ведення бухгалтерського обліку із працівників бухгалтерської служби за добровільною згодою
5. Встановлення порядку приймання-передачі евакуйованого майна	Залежить від можливості первинного документообігу. Порядок залежить від можливості та безпечності доступу до майна підприємства. За умови, що підприємство евакуйовало майно, необхідно створити комісію із прийняття майна на безпечних територіях	<i>Визначається:</i> – первинні документи щодо приймання передачі евакуйованого майна; – затверджується форма внутрішнього звіту про евакуйоване майно; – порядок оцінки евакуйованого майна; – порядок списання майна; – відповідальні за евакуацію та приймання передачі майна; – затвердження робочого плану рахунків
6. Встановлення порядку приймання-передачі евакуйованих інформаційних ресурсів	Визначається: Порядок залежить від можливості та безпечності доступу до документів. За умови, що підприємство евакуйовало документи, необхідно створити комісію із прийняття на безпечних територіях	<i>Визначається:</i> – порядок документального оформлення приймання передачі документів; – встановлення втрачених документів – відповідальні за евакуацію документів та приймання передачі документів
7. Організація документального супроводу операцій щодо евакуації підприємства	Залежить від можливості первинного документообігу	Затверджуються внутрішні форми первинних та звітних документів щодо евакуйованого майна та інформаційного ресурсу
8. Визначення порядку відображення витрат на евакуацію	Формування робочого плану рахунків щодо відображення витрат на евакуацію та наслідків бойових дій і окупації державних територій	
9. Визначення порядку списання втраченого майна	Затвердження механізму оцінки та списання втраченого майна (суб'єкти, методи, документальний супровід супровід)	
10. Визначення порядку списання втрачених документів	Затвердження механізму відновлення втрачених документів	
11. Визначення порядку формування та оприлюднення звітності	Затвердження внутрішньої звітності про евакуацію підприємства (визначення форм, порядок формування, напрями оприлюднення)	
Процес запуску промислового підприємства на безпечній території		
1. Оцінка стану бухгалтерського обліку в результаті евакуації	Здійснюється оцінка евакуйованих інформаційних ресурсів, зокрема первинних та звітних документів бухгалтерського обліку та електронних і паперових архівів бухгалтерських даних	
2. Визначенні форми організації бухгалтерського обліку	В залежності від обсягів діяльності, місця розташування, напрямів діяльності евакуйованого підприємства, визначається форма організації бухгалтерського обліку, що визначенні діючим законодавством	
3. Формування облікової політики	Затверджується облікова політика евакуйованого підприємства із змінами, що виникли в результаті евакуації	
4. Затвердження робочого плану рахунків	Затверджується існуючий робочий план або формується новий робочий план рахунків бухгалтерського обліку	
5. Організація первинного документування	Формується архів евакуйованих документів, відбувається процедура відновлення втрачених документів та формується порядок первинного спостереження за господарською діяльністю підприємства, що запускається після евакуації	
6. Встановлення порядку формування та оприлюднення звітності	Визначається склад звітності, що має оприлюднювати підприємство та формується порядок формування та оприлюднення внутрішньої звітності підприємства	

діл з евакуації підприємства має передбачити порядок першочерговості евакуації об'єктів активів підприємства, інформаційних ресурсів та персоналу.

4. *Визначення суб'єкту ведення бухгалтерського обліку.* За умови, що евакуація промислового підприємства відбувається в екстремальному режимі серед працівників підприємства призначається відповідальний за оформлення первинних документів та звітних документів, які в подальшому мають стати основою відображення наслідків бойових дій та окупації державних територій а також витрат на евакуацію та евакуйованого майна.

Якщо евакуація відбувається в умовах, що дозволяють підготуватися до даного процесу, то суб'єктом ведення бухгалтерського обліку є бухгалтерська служба підприємства та призначення відповідального бухгалтера за облікове відображення. На даного бухгалтера покладається завдання облікового відображення витрат на евакуацію. В чергу, облік матеріальних та нематеріальних активів, які евакуюються можуть відповідати за відповідні ділянки бухгалтерського обліку.

5. *Встановлення порядку приймання-передачі евакуйованого майна.* За умови екстремальної евакуації порядок залежить від можливості та безпечності доступу до майна підприємства. За умови, що підприємство евакуювало майно в екстремальних ситуаціях й відповідно не було можливості оформлення відповідних первинних документів, необхідно створити комісію із прийняття майна на безпечних територіях. Дана комісія має складатися із відповідних фахівців.

При можливості підготовки до евакуації промислового підприємства визначається: первинні документи щодо приймання-передачі евакуйованого майна. Зазначенні документи можуть бути як загально затвердженні так і розробленні під конкретні цілі на підприємстві; – затверджується форма внутрішнього звіту про евакуйоване майно. Дана форма звіту має містити інформацію про евакуйоване майно, його первісну та переоцінену вартість, стан даного майна після евакуації та можливі напрями його подальшого використання; – порядок оцінки евакуйованого майна. Важливе значення в обліковому відображенні процесу евакуації промислового підприємства займає оцінка об'єктів бухгалтерського обліку, що дозволить визначити наслідки бойових дій та окупації державних територій. При формуванні порядку оцінки евакуйованого майна необхідно врахувати діючі підходи, витрати на евакуацію та подальше можливе використання; – порядок списання майна. Важливою складовою організації бухгалтерського обліку є визначення порядку списання майна, яке було втрачене, або не планується використовувати після запуску підприємства на безпечних територіях. – відповідальні за евакуацію та приймання передачі майна. Наказом Про евакуацію має бути передбачено суб'єктів відповідальних за евакуацію та прийняття майна на безпечних територіях; – затвердження робочого плану рахунків. Витрати на евакуацію мають бути відображенні на відповідних аналітичних рахунках, для можливості їх в подальшому ідентифікації із наслідками бойових дій та окупацією державних територій для промислового підприємства.

6. *Встановлення порядку приймання передачі евакуйованих інформаційних ресурсів.* При екстремальних умовах евакуації порядок приймання-передачі майна залежить від можливості та безпечності доступу до

документів. За умови, що підприємство евакуювало документи, необхідно створити комісію із прийняття на безпечних територіях.

При можливості підготовки до евакуації визначається: порядок документального оформлення приймання передачі документів; встановлення втрачених документів; відповідальні за евакуацію документів та приймання передачі документів.

7. *Організація документального супроводу операцій щодо евакуації підприємства.* В даному напрямку пропонуємо визначати перелік первинних документів та звітні документи за окремими операціями, які пов'язані із евакуацією промислового підприємства.

8. *Визначення порядку відображення витрат на евакуацію.* Формування робочого плану рахунків щодо відображення витрат на евакуацію та наслідків бойових дій і окупації державних територій. Робочий план рахунків має врахувати специфіку понесених витрат та їх відображення в складі різних видів діяльності. В цілому порядок відображення на рахунках бухгалтерського обліку витрат та евакуацію має дозволити в результаті сформуванню розширену звітну калькуляцію собівартості процесу евакуації промислового підприємства.

9. *Визначення порядку списання втраченого майна.* Важливою складовою облікового відображення процесу евакуації промислового підприємства є списання втраченого майна. В даному випадку на підприємстві варто передбачити чіткий механізм списання необоротних та оборотних активів. Щодо необоротних активів, то їх варто класифікувати наступним чином: евакуйовані необоротні активи придатні до використання; евакуйовані необоротні активи не придатні до використання; евакуйовані необоротні активи частково придатні до використання; неєвакуйовані необоротні активи щодо яких наявна інформація про знищення. Дані активи мають підлягати списанню, за умови, що наявна інформація із офіційних державних джерел про їх знищення; неєвакуйовані необоротні активи щодо яких відсутня інформація про їх стан. За таких умов є потреба в їх консервуванні.

Загальні аспекти зазначеного були вперше представлені в дисертаційному дослідженні Д.О. Грицишена (рис. 1).

Вченим окресленні загальні аспекти відображення наслідків окупації та бойових дій, що відбулися після 2014 р.

10. *Визначення порядку списання втрачених документів.* При евакуації підприємства за будь-яких умов, можуть статися ситуації, коли не було можливості евакуювати усіх документальні архіви в паперовій та електронній формах. Якщо це документи кадрового, облікового та юридичного характеру є потреба у їх відновленні або ж списанні, за умови, що в подальшому їх відсутність не призведе до юридичних наслідків.

«Наслідки бойових дій та окупації державних територій окрім матеріальних та фінансових складових мають ще й специфічну складову, а саме втрату даних бухгалтерського обліку та бухгалтерських, юридичних кадрових та технологічних документів. Даний вид наслідків бойових дій та окупації державних територій є специфічним з позиції бухгалтерського обліку, адже характеризує як процедурні, так і організаційні аспекти. Втрата даних бухгалтерського обліку, бухгалтерських, юридичних, кадрових та тех-

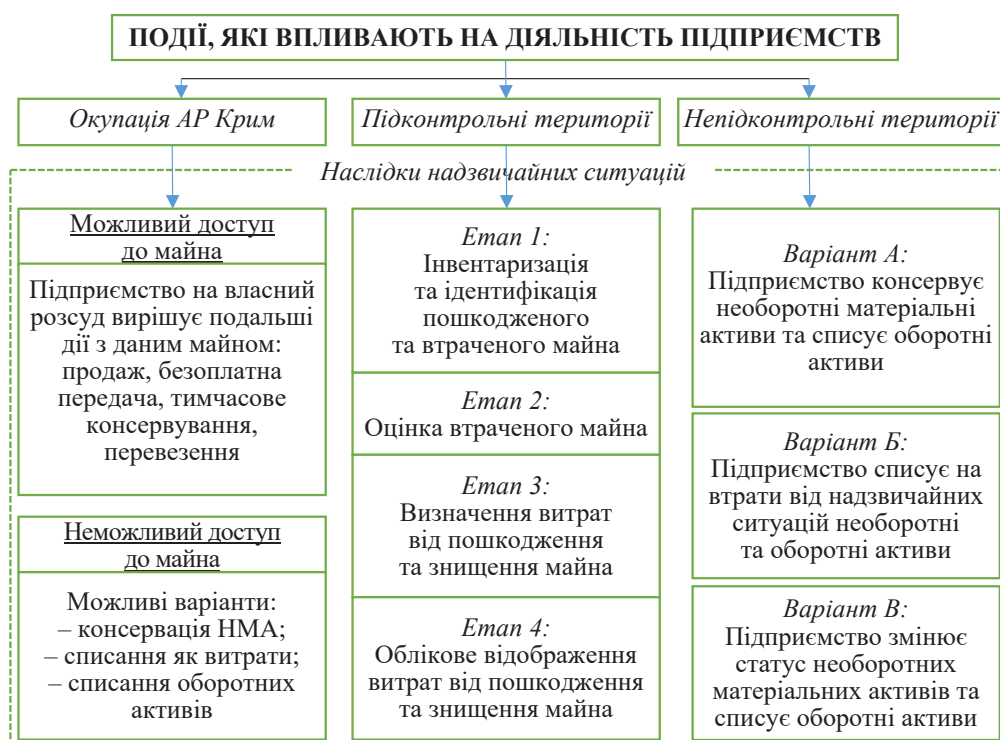

Рис 1. Наслідки тимчасової окупації АР Крим та АТО для підприємств за Д.О. Грицишином [2]

нологічних документів є важливим наслідком, адже призводить до: втрати інформаційного забезпечення управління господарською діяльністю підприємства; неповного використання виробничих потужностей підприємства; порушення договірних відносин у зв'язку із відсутністю інформації про зобов'язання перед контрагентами; порушення трудового законодавства, трудових контрактів (договорів), в частині взаємовідносин «роботодавець-працівник». В цілому зазначене призводить до сукупності наслідків, які впливають на майновий, кадровий та фінансовий потенціал підприємства, знижують його інвестиційну привабливість та фінансову стабільність, а в критичних випадках можуть призвести до банкрутства. Саме тому, неврахування зазначеного при розробці заходів з антикризового управління господарською діяльністю підприємства, може призвести до безповоротних наслідків» [3]

Відповідно важливою складовою організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства є механізм відновлення та списання бухгалтерських документів. Вперше питання відновлення бухгалтерської документації в результаті бойових дій та окупації державних територій піднято в монографічному дослідженні за авторством Євдокимова В.В., Грицишина Д.О. та Горая О.С. [3], що представлено на рис. 2.

11. *Визначення порядку формування та оприлюднення звітності.* Підприємства з позиції оцінки наслідків бойових дій та окупації державних територій мають сформулювати інформаційне забезпечення, що міститься у бухгалтерській звітності. Відповідно сьогодні є потреба в трансформації фінансової звітності промислових підприємств з позиції відображення впливу бойових дій та окупації державних територій на господарську діяльність. Крім того, для цілей управління господарською

діяльністю є необхідність в розширенні системи внутрішньої звітності за наступними складовими:

- внутрішня звітність про наслідки бойових дій та окупації державних територій;
- внутрішня звітність про стан евакуації та витрати на евакуацію;
- внутрішня звітність про евакуйоване майно;
- внутрішня звітність про запуск роботи підприємства на безпечних територіях.

В цілому зазначений порядок характеризує основні складові організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства через бойові дії та окупацію державних територій.

Щодо організації бухгалтерського обліку процесу запуску промислового підприємства на безпечних територіях пропонуємо виділяти наступні етапи:

1. Оцінка стану бухгалтерського обліку в результаті евакуації (здійснюється оцінка евакуйованих інформаційних ресурсів, зокрема первинних та звітних документів бухгалтерського обліку та електронних і паперових архівів бухгалтерських даних);
2. Визначенні форми організації бухгалтерського обліку (в залежності від обсягів діяльності, місця розташування, напрямів діяльності евакуйованого підприємства, визначається форма організації бухгалтерського обліку, що визначенні діючим законодавством);
3. Формування облікової політики (затверджується облікова політика евакуйованого підприємства із змінами, що виникли в результаті евакуації);
4. Затвердження робочого плану рахунків (затверджується існуючий робочий план або формується новий робочий план рахунків бухгалтерського обліку);
5. Організація первинного документування (формується архів евакуйованих документів, відбувається

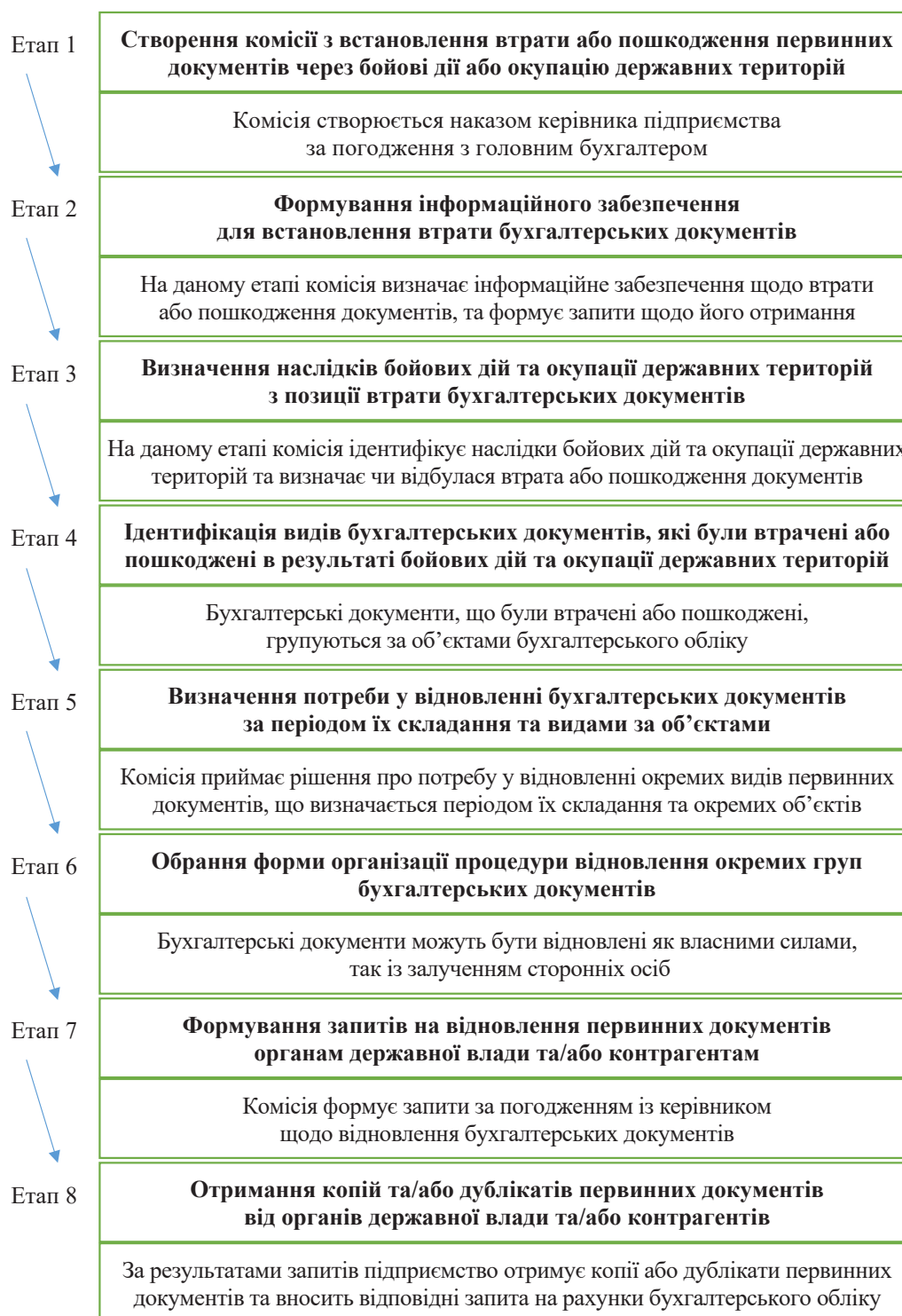

Рис. 2. Етапи відновлення бухгалтерських документів в результаті їх втрати через бойові дії та окупацію державних територій [3]

процедура відновлення втрачених документів та формується порядок первинного спостереження за господарською діяльністю підприємства, що запускається після евакуації);

6. Встановлення порядку формування та оприлюднення звітності (визначається склад звітності, що має оприлюднювати підприємство та формується порядок формування та оприлюднення внутрішньої звітності

підприємства.

Висновки. Таким чином, нами розроблено комплексний підхід до організації бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства, який враховує положення щодо власне евакуації підприємства так і запуску його роботи на безпечних територіях. Організацію бухгалтерського обліку процесу евакуації промислового підприємства пропонуємо здійснювати

за наступними етапами: 1) оцінка можливості евакуації підприємства; 2) формування наказу про евакуацію підприємства; 3) встановлення специфіки процесу евакуації; 4) визначення суб'єкту ведення бухгалтерського обліку; 5) встановлення порядку приймання-передачі евакуйованого майна; 6) встановлення порядку приймання передачі евакуйованих інформаційних ресурсів; 7) організація документального супроводу операцій щодо евакуації підприємства; 8) визначення порядку відображення витрат на евакуацію; 9) визначення порядку списання втраченого майна; 10) визначення порядку списання втрачених документів; 11) визначення порядку формування та оприлюднення звітності.

За кожним етапом запропоновано порядок дій та визначено ключові змістовні точки. Організація бухгалтерського обліку процесу запуску роботи промислового підприємства на безпечних територіях передбачає наступні етапи: 1) оцінка стану бухгалтерського обліку в результаті евакуації; 2) визначенні форми організації бухгалтерського обліку; 3) формування облікової політики; 4) затвердження робочого плану рахунків; 5) організація первинного документування; 6) встановлення порядку формування та оприлюднення звітності. Зазначене дозволяє організувати процес облікового відображення з врахуванням специфіки діяльності підприємства та властивостей надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Н.М. Теоретичні основи організації обліку на підприємстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 10–14.
2. Грицишен Д. О. Трансформація завдань бухгалтерського обліку як основа розвитку його теоретико-методологічної конструкції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 11. С. 280–286.
3. Євдокимов В.В., Грицишен Д.О., Горай О.С. Інформаційна модель управління наслідками бойових дій та окупованих державних територій мікроекономічних агентів : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2018. 220 с.
4. Кужельний М.В., Левицька С.О. Організація обліку : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
5. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник / За ред. В.С. Леня. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 696 с.
6. Організація бухгалтерського обліку : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир : ПП «Рута», 2002. 592 с.
7. Свірко С.В. Організація бухгалтерського обліку в бюджетних установах : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2004. 380 с.

References:

1. Bondarenko N.M. (2014) Teoretychni osnovy organizacii' obliku na pidpryjemstvi. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija: Ekonomichni nauky*, 4, pp. 10–14. (in Ukrainian)
2. Grycyszen D. O. (2015) Transformacija zavdan' buhgalters'kogo obliku jak osnova rozvytku jogo teoretyko-metodologichnoi' konstrukcii. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Serija: Ekonomika i menedzhment*, 11, pp. 280–286. (in Ukrainian)
3. Jevdokymov V.V., Grycyszen D.O., Goraj O.S. (2018) Informacijna model' upravlinnja naslidkamy bojovyh dij ta okupovanyh derzhavnyh terytorij mikroekonomichnyh agentiv: monografija. Zhytomyr: ZhDTU, 220 p.
4. Kuzhel'nyj M.V., Levyc'ka S.O. (2010) Organizacija obliku: pidruchnyk. Kyiv: Centr uchbovoi' literatury, 352 p. (in Ukrainian)
5. Organizacija buhgalters'kogo obliku: navchal'nyj posibnyk (2006) / Za red. V.S. Lenja. Kyiv: Centr navchal'noi' literatury, 696 p. (in Ukrainian)
6. Organizacija buhgalters'kogo obliku: pidruchnyk dlja studentiv special'nosti «Oblik i audyt» vyshhyh navchal'nyh zakladiv (2002) / Za red. prof. F.F. Butyncja. 3-tje vyd., dop. i pererob. Zhytomyr: PP «Ruta», 592 p. (in Ukrainian)
7. Svirko S.V. (2004) Organizacija buhgalters'kogo obliku v bjudzhetnyh ustanovah: navch. posibnyk. Kyiv: KNEU, 380 p. (in Ukrainian)

ЦЕ ЦІКАВО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАПРОШУЄ НА НАВЧАННЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ:
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»**

Навчання здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Перелік дисциплін освітньо-професійної програми:

o міжнародний економічний аналіз;	o інвестування;
o міжнародний менеджмент;	o міжнародні освітні системи;
o міжнародна економічна діяльність України;	o глобальна економіка;
o міжнародна економічна інтеграція;	o міжнародні стратегії економічного розвитку;
o міжнародні організації;	o міжнародний ринок праці;
o міжнародна комерційна логістика;	o міжнародні інвестиції;
o економіка зарубіжних країн;	o міжнародні економічні відносини;
o зовнішньоекономічна діяльність;	o світова економічна кон'юнктура;
o сучасні глобальні ринки;	o міжнародна конкурентоспроможність.

За результатами державної атестації випускникам присвоюється кваліфікація «бакалавр з міжнародних економічних відносин», «магістр з міжнародних економічних відносин».

Навчання здійснюється за денною формою навчання.

Термін навчання:

- Освітній ступінь «бакалавр» – 4 роки (на базі повної загальної середньої освіти).
- Особи з дипломом ОКР молодшого спеціаліста відповідного напрямку підготовки можуть бути зараховані на 3 курс.
- Освітній ступінь «магістр» – 1 рік 6 місяців (на основі базової вищої освіти відповідного напрямку (диплом бакалавра або спеціаліста)).

• **Вступні випробування: на I курс ОС «Бакалавр»:**

Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з трьох дисциплін:

1. Української мови та літератури,
2. Іноземна мова,
3. або географія, або математика (за вибором вступника одна з вказаних дисциплін)

• **на III курс ОС «Бакалавр»:**

фахове випробування

• **на ОС «Магістр»:**

1. Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з іноземної мови
2. Фахове випробування

Національний університет харчових технологій має договірні відносини з факультетом військової підготовки Військового інституту телекомунікації та інформатизації НТУУ «КПІ». Це дає можливість бажаним студентам отримати військову підготовку та звання лейтенанта запасу Збройних Сил України.

За потреби студенти забезпечуються гуртожитком

Адреса:

01601, м. Київ, вул. Тарасівська, 5,

кафедра міжнародної економіки (044)287-97-60, (044)287-96-19

menedger_2012@ukr.net